

קדוה ליל יעקב

מענה
לשון

חלק ב'

והוא לשון חכמים

כללים וביאורים בלשונות חכמים
ובו תקב"ו מערכות
על סדר אלפא ביתא

לגאון ישראל וקדושו
רבינו ישראל יעקב אלגאזי זיע"א

נערך ונסדר מחדש
בתוספת מקורות ציונים והערות
מנאי
רפאל הכהן רבין
בן אאמו"ר הגאון רבי יצחק חיים שליט"א

התוכן



קהלת יעקב - מענה לשון ב

מפתח ערכים לפי סדר אלפא ביתא 5

חלק לשון חכמים

א	מערכת אות א
כז	מערכת אות ב
לג	מערכת אות ג
לד	מערכת אות ד
לז	מערכת אות ה
לט	מערכת אות ו
מב	מערכת אות ז
מד	מערכת אות ח
מז	מערכת אות ט
מח	מערכת אות י
נ	מערכת אות כ
נד	מערכת אות ל
נו	מערכת אות מ
סג	מערכת אות נ
סו	מערכת אות ס
סז	מערכת אות ע
ע	מערכת אות פ
עג	מערכת אות צ
עד	מערכת אות ק
עה	מערכת אות ר
עז	מערכת אות ש
פ	מערכת אות ת

מפתח ערכים

אות א	
אב סימון עג טז	אחרים סימון יג ג
אב זה בנין אב האמור סימון קג כה	אי אפשר בתקנת חכמים סימון קב כד
אב שמחל על כבודו סימון קח כו	אי אפשר סימון כג ה
אבא חלפתא סימון קט כו	איבעית אימא סימון לא ו
אבד סימון ג א	אידי סימון פט יח
אבידה סימון ב א	איכא דאמרי סימון ל ו
אבידה סימון א א	איכא דאמרי סימון קי כו
אבל סימון ד א	איך סימון כב ד
אבר מן החי סימון פא יז	אין אלו אלא דברי נביאות סימון טז ד
אגב סימון ה א	אין הלכה כיחיד סימון צו כ
אגב סימון ו ב	אין הלכה כפלוגי סימון צה כב
אגדה סימון פב יז	אין הלכה כשיטה סימון צז כג
אדם חשוב סימון ט ג	אין הלכה כתלמיד סימון צד כ
אדם סימון ז ב	אין לו שיעור סימון כא ד
אדם סימון ח ג	אין למדין מן הכללות סימון קא כד
אהל זרוק סימון עה טז	אין למדין מקודם מתן תורה סימון צט כד
אומר סימון לו ז	אין מחזיקין דם בבני מעיים סימון כ ד
אומרים סימון יב ג	אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות סימון צח כג
אונס סימון עו טז	אין סדר למשנה סימון ק כד
אונס סימון פו יח	אין צריך לומר זו סימון קד כה
אונס סימון פה יח	אין צריך סימון יח ד
אונס דגזום והפחדה סימון פה יח	אין צריך סימון יט ד
אונס מיתה סימון פו יח	אין רוח חכמים נוחה הימנו סימון יז ד
אונס סימון עז יז	אינה משנה סימון כט ו
אור סימון עד טז	אינו סימון כד ה
אותיות סימון י ג	אינו כלום סימון כו ה
אחד זה ואחד זה סימון קיב כז	אינו לוקה סימון כז ה
אחוריה סימון יא ג	אינו מעכב סימון כה ה
אחר סימון יד ג	איני סימון לד ו
אחריות סימון טו ג	איני יודע סימון כח ה
אחרים אומרים סימון קז כו	

אפר סימן סב יב
 אפר פרה סימן קיא כז
 אפשר סימן נט יא
 ארג סימן סד יג
 אשגרת לישן סימן סו יג
 אשה סימן עט יז
 אשה כלי זיינה עליה סימן פ יז
 אשי כהן גדול סימן סז יג
 אשמאי סימן סח יג
 אשר סימן סט יד
 אשתו סימן סה יג
 את סימן קו כו
 אתרא סימן ע יד

אות ב

בא סימן קיג כז
 באי כחו סימן קטו כז
 באמת אמרו סימן קיד כז
 בגדים סימן קיו כח
 בדיקת חוץ סימן קמה לב
 בולמוס סימן קיה כח
 ביאה דרך אחריו סימן קמז לב
 ביאת מקצת למקדש סימן קמו לב
 ביחוד סימן קכז כט
 ביטול סימן קכה כט
 ביטול סימן קכט כט
 ביטול סימן קל כט
 בין באונס בין ברצון סימן קמב לב
 ביצוע סימן קלא ל
 ביטול ושליקה סימן קלב ל
 בית סימן קב כח
 בית סימן קכה כט
 בית סימן קכח לב
 בית סימן קמז לב
 בית סימן קכו כט
 בית אב סימן קכא כח
 בית דין סימן קכד כט

איסור סימן עה יז
 איפוך סימן לב ו
 אירוסין סימן סג יב
 איתביה סימן לג ו
 אכל סימן לה ו
 אלא סימן לח ז
 אלא סימן לט ח
 אלמלא סימן פד יח
 אלתר סימן לז ז
 אם אינו ענין סימן צ יט
 אם לא מתי ואם מתי סימן עא יד
 אם תימצי לומר סימן קה כו
 אמורים סימן כז ח
 אמן סימן מוא ח
 אמצע סימן מב ח
 אמר ליה פלוני סימן צא יט
 אמר מר סימן צב יט
 אמר רב פלוני סימן צג כ
 אמרו סימן מוג ח
 אנדרוגינוס סימן מוד ח
 אנוס סימן עב יד
 אסור סימן נ ט
 אסור סימן מו ט
 אסור סימן מז ט
 אסור סימן נא י
 אסור סימן מה ט
 אסור סימן מח ט
 אסור סימן מט ט
 אסר סימן נב י
 אף סימן נג י
 אף על פי ואף על גב סימן נז יא
 אע"פ שאין ראיה לדבר סימן נח יא
 אפטרופוס סימן פג יח
 אפילו סימן נו י
 אפילו סימן נד י
 אפילו סימן נה י
 אפיקורוס סימן סא יב

דברי הכל סימן קפא לו
 דברי סופרים סימן קסו לד
 דבריהם על דין תורה סימן קפ לו
 דוד סימן קסה לה
 דוחה סימן קסו לה
 דוכסוסטוס קלף וגויל סימן קסט לה
 דורדיא סימן קפד לז
 דילמא סימן קע לה
 דין סימן קעא לה
 דין סימן קעב לה
 דינר סימן קעד לה
 דינרין סימן קעג לה
 דיעבד סימן קעה לה
 דירה סימן קעו לו
 דם העור מקרי דם סימן קפה לז
 דמאי סימן קעז לו
 דקה סימן קעה לו
 דרכי האמורי סימן קפו לז
 דרכים סימן קעט לו

אות ה

ה' יתירה סימן קפז לז
 האידינא סימן קפה לז
 הבאי סימן קפט לז
 הדא אמרה סימן קצח לח
 הדיוטות סימן קצ לז
 הודאות והלואות סימן קצא לז
 הוצאה סימן קצב לח
 הוראה סימן קצג לח
 היזק שאינו ניכר סימן רב לט
 היסת סימן קצד לח
 הלכה סימן קצו לח
 הלעטה והמראה סימן קצה לח
 הן סימן רא לט
 הן קודם ללאו סימן קצט לח
 הפסד ממון סימן רד לט
 הפסד מרובה סימן קצו לח

בית דין חשוב סימן קכב כח
 בית דין של פלוני סימן קנא לב
 בית דין סימן קכג כט
 בית השלחין סימן קיט כח
 בלבד סימן קלג ל
 בן סימן קלו ל
 בן בנכסי אביו סימן קלה ל
 בן סימן קלד ל
 בן סימן קמד לב
 בנין על גבי כלים סימן קנ לב
 בעינין סימן קלז ל
 בפניו סימן קלט לא
 בפניו בנידוי סימן קלח ל
 ברותא היא סימן קיז כח
 ברירה ואין ברירה סימן קמוג לב
 ברית סימן קמו לא
 בת קול סימן קמא לב

אות ג

גדול סימן קנד לג
 גדול סימן קנה לג
 גדולי גדולין סימן קנג לג
 גדולי קרקע סימן קנב לג
 גהינם סימן קסד לד
 גוזמא סימן קסה לד
 גוזמא סימן קנה לג
 גוי סימן קנו לג
 גזלן סימן קנז לג
 גחלים סימן קנט לג
 גט סימן קסב לד
 גט סימן קסג לד
 גט סימן קס לג
 גיסו סימן קסא לג

אות ד

דבור סימן קפב לו
 דבר מצוה סימן קפג לז

חבילה סימן רלג מד
 חבר סימן רלא מד
 חג סימן רלד מד
 חדא ועוד קאמר סימן רלה מד
 חובה סימן רלה מה
 חודש סימן רלו מד
 חוכך להחמיר סימן רמו מה
 חוץ סימן רמוה מה
 חושב סימן רמוד מה
 חושש סימן רמוז מה
 חזן סימן רנא מו
 חזקות סימן רנט מז
 חיגר ופיסח סימן רמא מה
 חייב סימן רמוג מה
 חייב סימן רכט מד
 חייב סימן רמוב מה
 חייב סימן רמוה מו
 חיישינן סימן רמו מה
 חכם ותלמיד חכם סימן רס מז
 חכמים סימן רנ מו
 חלוץ סימן רלט מה
 חמה סימן רמט מו
 חנטת פירות סימן רנו מו
 חסיד סימן רנז מז
 חסיד סימן רנה מז
 חסרון סימן רנד מו
 חציצה בלח סימן רנה מו
 חשוד סימן רלז מה

אות ט

טביעות עין סימן רסג מח
 טהור סימן רסא מז
 טובת הנאה סימן רסה מח
 טיגון סימן רסב מח
 טירחא סימן רסו מח
 טעימה סימן רסד מח

הקדש בפחות משה פרוטה סימן
 רה לט
 הרוגי מלכות סימן רג לט
 הרי זה בא ללמד ונמצא למד סימן ר לט
 הרשאה סימן רו לט
 התראת ספק סימן רז לט

אות ו

וא"ז סימן רה לט
 וא"ז בלשון חכמים סימן רי מ
 וא"ז סימן רט מ
 ויתור סימן ריא מ
 וכן סימן רטו מא
 וכן סימן ריד מא
 וכן כי קתני סימן ריב מא
 וכן סימן ריז מב
 ועוד סימן ריג מא
 ועוד סימן רטז מב
 ועוד סימן ריט מב
 וקנינא מיניה סימן ריה מב

אות ז

זה בזה סימן רכ מב
 זונה סימן רכב מג
 זכין לאדם שלא בפניו סימן רכד מג
 זכינו סימן רכג מג
 זמן מרובה סימן רכא מג
 זקן סימן רכה מג
 זקן ואינו לפי כבודו סימן רכה מג
 זריז סימן רכו מג
 זרים סימן רכז מג

אות ח

חב לאחרים סימן רל מד
 חבור סימן רנג מו
 חבור סימן רנב מו
 חביות סימן רלב מד

נג כלפי לייא סימון שד
 נב כנויי נדרים סימון ש
 נב כסף סימון רצה
 נ כף הדמיון סימון רפג
 נב כפרן סימון רצו
 נב כשר סימון רצט
 נג כתובה סימון שג
 נג כתובת בנין דכרין סימון שז

אות ל

נה לא סימון שכא
 נה לא ישא סימון שיה
 נד לא נהנין ולא מועלין סימון שח
 נה לא תיזלו בתר איפכא סימון שיו
 נד לאיי סימון שיא
 נה לאתויי סימון שטו
 נד לבלוב סימון שיג
 נד לוקה סימון שט
 נד ליטרא סימון שי
 נו למאי הלכתא סימון שכג
 נה לעולם סימון שטז
 נו לעולם סימון שכח
 נו לעז סימון שכו
 נה לפיכך סימון שיד
 נה לפני סימון שיט
 נו לקיחה סימון שכד
 נו לשון התנאים סימון שכב
 נה לשון חכמים סימון שך
 נד לשון חכמים סימון שיב

אות מ

נט מאי קאמר סימון שמוד
 נז מבוי סימון שלג
 סא מהלך סימון שסב
 סא מודה במקצת סימון שסד
 נז מודעא סימון שלא
 סא מוחזק סימון שסז

אות י

י"ח לחופה סימון רבע מט
 יד סימון רעז מט
 יד בעל השטר על התחתונה סימון רפו קיט
 יו"ד קרת סימון רעג מט
 יום אחד בחודש סימון רפא נ
 יום הכפורים סימון רהע מט
 יום טוב סימון רסז מח
 יוצא סימון רעד מט
 יורד עמו עד לחייו סימון רעו מט
 יחידים סימון רסט מט
 יין נסך סימון רעא מט
 יכול סימון רעה מט
 ילד סימון רעט מט
 יציאה דרך אחוריו סימון רפב נ
 ישלם סימון רסח מח
 ישלם סימון רע מט

אות כ

כבוד סימון רצה נב
 כגון זה סימון שב נב
 כולי עלמא לא פליגי סימון שא נב
 כופין סימון רפח נ
 כותב סימון רפד נ
 כותבת סימון רפו נ
 כזית סימון רפז נ
 כח סימון רפה נ
 כיבוש יחיד סימון שז נג
 כך סימון רצד נב
 כל סימון רצא נא
 כל סימון רצב נא
 כל סימון רצ נא
 כל שהוא סימון רפט נא
 כל סימון רצג נב
 כלי שרת סימון רצו נב
 כלל ופרט סימון שח נג

מתא סימן שנמ ס
 מתן שכר סימן שנג ס
 מתנה על מה שכתוב בתורה סימן
 שעא ס
 מתנה על מנת להחזיר סימן שע סב

אות נ

נדוניא סימן שעו סג
 נדוניא סימן שעח סג
 נדרים סימן שפה סד
 נהרג סימן שעח סג
 נוגע סימן שעז סג
 נזיקין סימן שעד סג
 נחתום סימן שפב סד
 ניזול סימן שצא סה
 ניסוך יין סימן שפט סה
 נישואין סימן שצג סו
 נכון סימן שפא סד
 נכסי סימן שפו סד
 נכסים בני חורין סימן שפז סה
 נמלך סימן שצב קסב סה
 נקי סימן שפד סד
 נר סימן שפג סד
 נשיאות פנים סימן שפ סד
 נשתקע הדבר ולא יאמר סימן שעט סד
 נתינה בעל כרחו סימן שפה סה
 נתינה סימן שצ סה

אות ס

סבלונות סימן שצד סו
 סוגיין דעלמא כאידך סימן שצה סו
 סוחר סימן תב סז
 סליק סימן שצה סו
 סנהדרין סימן שצז סו
 סניגור סימן שצז סו
 סעודת מצוה סימן ת סו
 ספק סימן שצט סו

מוחלפת השיטה סימן שכוב נח
 מותר סימן שכמ נו
 מותר סימן שכח נו
 מותר סימן שסג סא
 מותרין סימן שם ס
 מזוזה סימן שלו נח
 מזיגה סימן שמא נח
 מחיצה סימן שלד נו
 מחשבה סימן שלב נו
 מטלטלי סימן שסא סא
 מיד סימן שלה נו
 מיל סימן שלז נח
 מיתה סימן שעג סב
 מלוה על פה סימן שסח סא
 מלחמה סימן של נו
 מ'ם סימן שכז נו
 מן סימן שנד ס
 מנהג סימן שלא נח
 מנודה סימן שמוג נט
 מנחה סימן שמוז נט
 מנין סימן שבו נח
 מנין סימן שמוט נט
 מנין סימן שלט נח
 מניעה סימן שסו סא
 מנכש סימן שמוח נט
 מסירה סימן שמו נט
 מעלה סימן שן נט
 מעשה ידיה לבעלה סימן שעב סב
 מעשרות סימן שנא נט
 מקדש סימן שנו ס
 מקום סימן שנה ס
 מקל ומתיר סימן שמה נט
 מרמה סימן שנה ס
 משהו סימן שנז ס
 משומד סימן שסמ סב
 משיכה סימן שנב נט
 משפחת האם סימן שסח סב

פטור סימון תלג ע
 פטורי דשבת סימון תלד ע
 פיגול סימון תכט ע
 פיוט ופזמון סימון תלה עא
 פיוס בדברים סימון תנ עב
 פלטר סימון תלו עא
 פסול סימון תלה עא
 פסול סימון תמוא עא
 פסול סימון תמב עא
 פסול סימון תמו עא
 פסול סימון תלו עא
 פסולי עדות סימון תמוט עב
 פסוקים סימון תמוד עא
 פסילנא לך סימון תלט עא
 פרהסיא סימון תנא עב
 פרוזבול סימון תמוז עב
 פרס סימון תמוח עב

אות ז

צא סימון תנה עג
 צוערי הלויים סימון תנד עג
 צופים סימון תנב עג
 צורבא מרבנן סימון תנט עד
 צליכה סימון תנג עג
 צניעינהו סימון תס עד
 צריך סימון תנה עג
 צריך סימון תנו עג
 צריך סימון תנוז עג

אות ק

קדימה סימון תסא עד
 קדשים סימון תסז עה
 קוביא סימון תסה עד
 קודם סימון תסב עד
 קידושין סימון תסג עד
 קים לי סימון תסח עה
 קנין דברים סימון תסט עה

סתמא סימון תא סז

אות ע

עבד סימון תד סז
 עבדים סימון תך סט
 עבדים סתם סימון תג סז
 עד סימון תו סז
 עדים סימון תכו סט
 עובר סימון תכא סט
 עולם סימון תה סז
 עולם הבא סימון תיג סח
 עופות סימון תכב סט
 עיכול סימון תי סח
 עינוי נפש סימון תכד סט
 עיר סימון תכג סט
 עיר סימון תז סז
 עכוב סימון תיב סח
 עליה נמי מקרי בית סימון תכה סט
 עם סימון תיא סח
 עם הארץ סימון תה סז
 עמה סימון תיה סח
 עמו סימון תיט סח
 עמוד השחר סימון תט סז
 עצמו סימון תיד סח
 עצמו סימון תכו סט
 עקירה סימון תכה סט
 ערבון סימון תמו סח
 ערוב סימון תמוז סח
 ערעור סימון תיז סח

אות פ

פגום סימון תל ע
 פוסלין ומכשירין סימון תמוג עא
 פועל בטל סימון תמוח עא
 פועל סימון תמוז עב
 פטור סימון תלא ע
 פטור סימון תלב ע

שחיטה סימן תקה עט
 שטר סימן תצב עח
 שינוי החוזר לברייתו סימן תקד עט
 שכונה סימן תקה עט
 שכחה והעלם סימן תפט עז
 שכיב מרע סימן תקיא פ
 שכיח סימן תקי פ
 שכיח ולא שכיח סימן תצג עח
 שכירות ממכר מקרי סימן תקו עט
 שלושים יום סימן תצה עח
 שלישי סימן תצד עח
 שם סימן תצו עח
 שנה עליו הכתוב סימן תצט עח
 שניות סימן תצה עח
 שעת העבודה סימן תק עח

אות ת

תבואה סימן תקכד פב
 תגר סימן תקכה פב
 תדיר סימן תקיב פ
 תהי בה רבי יוחנן סימן תקטו פא
 תוך סימן תקיח פא
 תוך כדי דבור סימן תקך פא
 תופס לבעל חוב סימן תקכא פא
 תורה סימן תקיז פא
 תחת סימן תקטז פא
 תכף סימן תקיג פ
 תלמיד חכם סימן תקכו פב
 תנאי סימן תקיט פא
 תנאי היה בלבי סימן תקכג פב
 תנן סימן תקכב פב
 תרומה סימן תקיד פ

קצוב סימן תע עה
 קצץ סימן תעב עה
 קראי סימן תסד עד
 קרובים סימן תעא עה
 קרע סימן תסו עה

אות ר

ראוי סימן תפו עז
 ראיה סימן תפ עו
 ראש חדש סימן תעג עה
 רב סימן תעד עה
 רבים סימן תעו עו
 רגיל סימן תפג עו
 רגילין סימן תפכ עו
 רגל סימן תעז עו
 רגל סימן תעה עו
 רוב סימן תעה עה
 ריעא שטרא סימן תפא עו
 רצון סימן תעט עו
 רשאי סימן תפד עו
 רשות סימן תפז עז
 רשות סימן תפה עז

אות ש

שבועה סימן תפח עז
 שבט אחד איקרי קהל סימן תקא עט
 שהיה סימן תקז עט
 שואל שלא מדעת סימן תקג עט
 שוגג סימן תצא עח
 שוכח סימן תצ עז
 שומא סימן תצז עח
 שח סימן תקב עט
 שחורי ראש סימן תקט עט

ספר מענה לשון חלק ב על לשון חכמים

אות האלף

אבדה הטמינה. ובשבעות דף י"א [ע"א] אמרין פר ושעיר של יום הכיפורים וכן שעירי עבודה זרה שאבדו והפריש אחרים תחתיהם. ואם איתא להא, נאבדו הוה ליה למתני. ובפרק מי שהיה טמא [פסחים צח ע"ב] תנן חבורה שאבדה פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט והלך ומצא ושחט, ולא קתני שנאבדה פסחה. והאיכא טובא. ועיין למהראנ"ח בדרשותיו [הנותן אמרי שפר] פרשת קרח דף ס"ט ע"ג. (דפפ"ה) [דפח"ח].

ד. **אבל.** מצינו בלשון חכמים שפירשו לשון הודאה ור"ל אמת. בעירובין דף ל' [ע"ב] אמרו להם אבל, וכן בדף מ"א [ע"א] א"ל אבל ע"ש.

ה. **אגב.** בלשון חכמים בכל מקום היינו היכא דמקנה לחברו קרקע ומטלטלין דנקיין באגב, היינו בקרקע של מקנה ולא של קונה, דאמר ליה מקנה קני הני מטלטלי אגב קרקע, וזהו הבנת לשון אגב. ומצינו חידוש בפרק הזהב [בבא מציעא] דף מ"ו [ע"א] דקאמר ואי אמרת מטבע נקנה בחליפין נקנו ליה מעות להיאך אגב סודר וכו'. נראה דגם לשון אגב הוא על מה שנותן הקונה דקי"ל [שם מז ע"א] כמ"ד בכליו של לוקח, דליכא למימר דפריך הש"ס אליבא דלוי דקאמר בכליו של מקנה דלא הוי הלכתא כותיה^א. ונפקא מינה לשטר מתנה שכתוב בו קנינו מיניה בקנין אגב סודר. ועיין בתשובות בית שלמה [הו"מ] סוף סימן מ"ב. ועיין בנאמן שמואל ריש סימן ק"י לשון השטר בלשון אגב.

א. **אבירה.** מצינו בלשון חכמים לשון אבירה דלא אבוד ממש אלא אונס, כמ"ש בבבא מציעא דף מ"ג [ע"א] מאי אבדו שנטבע ספינתו בים דהיינו נאנסו. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי האלף סימן קמח].

ב. **אבירה.** בפרק ב' דמועד קטן [יב ע"ב] וכולן אם כיוונו מלאכתן במועד יאבדו. דעת הרמב"ם [בפירוש המשניות שם] בלשון יאבדו, ר"ל שבית דין מאבדים אותו ממון ועושים אותו הפקר. והרב המגיד ז"ל פרק ז' מהלכות יו"ט [הלכה ד] כתב בשם הרמ"ך שהגאונים כתבו מניחין אותה לאבד, אבל להפקירה ולאבדה בידים לא קנסו. ועיין להרב בעל תוס' יו"ט פרק ב' דמועד קטן [משנה ג] שהביא ראיה לדברי הרמב"ם ע"ש.

ג. **אבד.** כתב הכנסת הגדולה חו"מ סימן מ"א אות י"ט להגהת הטור, דיש חילוק בין אבד לנאבד, דאבד ר"ל שיש עדים שנאבד מן העולם והיינו נקרע השטר או נשרף, ונאבד ר"ל שנאבד ממנו ולא מן העולם, וע"פ הדקדוק כן הוא האמת שיש חילוק בין אבד לנאבד, עכ"ל. ושותיה דמר לא ידענא עם שאמת הדבר שיש חילוק ע"פ הדקדוק בין אבד לנאבד, והיינו דאבד הוא פועל יוצא, ונאבד מדבר על הדבר עצמו, וכמ"ש אצלנו בלשון תורה אות אלף בתיבת אבד [סימן ו], מ"מ עיקר החילוק אף שניתן להאמר כדי לישב דברי הרא"ש דלא להו סתראי, לאו במשמעות אבד ונאבד תלוי הדבר, ואיפכא מצינו בפרק קמא דכתובות דף י"ו [ע"ב] מאי

ציונים והערות

א. עיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן תו), מה שכתב לדון אודות שטר מתנה שנכתב בו יוהכל נעשה בקנין אגב סודר שקנינו ממנו דמלשון זה משמע שקנו מהנותן בקנין אגב בסודרו, והא לא מהני דקיי"ל בכליו של לוקח והכא בכליו של מקנה, עיי"ש בדבריו.

קעביד דאב לגבי בריה שעבודי משעבד, משום דדעתו של אדם קרובה אצל בנו. היינו דוקא אב, אבל דעתה של אם קרובה אצל בנה לא אמרינן, ע"ש. אלא דשבת וראה דהרב ז"ל גופיה תבר לגזיזיה בתשובה ח"ב סימן קל"ז, שכתב על לאה שהקניית לבנה חתול אחד של אלגלי"א ועד זמן ג' חודשים נתן הפירות לבתה דהוי דבר שלא בא לעולם, כתב ז"ל, דאע"ג דלאחר לא משיירא בעין יפה, לבתה משיירא בעין יפה דדעתו של אדם קרובה אצל בנו, ע"ש. והתם באם לבת הוה עובדא, והחליט הדבר לדין דקנתה הבת מטעמא דדעתו של אדם קרובה אצל בנו. גם אגב זה דקדקתי על דבריו עוד שם בזאת התשובה שבח"ב, דאמאי לא אמרינן דדעתו של אדם קרובה אצל בנו אמרו ולא אצל הבת, והנה מצאנוה סברא הלזאת להרמ"ע מפאנו סימן נ"ח, שכתב ז"ל, אין דעתו של אדם קרובה אצל אחין ואפילו בן אצל אביו ואפילו אצל בנותיו כמו אצל בניו הזכרים. ויש לישב דבבת אצל האם ואם אצל הבת לא אמרינן הכי, דבת רגילה אצל אמה כדאמרינן בכמה דוכתינן, דאגידא בה טובא. ועיין בתשובות שי למורא סימן מ"ג בפרט זה.

עוד מצינו בלשון חכמים שאמרו בכמה מקומות חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות [יבמות קו ע"א ושי"נ], וכתב הרד"ך בבית ט' חדר ו', דהיינו דוקא באיש ולא באשה, דאתתא לא מפקדא ע"ש באור"ך. וכן כתב בספר לקט הקמח חלק אב"ע דף קפ"ט ע"ג בשם הרדב"ז ז"ל, וכן נראה מתשובת הר"ב פני משה ח"א סימן ב'. ושבת וראה גם לזאת פלוגתא דרבנותא היא וכמ"ש הרב בני חיי אה"ע סימן ל"ח [הגהת ב"י אות ד]. ובספר משנה למלך פרק י' מהלכות גרושין הלכה י"ח, דס"ל דחזקה שאמרו אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, היינו אחד האיש ואחד האשה, שהיא גם היא תחת שם כולל דאדם. וכן מורין כל דברי חז"ל במקום שאמרו בלשון אדם שהוא שם כולל לאיש ולאשה,

ו. **אגב.** כתב הר"ן בפרק קמא דקידושין [ט ע"ב מדפי הרי"ף] דדוקא לשון אגב שאמרו חכמים מהני למקני מטלטלי, אבל אם שינה הלשון ואמר מטלטלי עם מקרקעי לא מהני. ועיין במור"ם חו"מ סימן ר"ב דין ב', זו היא שיטת רש"י ז"ל [שם כז ע"א ד"ה כל הני], והראב"ד חלוק עליו [השגותיו פרק ג ממכירה הלכה ט].

ז. **אדם.** אע"ג דבלשון תורה איש ואשה מקרו אדם, כמ"ש [בראשית ה, ב] 'זכר ונקבה בראם [וכו'] ויקרא את שמם אדם', וכן בפרשת מדין כתיב [במדבר לא, כו] 'שא את ראש מלקוח השני באדם ובבהמה', וכן [שם כח] 'מן האדם ומן הבהמה', וכמו כן עוד כמה פעמים באותה הפרשה, שכולן על הנשים מיירי דהא הרגו כל זכר, וכמו כן שם בפסוק [שם לה] 'ונפש אדם מן הנשים', גם גבי נגעים כתיב [ויקרא יט, ב] 'אדם כי יהיה בעור בשרו', וכ"כ [במדבר יט, יד] 'אדם כי ימות באהל', דכולן נשים בכלל ולא אצטריך קרא לרבוויינהו, וכמו שכתבנו בחלק הקודם בלשון תורה [סימן יב]. נראה דמ"מ בלשון חכמים לפעמים לשון אדם דוקא הוא בגברי, וכההיא דאמרינן בפרק הבא על יבמתו [יבמות סא ע"ב] לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא א"כ יש לו בנים. ואמרינן תו התם אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה שנאמר [בראשית ב, יח] 'לא טוב היות האדם לבדו', וכו'. דבהא ודאי כינוי אדם הוא דוקא בגברי, דאתתא לא מפקדא אפריה ורביה.

ותו איכא סיעתא ממ"ש המבי"ט ח"א סימן של"ט, על כל דוכתא שאמרו חכמים [בבא בתרא קלט ע"א] דעתו של אדם קרובה אצל בנו, דכל מה שהקנו חכמים לבן מטעם דדעתו של אדם קרובה אצל בנו, כגון ההיא דמשיא אשה לבנו גדול בבית דקנאו בלתי חזקה [גיטין יד ע"א, בבא בתרא קמד ע"א], וכן המזכה לעובר שלו אף שהוא לדבר שלא בא לעולם קנה. וכן ערב לכתובה דלא משתעבד משום דמצוה

צינונים והערות

- ב. עיין לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ע סימן תקצו) שהביא נמי להאי כללא לגבי לשון 'עם'.
- ג. עיין בדברי רבינו בחלק תוספת דרבנן (מערכת א סימן א וסימן יז), ולקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן קסח), ובקונטרס מדות חכמים (מערכת אות א סימן ה) שהביא נמי להאי כללא דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות היינו באיש ולא באשה.
- ד. בספר לקט הקמח שם הביא כן בשם הרדב"ז בספרו מצודת דוד על טעמי המצות. ועיין עוד לרדב"ז בתשובותיו (ח"א סימן שנא) דהתם נמי משמע כן מדבריו.

ט. אדם חשוב שאמרו חכמים אצל קדושינו. לאו דוקא אדם חשוב הוה לכל אלא אפילו דלאו חשוב אלא לדידה שנהנית שהוא מקבל ממנה מהני והוא מקודשת. הר"ב עצמות יוסף (דף כ"ג) נה"ע"ב.

י. אותיות. מצינו בלשון חכמים ור"ל שמות, בפרק (קמא) [ה'] דברכות [לג ע"א] גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות, שנאמר [שמואל-א ב, ג] 'כי אל דעות ה', ופירש רש"י [שם ד"ה בין] בין ב' שמות.

יא. אחוריה. הא דאמרינן בפרק קמא דעירובין [ג ע"ב] משום דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה ואילו חזיתיה מאפיה וכו'. פירש רש"י [שם ד"ה דחזיתיה] [בשלמא] [כשלמדתי] לפניו ישבתי בשורה שלאחריו, ע"ש.

יב. אומרים. מצינו בלשון חכמים במשנה ומפרש מאי אומרים כופין. ריש פרק ז' דערכין [כו ע"א] המקדיש את שדהו בזמן שאין היובל נוהג אומרים לו וכו', ופריך והתניא כופין, ומשני מאי אומרים כופין.

יג. אחרים. דאמרינן בגמ' [כתובות פד ע"ב] תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, משמעותו אחרים דוקא, ולא לזה או יורש עצמו דלאו אחר הוא. תשובות הר"ם אלשיך סימן ל"ז. ועיין במבי"ט ח"ב [סימן] קפ"ז, ומהרשד"ם אב"ע סימן קס"ב, ותורת אמת סימן (ס"ו) [ס"ז], ומהרש"ך ח"ב [סימן] [קנ"ט] [קצ"ט].

יד. אחר בלשון חכמים ותנאי בית דין, יבם נמי אקרי אחר, אע"ג דבלשון תורה אין אח בכלל אחר. תוס' פרק קמא דסוטה דף ה' [ע"ב] ד"ה לאחר ולא ליבם וכו'.

טו. אחריות הבא בלשון חכמים, נכסים שיש להן אחריות [גיטין כב ע"א], לשון אחריות הוא מלשון הכתוב [יחזקאל כג, כה] 'ואחרייתך תאכל באש',

כמו אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם [בבא מציעא לג ע"ב], אין אדם עושה קנוניא בהקדש [בבא בתרא קעד ע"ב], לא יקוב אדם שפופרת של ביצה [שבת כט ע"ב], לא יאמר אדם לחברו לשכור פועלים [שם קג ע"א], וכיוצא כהנה אספרם מחול ירבון. וההיא דפרק הבא על יבמתו [יבמות שם] שאמרו לא יבטל אדם מפריה ורביה, מצאתי בתשובות הרד"ך בית י"ז חדר ט', עלה שם הרב בהסכמה דלטעמא דתלמודא דקאמר מפ"ו בטיל מאשה לא בטיל, כדקאמר שמואל אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לו לעמוד בלא אשה וכו', ופירש הר"ן [שם יט ע"ב מדפי הרי"ף] בלא אשה משום הרהור, אלא נושא אפילו דלאו בת בנים כגון עקרה או קטנה או איילונית, ע"כ. א"כ מהאי טעמא נמי אסיר לה לאשה לעמוד בלא בעל משום הרהור, וכאומרן [שם קיג ע"א] יותר משהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא ורוצה אשה בקב ותפלות וכו', ולישנא דמתני' נמי דייקא דקתני לא יבטל אדם וכו' ולא קתני לא יבטל איש כדקאמר בסיפא איש מצווה בפריה ורביה וכו', והיינו משום הך דיוקא דדייקינן מינה הא יש לו בנים מפריה ורביה בטיל מאשה לא בטיל, דהך דיוקא שייך בכל שם אדם אחד האיש ואחד האשה, ע"ש באורך בתשובה הרמחה.

ה. אדם. כי היכי דבלשון תורה כינוי אדם אין אומות העולם קרויין אדם, דאמרינן ביבמות דף ס"א [ע"א], ובבא מציעא דף קי"ד [ע"ב], ובכריתות דף ו' [ע"ב]. הכי נמי יש לדקדק בלשון חכמים, מדשנינו פרק ב' דבכורים [משנה ז] דם מהלכי שתיים שוה לדם בהמה להכשיר את הזרעים. ופירשו הרמב"ם והר"ש ז"ל דם מהלכי שתיים היינו דם האדם. ואיכא למידק דאמאי שני ליה לתנא למתני דם האדם בהדיא, וצ"ל דתנא בעי למיתני לישנא דפסיקא דכליל כל מיני אדם לכל הדעות, מה שלא היה יכול לכלול בכינוי אדם דאין אומות העולם קרויין אדם. הרב תוס' יו"ט פרק ב' דבכורים [שם].

ציונים והערות

ה. אין אלו דברי הר"ן אלא דברי הנמוקי יוסף. ועיין לשדי חמד (פאת השדה מערכת אות ד כלל ב ד"ה ולשון) דכתב שמצינו לרבתינו האחרונים שמכנים לנמוקי יוסף שעל הרי"ף בשם הר"ן, והוא שיגרת לשון.
ו. עיין עוד לרבינו לקמן מערכת אות ח' (סימן רל) מה שכתב במשמעות ש'חב' לאחרים דלשון 'חב' משמעותו חב ומזיק ולא מונע ריוח. עיי"ש. ועיין לו עוד לקמן מערכת אות ת' (סימן תקכא), מה שכתב במשמעות חב לאחרים דהיינו שהתפיסה היא ודאי חוב לאחרים, אבל במקום שאפשר שיש חולקים לא מקרי חב לאחרים. עיי"ש.

מדלא קאמר אינה צריכה קריעה מכלל דלכתחילה צריך קריעה, וכן דעת הראב"ד ז"ל. ובנויר דף מ"ו ע"ב, תניא נזיר ממורט בית שמאי אומרים אינו צריך להעביר תער על ראשו, ומפרש התם רבינא מאי אינו צריך אין לו תקנה, כיון דלא מצינן לקיומיה ביה מצות גילוח, ע"כ. וביבמות פרק מצות חליצה [קה ע"א], אמרינן יבמה שרקקה תחלוץ ואינה צריכה לרוק פעם אחרת, וכתב הרב הנמוקי יוסף ז"ל [שם לר ע"א מדפי הרי"ף] דלישנא דאינה צריכה לאו דוקא אלא אפילו בעיא לחזור ולרוק לא שבקינן לה, כדאמרינן דנפיק חורבה מינה דאי אמרת תהדר תרוק אמרי ריקקה קמייתא לית בה ממשא ואתו למשרי חלוצה לאחין, ע"ש.

כ. אין מחזיקין דם בבני מעיים. דקדק הרמב"ם ז"ל [חולין ק"ג ע"א ד"ה אין מחזירין], מלשון זה דאין מחזיקים, מדלא אמר אין דם בבני מעיים, שמע מינה שאם רואין אותם אדומות צריך מליחה כשאר בשר, אלא דמן הסתם אין מחזיקים דם.

כא. אין לו שיעור. בפרק קמא דביצה דף י"ו [ע"ב] תבשיל זה דערוב אין לו שיעור, מאי לאו אין לו שיעור כלל, לא אין לו שיעור למעלה, אבל יש לו שיעור למטה בכזית. ועיין בפרק קמא דחגיגה עלה דמתניתין דאלו דברים שאין להם שיעור, דף ז' [ע"א].

כב. אין. אע"ג דבלשון תורה לשון אין לאו דוקא, כמ"ש התוס' בפרק (קמא) [ה'] דשבת דף (ד') [נ"ה] [ע"ב ד"ה ארבעה מתן], עלה דארבע מתו בעטיו של נחש, דאע"ג דכתיב [קהלת ז כ] 'אין צדיק בארץ' ההוא ברוב בני אדם קאמר. יש לדקדק מדברי התוס' עצמם דבלשון חכמים לשון אין דוקא, מדכתבו בפרק קמא דברכות [ה ע"ב ד"ה ה"ג], עלה דאמר אין אדם זוכה לב' שולחנות, דלא גרסינן אין אדם, דהא איכא כמה צדיקים זוכו, אלא הכי גרסינן לא כל אדם זוכה לב' שולחנות, ע"כ. מדהוצרכו להגיה לא כל אדם, משמע דס"ל דבלשון חכמים לשון אין דוקא הוא, וכן משמע בתוס' בנדה דף (ס"ח) [ס"ה]

צינים והערות

ז. ספר צמח דוד לכמה"ר דוד די פומוס, ביאור כל שרשי המילות הקשות בלשון הקודש, קחנו משם.
ח. הביאו הרמב"ם בתורת האדם (חלק ענין הקריעה אות יא). עיין עוד לקמן בדברי רבינו מערכת אות א' (סימן כה) שהביא נמי לדברי הראב"ד גבי לשון אינו מעכב.

שתרגומו ושפר ארעך תתוקד בנורא, ועל כן קראו לקרקעות נכסים שיש להם אחריות. כ"כ הערוך ז"ל [ערך אחריות]. וראיתי להרשב"ץ בפירוש הכתובה [שו"ת התשב"ץ חלק ג סימן שא] שכתב ז"ל, לשון אחריות לחז"ל הוא מלשון אחר, ר"ל דבעל חוב יוכל לרדוף אחריהם ולטרוף אותם מהלוקח, ע"כ. ובספר התשבי [ערך אחריות] כתב ואנו פותרים אותו בלשון שעבוד. ובספר צמח דוד^ז כתב שעבוד לקיים הנמכר.

טז. אין אלו אלא דברי נביאות. כתבו התוס' בבבא בתרא בפרק השותפין דף י"ב [ע"א ד"ה א"ר יוסי], דלא לשבח קאמר, אלא שאומר דבר בלא טעם. ועיין בעירובין פרק ה' דף ס' ע"ב שכתבו רש"י [ד"ה א"ר אידן, והתוס' ד"ה אין אלו], דהוי לשבח, אלא דכי קאמרי יעשו דבריהם כדברי נביאות, לא הוי לשבח, ע"ש.

יז. אין רוח חכמים נוחה הימנו. כתב הרשב"א ז"ל בשיטתו לקידושין דף (י"ז) [י"ח] [ע"ב ד"ה ובעיקר הדבר], שיש חילוק בין כשאומר אין רוח חכמים נוחה הימנו, לכשאומר רוח חכמים אין נוחה הימנו, דכשאומר הכי ר"ל אינו לא רע ולא טוב, אבל כשאומר בתחילה אין רוח חכמים נוחה הימנו הוא רע גמור. ועיין במהראנ"ח ח"א סימן קי"ח, שכתב שיש בלשון הזה איסורא נמי, ויש לבית דין למנוע הדבר ההוא ולקרותו עבריינא, ע"ש.

יח. אין צריך. כתב הפר"ח הלכות פסח סימן תמ"ה סעיף א', דלישנא דאין צריך משמע נמי איסורא.

יט. אין צריך. כתבו התוס' בריש פרק קמא דחולין דף ג' [ע"א] ד"ה אין השומר צריך וכו', דבלשון חכמים אית ביה ב' פירושים דמשמע אין צריך לעשות כן לכתחילה, או משמע אין צריך בדיעבד, ע"ש באורך. ועיין במ"ש הרא"ש ז"ל בהלכות אבל (דף ט') [פרק ג דמועד קטן סימן מג], עלה דתניא בברייתא [שם כב ע"ב] אפרקסותו אינה מעכבת, ז"ל,

בדיעבד יצא. אלא דיש לישב דעת הרמב"ן דשניא ההיא דכתיב [במדבר טו, לח] 'פתיל תכלת', ומשו"ה דוקא בדיעבד אינה מעכבת, אבל הכא לא אתא לאשמועינן אלא לענין האפרקסות עצמו אי צריך קריעה או לא, ואמר דאע"ג דעל אביו ואמו בעי קריעה בכל הבגדים, מ"מ האפרקסות אינה מעכבת משמע שאין צורך לקרוע, דמעיקרא לא אשמועינן שום קרא על ענין האפרקס אם הוא בכלל לבוש או לא, וכשאמר אינה מעכבת משמע דאין דין קריעה עליו, וכדמשמע מההיא ברייתא דמייתי מאבל רבתי כי היא עיקר הראיה.

כו. אינו כלום. כתב הרב המגיד ז"ל פרק (ג) [ד'] מהלכות יבום וחליצה הלכה כ"ב, על מה שכתב הרמב"ם ז"ל, יבמה שאכלה שום ודברים שמרבים את הרוק והיה הרוק זב מפיה אינו כלום וכו'. כתב הרב המגיד ופירוש אינו כלום שלא עשתה רקיקה כדין תורה, אבל בדיעבד אפילו בלא רקיקה כלל חליצתה כשרה, ע"כ. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן קסה].

כז. אינו לוקה. בפרק שבועת העדות דף ל"ז [ע"א], אמר עלה דברייתא דקתני אם אמר בנזיר טמא שכן לוקה, תאמר בשבועת הפקדון שאינו לוקה. ומפרש מאי אינו לוקה, דאינו נפטר במלקות. הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי האלף סימן קח].

כח. איני יודע. בפרק האיש מקדש [קידושין] דף נ"א [ע"ב], בסוגיא דקידושין שאין מסורין לביאה מחלק הש"ס בין לשון איני יודע ללשון אין ידוע, ז"ל, כשהוכרו ולבסוף נתערבו, דייקא נמי דקתני איני יודע ולא קתני אין ידוע, דאיני יודע משמע דהשתא הוא דלא ידע ומעיקרא ידע. ובפרק שני נזירים [נזיר] דף ז"ן [ע"א], אמרינן אמר רבא בר הונא באומר ראיתי טומאה שנזרקה ביניכם, אמר רב אשי דייקא נמי דקתני ואיני יודע איזה מכם. וכתבו התוס' ז"ל [שם ע"ב ד"ה דקתני], איני יודע משמע שלא נודע לו מעולם משום דלא היה עמהם. והן עתה נדפסה שיטה על מסכת קידושין לגאונים ז"ל [שיטה לא נודע

ע"א ד"ה וכי תימא וכו', על מה שאמרו אין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים, ע"ש^ט.

כג. אי אפשר. דאמרינן בגמ' [מכות ד ע"א] אי אפשר לג' לוגין שלא יהיו במקום אחד, דאומר אי אפשר אע"ג דהוי ספק אלא שהוא רחוק. וכן בפרק קמא דנדה [ה ע"ב], מתעטף בטליתו וכו', ואם אי אפשר לו שלא יגע ספקו טמא וכו', והא ודאי ספק הוא שאם ודאי אי אפשר לו שלא נגע אין זה ספק. וכ"כ התוס' בפרק קמא דנדה [שם ד"ה ואם אי אפשר]. וכיוצא בריש פרק התינוקת [שם סד ע"ב] בידוע שחיתה המכה, שפירושו בידוע שיש לתלות שחיתה המכה. כ"כ מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן רה] בשם הרמב"ן שכתב כן פרק קמא דמכות [שם].

כד. אינו. בלשון חכמים שאינו שולל במוחלט אלא שאינו מפורש, כמ"ש התוס' פרק קמא דקידושין [טו ע"ב ד"ה אמר קרא], דעביד ק"ו ומה מי שאינו נגאל באלה נגאל וכו', ופירושו התוס' אינו נגאל באלה, שאינו מפורש בקרא בהדיא, וה"נ אמרינן בפרק הפועלים [בבא מציעא פח ע"ב] ומה אדם שאינו אוכל בתלוש וכו', אע"פ דבאמת הוא שאוכל אף בתלוש, וע"כ פירושו שאינו אוכל בתלוש דלא כתיב בקרא בהדיא, ע"ש.

כה. אינו מעכב. דעת הרא"ש בהלכות אבל (דף ט') [פרק ג דמועד קטן סימן מג] עלה דאמרינן במועד קטן [שם כב ע"ב], ואפרקסות אינה מעכבת, כתב ז"ל, מדלא קאמר אינו צריך קריעה, מכלל דלכתחילה צריך לקורעה, וכן דעת הראב"ד^י. אבל הרמב"ן בתורת האדם (דף ח"י) [ענין הקריעה אות יא] כתב דלשון אינה מעכבת, היינו אפילו לכתחילה א"צ לקורעה, מדלא קאמר ואם לא קרע אפרקסותו לא עכב, ע"כ^{יא}. ובתשובות הר"ב פרח מטה אהרן [חלק א] [בסימן צ"ט, אקהי ביה אקהתא מההיא דפרק התכלת [מנחות לה ע"א], דאמרינן התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת, תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, דבכולן פירושן שאם נתן ד' לבן ולא הטיל חוט תכלת כמצותו

ציונים והערות

ט. עוד בנידון זה עיין לעיל בדברי רבינו בחלק לשון תורה (מערכת אות א סימן סד).

י. עיין ברמב"ן בתורת האדם (חלק ענין הקריעה אות יא) שהביא את דברי הראב"ד.

יא. עיין עוד לעיל בדברי רבינו מערכת א' (סימן יט) שהביא האי כללא גבי לשון אין צריך.

דאמרי, כך מחלוקת בלשון איבעית אימא. תשובות חוות יאיר סימן צ"ד. ושם כתב בלשון איכא דמתני לה ואיכא דמתני לה בשם הרא"ש בראש השנה (דף ל"ט ע"ג) [פרק ג סימן ה] שכתב, דלשון איכא דמתני לה ואיכא דמתני (לא) [לה] לא דמי לתרי לישני דעלמא. ובלשון אמרי לה ואמרי לה מתבאר מסוגיא דפסחים דף ק"ח ע"א, דלא דמי לתרי לישני דעלמא, דהא מסיק התם השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעי הסבה, ע"ש י"ב.

ל"ב. איפוד. בלשון הש"ס היכא דפריך אתרי דפליגי והא איפכא שמעינן להו, ומשני איפוד, ולא מסיימיה מינייהו, מפכינן סתמא דמילתא דבתרייתא מפכינן, דמאן דמתרין מתכוין להעמיד דבריו. כ"כ הר"ן [פרק ב' דגיטין] [ח ע"ב מדפי הר"ף, ובחידושו יז ע"ב]. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן יד]. ועיין ביבין שמועה (דף צ"ח ריש ע"ב) [כללי הגמ' הנוספים סימן יד] י"ג.

ל"ג. איתביה. כתב מרן ז"ל [כללי הגמ' שער ב פרק א סימן א] שלשון איתביה ומתיבי לשון תשובה הם, ומשמעות לשון תשובה הוא בב' פנים, הא' הוא לשון קושיא כדאמרינן ב' תשובות בדבר. והב' לשון תשובה ממש שמשיב לשואל לפשוט שאלתו, או שמשיב לבעל המאמר לסייעו. ומזה הטעם מצינו לשון מתיבי שהוא כמו ת"ש לפשוט בעיא, בפרק קמא דנדרים דף י"ב [ע"א] מתיבי איזהו איסור וכו'. ולשון איתביה שהוא בא לסיוע בפרק ב' דעירובין דף (נ"ו) [כ"ו] [ע"א] עלה דההוא בוסתנא דהוה בי ריש גלותא.

ל"ד. איני. כתב מרן ז"ל [כללי הגמ' שער שני פרק א סימן י] דיש מפרשים ביאור לשון איני דמקשה תלמודא דר"ל איני מסכים בכך משום דהא אמר ר' ויש מפרשים ביאור מילה זו שהוא לשון אין, שהוא ענין כן בלשון הש"ס, כלומר כן הוא, ולפי זה האליף בחיריק.

ל"ה. אבל. בכתובות פרק אע"פ דף ס"ה [ע"ב] במתני' ואוכלת עמו, מפרש תלמודא מאי

למין ושם (דף ל"ב ע"ד) ראיתי עמדו על חקירה זו, וע"ש באורך דבריהם חזקים כראי מוצק.

כ"ט. אינה משנה. דאמרינן בכמה דוכתינן [ברכות לו ע"ב], בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, כתב הר"ב תוס' יו"ט בחולין פרק כל הבשר [פרק ח] משנה א', ובנדה פרק (ד') [א'] משנה (ד') [א'], דיש מפרשים הכונה שאם בית שמאי מקילין ובית הלל מחמירין ואינה מסתם משניות הנזכרות בעדויות אינה משנה, ר"ל צריך לשבש המשנה ולגרוס בהפך, עכ"ל. אמנם נמצאו סוגיות דאי אפשר לפרש פירוש היש מפרשים, וצריך לפרש דברים כפשטן בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, ר"ל דדברי בית שמאי בטלים לגמרי כאילו לא נזכרו וגרע משאר פלוגתא דתנאי, משום דבית הלל רובא בצירוף הסכמת הבת קול, כמ"ש התוס' [ברכות נב ע"א ד"ה ורבי יהושע], בתנורו של עכנאי. צא ולמד סוגיא דברכות דף ל"ו ע"ב, ופרק קמא דביצה דף י"א [ע"ב], ופרק קמא דיבמות דף ט' ע"א, ומדברי רש"י בשבת דף קל"ה ע"א [ד"ה וממאי דילמא], ומדברי התוס' עירובין דף ע"ב ע"ב [ד"ה כח דהיתרא], וחגיגה דף ו' [ע"א ד"ה ורבי ישמעאל], וכבר עמד על זה הר"ב חוות יאיר סימן צ"ד, ע"ש. ועיין בפרק האשה שנפלו [כתובות פא ע"ב] על מ"ש זו אינה משנה, פירש רש"י [שם ד"ה] אינה משנה לא נשנה משנה זו בבית המדרש של חכמים ולא סמכינן עלה (כ"כ) [במיד'].

ל'. איכא דאמרי. כתבו התוס' פרק קמא דביצה דף י"ג [ע"א] ד"ה איכא דאמרי, ז"ל, הקשה הר"ש מקוצי דבכל הש"ס לא מצינו איכא דאמרי כהאי גוונא שהוא להפך מן הראשון, דודאי מצינו בשאר מקומות לישנא קמא דברי הכל ואיכא דאמרי בהא פליגי, אבל כהאי גוונא לא, דכל הפחות הוי ליה למימר דבקטנית מחלוקת אבל בשבולין כו"ע מודו. ותירץ לקיים הכלל ע"ש. מהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן תנא].

ל"א. איבעית אימא. היכא דאמר בש"ס תרי איבעית אימא, כמחלוקת הראשונים בלשון איכא

ציונים והערות

יב. עיין עוד לקמן בדברי רבינו מערכת אות א' (סימן קי) מש"כ גבי לשון איכא דאמרי.
יג. עיין עוד לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ס סימן תקטו) שהביא נמי להאי כללא.

מכאן ועד עשרה ימים לא, נראה שבלשון האמוראים לאלתר סובל שיהא זמן גדול פחות מ' ימים, אלא דהכא כיון שלא נזכר לו שיעור יש לנו לתופשו בשיעור המועט שנוכל, וכיון שנזכר במקום אחר וחזויה בשעתיה נראה שהשיעור הוא שיעור שעה אחת, כיון שאין לשון לאלתר סותר זה, ע"כ. ותמהני שלא זכר ש'ר ההיא דריש פרק קמא דנדרים הנזכר שהוא לשון לאלתר בדברי האמורא. ובמועד קטן דף כ"ג [ע"א] אמרין מתה אשתו אם אין לו בנים מותר לישא אשה לאלתר משום פריה ורביה, משמע דלאלתר הוא לאחר ז', דהא האבל כל ז' אסור בתשמיש. ועיין בתוס' ביבמות דף קי"א ע"ב ד"ה טענת בתולים. ועיין מ"ש הרב המגיד ז"ל בהלכות שבת פרק ח' [הלכה יג], לענין בורר דכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד מקרי לאלתר. והר"ב כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפרדים כלל ו] הביא עוד בשם מהר"ם אלשקאר ז"ל שכתב סימן (נ"ו) [כ"ו] דאע"ג דבלשון דלאלתר מצינו שפירושו אפילו אחר כמה ימים, מ"מ כשאומר תלמודא לשעתו אינו אלא שעה אחת, ע"כ.

לח. אלא. כתבו הראשונים ז"ל דמילה זו מורכב מב' תיבות א"ל ל'א, והוא מלשון 'הארצות האל' [בראשית כו, ג] כלומר אלה הדברים שקדמו לא כן הן. וכן לשון אלמא הוא מילה מורכבת, והיא כמו על מה בחילוף אלף בעיין באותיות אחה"ע"י. וכיוצא בזה יש בתלמוד מלות מורכבות משני תיבות, דיעבד מורכב משני תיבות דאי עבד. הניחא ב' תיבות הא ניחא. וליטעמיך שהוא כמו ולי טעמיך, כלומר הטעם שלך שאתה מתרץ מה שאני מקשה לך זה הטעם הוא לי ג"כ, ומתורץ מה שאתה מקשה אותי ולי טעמיך. אפילו מורכב מב' תיבות אף אילו. כיצד מילה מורכבת כלומר באיזה צד, עיין ריש פרק הזהב [בבא מציעא פד ע"א], ובריש פרק כיצד מברכים [ברכות לה ע"ב]. כל שכן מורכב ור"ל כל שבכאן, כלומר כל החומרות או הקולות והן גורמות שכן יהיה הדין. לאי מילה מורכבת מב'

אוכלת משמשת, היך מה דאת אמרת 'אכלה ומחתה פיה' [משלי ל, כ"ד].

לו. אומר. כתב הר"ן ז"ל בסוף פרק קמא דנדרים [יג ע"ב ד"ה באומר, טז ע"ב ד"ה אלא אמר רבא], באומר יקדשו ידי לעושיהן לאו דוקא אומר אלא נעשה כאומר אמרין, ע"ש.

לז. אלתר. בריש פרק קמא דנדרים דף ג' ע"ב, אמר רבא כגון דאמר לא אפטר מן העולם עד שאהא נזיר דמן ההיא שעתא הו"ל נזיר, מידי דהוה אומר לאשתו הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו אסורה לאכול בתרומה מיד [גיטין כח ע"א], אלמא אמרין כל שעתא ושעתא דילמא מיית, הכא נמי לאלתר הוה נזיר. ופירש רש"י ז"ל [נדרים שם ד"ה הכא נמי], לאלתר באותה שעה, כל אלתר דגרסינן היינו ר"ל על אתר באותו מקום. וכן מפרש (הירושלמי) [בידות], ע"כ.

ובתשובות הריב"ש סימן ש"פ כתב, ז"ל, ומה שהוכיח כת"ר מ"מ בעובדא דב' ת"ח דקאמר ואסקינהו וחזייתנהו לאלתר אינה ראייה כל כך, שהרי מצינו לאלתר שיש לו שיעור גדול, ולא אביא עד על זה ההיא דתנן בפרק כל הגט [גיטין כז ע"א], ומצאו לאלתר כשר, ונחלקו תנאים בברייתא איזהו לאלתר, שהיה אפשר לדחות דהתם הוא בדברי התנאים, אבל האמוראים דרכם לפרש ולא לסתום, ועוד דהתם איפסיקא הלכתא שלא עבר אדם שם והוא שיעור מועט, וגם לא מההיא דאמר רבא פרק חזקת הבתים [בבא בתרא לו ע"א] גבי הגודרות אין להם חזקה לאלתר אבל יש להם חזקה לאחר ג' שנים וכו', הנה שכל פחות מג' שנים בכלל לאלתר, דהתם לפי שב' מיני חזקות הן, חזקה לאלתר דהיינו במטלטלין, וחזקת ג' שנים בקרקעות קאמר הכי שהגודרות אין להם דין מטלטלין אלא דין קרקעות וחזקתן ג'. אבל אפילו בדברי האמוראים נמצא לשון זה בפרק המביא [גיטין יז ע"א], תניין גבי נכתב ביום ונחתם בלילה פסול, ר"ש מכשיר, ואמר ריש לקיש בגמ' [שם יח ע"א] לא הכשיר ר"ש אלא לאלתר אבל

ציונים והערות

יד. האי כללא הובא בדברי רבינו לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות א סימן עז), עיי"ש.
טו. הנה ישנם כמה וכמה אפשרויות של חילופי אותיות כדוגמת א"ת ב"ש, בו מתחלפת האות ת' עם האות א', וכו', כעין זה ישנה אפשרות של החלוקה שהזכיר רבינו, והיא שכ"ב האותיות מחלקים לחמישה קבוצות והם, אחה"ע שהם אותיות גרון, בומ"ף מהשפתים, גיכ"ק מההיך, דטלנ"ת מהלשון, וסצ"ש מהשיניים. על כן לפנינו האות אלף מתחלפת בעיין שהם מאותיות גרוניות.

מא. אמן. בפרק שבועת העדות [שבועות לו ע"א] אמן, בו שבועה בו קבלת דברים, וכתבו רש"י [שם] והר"ן ז"ל [טז ע"ב מדפי הרי"ף] בו שבועה, העונה אמן אחר השבועה כמוציא שבועה מפיו, בו קבלת דברים, אם אמר לחברו על מנת שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן, קיבל דבריו וחייב לקיים תנאו. ובדברים רבה ריש פרשת תבא [פסיקא א פרשה ז], א"ר יהודה בר סימא אמן הזה יש בו ג' אספליאות, שבועה וקבלה ואמנה, ע"ש.

מב. אמצע. כתב מהר"י קארו בכללי הגמ' [הנוספים סימן קלג], דבגמ' דנזיר [כא ע"א] קורא לאמצעי אחרון, ע"ש. וכתב מוהרימ"ט בחלק אבה"ע סימן ח', דלשון אמצע אינו נקודת האמצעי אלא לאפוקי הקצוות, וחיליה ממה ששינונו בפרק (ב' שעירים) [הוציאו לו] [יומא נח ע"ב], הזה על טהרו של מזבח, וכתב הרמב"ם בפירושו המשנה על טהרו באמצעו, ע"כ. ובהלכות עבודת יום הכיפורים [פרק ד הלכה ב], כתב ז"ל, [הזה] [ומזה] בצד הדרום מקום ששלמו מתנות קרנותיו. ופירש מהר"י קורקוס ז"ל, באמצע לאו דוקא אלא דלאו בקרנותיו ממש הוא. ונראה לי דבאמצע לפנים מן הזר קאמר, שאם הזה על זר המזבח לא יצא, מאי טעמא דדרשינן על השלחן הטהור שיטהרנו מן הגחלים ומן הדשן, וממילא שמעינן דבמקום שמניחים הגחלים להקטרה קאמר, דהיינו באמצע מן הזר ולפנים. למדנו דלשון אמצע אינו נקודת האמצעי אלא לאפוקי הקצוות. ודן הרב ז"ל מזה שאין להקפיד שלא לומר בגט הניתן על תנאי אם לא אבוא בתוך זמן פלוני יהא גט, אף אם נאמר דלשון תוך באמצע קאמר, עיין שם בדבריו.

מג. אמרו. בריש כריתות [יא ע"ב] אמרו [לא] [לו] אכלת חלב, ומפרש תלמודא דלאו דוקא אמרו ב' עדים אלא אמרו אפילו עד אחד, ומייתי רביה ממתני' דאמרו לה מת בעליך דסגי בעד אחד. הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי האלף סימן פה].

מד. אנדרוגינוס. מצאתי כתוב בשם הר"ם דלונזו ז"ל, דמילה זו לשון יוני הוא, והיא מילה מורכבת מן אינ' דר'א דפירושו איש, ומן גינוס' שפירושו אשה, כלומר שיש לו זכרות ונקבות. וכיוצא בזה כתב בלשון אנדרולומוסיא שהיא מילה יונית מורכבת מן אנדר'א ומן לומוסיא, ופירושה

תיבות ל'א י"י. כלומר לא בני דיי' בלשון יון בני, זה דעת הערוך [ערך לאי], אבל רש"י פירש [חגיגה ט ע"א ד"ה לאי], לאיי מופנה, באמת מופנה הוא. אשתקד מילה מורכבת מב' תיבות שתא קדמיתא. נוטריקון מילה מורכבת פירוש נוטראות קונה תיבה. גימטרייא מילה מורכבת ר"ל גי' מטורי'יא שהמלות הן כמו הרים והיוצא מהם בחשבון הוא כמו גי' לטורי'יא, ע"כ.

לט. אלא. בריש פרק המגרש [גיטין פב ע"א] אמתני' דהרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני, מספקא ליה לתלמודא אלא חוץ הוא או על מנת הוא. וכתבו התוס' [ד"ה אמר רבינא], הא דלא פשיט ממתני' דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, משום דאותו אלא פירושו רק או אבל. וכונתם רצויה דלשון אלא שפירושו חוץ לא שייך אלא היכא דכבר קאמר הדין ובתר הכי קאמר חוץ מזו והיא גזרתו, אבל אלא שיהיה פירושו אבל או רק לא שייך אלא היכא דצריך לפרש גזרתו, דלשונו מורה על הפירוש שרוצה לפרוש בו, כההיא דזבחים [ב ע"א] דתני אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, ומשו"ה בההיא דמייתי תלמודא מנגעים דתני כל הבתים מטמאים בנגעים אלא של נכרים פשיט דלשון חוץ הוא, דודאי לשון רק ואבל לא שייך ביה, כיון שהוא הגזרה שיש בו ולא יותר. אכן קשה בעיני מה לו אצל נגעים ואמאי לא פשיט ממתני' דפרק במה מדליקין [שבת כז ע"ב] כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן, דעל כרחך אלא חוץ הוא הואיל ואין בו שום גזרה אלא הוא. ופירוש מילת אלא מילה יונית היא, כמו כי אם או רק או אך. ר' אליהו המדקדק [ספר התשבי ערך אלא], ועיין מ"ש בסעיף הקודם.

מז. אמורים נקראים כן על שם שהם מורים ואדונים על כל האברים ועולין על גבי המזבח לחלק ארון העולם, והאלף היא נוספת כאלף אמרכל. הר"ב משנה למלך פרק א' מהלכות מעשה הקרבנות [הלכה יח] בשם הערוך בערך מר. והוא ז"ל כתב דלשון אמורים הוא מגזרת לשון 'את ה' האמרת היום' [דברים כו, יז], 'יתאמרו כל פועלי און' [תהלים צד, ד] וכן אמרכל אמיר כ"ל.

באכילה, פריך אסור ענוש כרת הוא, ומשני לא נצרכא אלא לחצי שיעור, ומסיק התם דכל היכא דענוש כרת לא תני אסור. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי האלף סימן לא].

מז. אסור. כתבו התוס' ז"ל בריש פרק קמא דביצה [ב ע"א ד"ה ביצה], עלה דמתני' דביצה שנולדה ביום טוב בית שמאי אומרים תאכל, ובית הלל אומרים לא תאכל, ז"ל, וא"ת ואמאי לא תני אוסרין ומתירין, וכי תימא אוסרין משמע לעולם, זה אינו, דאמרינן לקמן אפרוח שנולד ביום טוב אסור, והיינו ביומו. ועוד אמרינן [שם ל ע"ב] מותר שמן שבנר רבי יהודה אסור, והיינו דוקא ביומו, ש"מ דמצינו לשון אסור ליום אחד ולא לעולם, ע"ש.

מח. אסור. כתבו התוס' במסכת עבודה זרה דף ס"ב [ע"א] ד"ה והתנן וכו', דלשון אסור משמע דאסור לכל העולם ולא באדם אחד, וכן לשון אסור לאו דוקא לכתחילה אלא אפילו כדיעבד משמע. הרב מורי זקני ז"ל. ועיין בפסחים דף ל"ד ע"א ואסורים מלאכול וכו', ומפרש מאי אסורים, אסורים לזרים. ואפשר שהתוס' לא שללו אלא שאין במשמע אסור באדם אחד, אבל ברבים אף שאינו שוה האיסור בכל שייך למתני שפיר אסור. ושם כתבו התוס' בפרק קמא דעבודה זרה [ה ע"ב] ד"ה מנין, דלשון אסור כי קתני בכך נח הוי איסור וחייבים עליו מיתה דאזהרתן זו היא מיתתן"ח.

מז. אסור. כתב הרמב"ן בספר המצות מצות לא תעשה סימן שנ"ג, דלשון הש"ס כשאומר לא אסרה תורה, ירצה בו שאינו אסור כלל. כאומרם בראש השנה דף כ"ד [ע"ב] לא אסרה תורה אלא דמות ארבע פנים בהדי אהדדי. וכן בבא מציעא דף ס"ט [ע"ב], כל כי האי רביתא לא אסרה תורה אלא רבית הבאה (ממלוה ללוה) [מלוה למלוה]. וכן הוא בפרק קמא דשבת דף י"ג [ע"א], אמרינן לא אסרה תורה אלא קריבה של גלוי עריות, ע"כ.

נ. אסור. בדבריהם ז"ל הוא לחייבו נדוי, מדאמרינן [בפרק ח' שרצים] [בנדה יג ע"ב] עלה דהמקשה

הכרתות האנשים, כלומר מגיפה כוללת רבים וטובים. עד כאן מצאתי. ועיין להרב מגן אברהם באו"ח סימן תקפ"ט סק"ב, שכתב משם הרי"ף, דאנדרוגינוס פעמים שהוא זכר ופעמים שהוא נקבה. ולא ידעתי היכן כתב כן הרי"ף, והדברים תמוהים, דאמת נכון הדבר נמצא כתוב דארנבת הוא כן, אבל במין האנושי אנדרוגינוס המוזכר בכל מקום הוא שיש לו זכרות ונקבות שניהם גם יחד, וכבר הושג המגן אברהם בזה מהאחרונים^{טז}. וכן ראיתי בספר תשבי [ערך אנדרוגינוס] שכתב דאנדרו הוא איש, וגינוס אשה מלשון יון.

מז. אסור. כתב הר"ב כנסת הגדולה חו"מ סימן שנ"ט [הגהת טור אות א] בשם הרב אליעזר בן שושן ז"ל, דיש לדקדק במקום שכותב הרמב"ם בלשון איסור, דאיסורא איכא לאו ליכא, מדכתב לישנא דאיסור. והר"ב כנסת הגדולה ז"ל הרבה להשיב עליו, והעלה דאין הדבר כן, כי למוד הוא הרב ז"ל בכך לומר אסור אפילו על דבר שלוקה מן התורה, וכ"ש במקום שעובר על לאו ואינו לוקה, כמ"ש בפרק (ב') [כ'] מהלכות סנהדרין [הלכה ד] אסור לחוס על (הרודף) [ההורג] וכו'. ובפרק א' מהלכות חמץ [הלכה ח] כתב, אסור לאכול חמץ ב"ד משש שעות ולמעלה. ובפרק ט' מהלכות מאכלות אסורות [הלכה א] כתב, בשר בחלב אסור לבשלו. ובפרק ג' דע"ז [הלכה י] כתב, אסור לעשות צורה לניו. ובפרק ה' שם [הלכה ד] כתב, אסור לאהוב המסית. ובפרק כ"א מהלכות סנהדרין [הלכה ז] כתב, אסור לדיין לשמוע אחד מבעלי הדין וכו'. ובכל אלה מוזהר עליהם בלאו ויש מהן שלוקה עליהן כמבואר במקומות הנזכרים, ואע"פ כן כתב לישנא דאסור. וכתב עוד שם שלדעת מרן הכסף משנה ז"ל, כל היכא דכותב הרמב"ם אסור לבד ואינו כותב אסור לעשות כן דין תורה, או וכל העושה כן עובר בלאו כמ"ש בכל המקומות הנזכרים, אין איסורו איסור תורה רק מדברי סופרים.

מז. אסור. בריש פרק יום הכיפורים [יומא] דף (ע"ד) [ע"ג] [ע"ב], אמתני' דיום הכיפורים אסור

ציונים והערות

טז. עיין מחצית השקל שם.

יז. דברי רבינו הכא כבר נשנו בדבריו בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות א סימן יא), עיי"ש.

יח. עיין בדברי רבינו בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות א סימן יב) מה שכתב גבי לשון אסור הנאמר אצל בני נח.

משחיטה הלכה ד' הכשיר בפחות מכן, והכי מסתבר מדאמרינן בפרק מי שמת [בבא בתרא קמו ע"א] אפילו אכל כדי דינר, דוקא דינר, אבל פחות מדינר לא, מהו דתימא ה"ה אפילו פחות מדינר וכו', קמ"ל. ובברכות אמרינן [טו ע"א] אפילו מיל, מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. מכאן יש ללמוד שכל שיעורי חז"ל בכיוצא בזה אע"ג דקתני עלייהו אפילו, דוקא כשיעור הא פחות מכאן אין במשמע, עכ"ל. מהר"י קארו ז"ל (דף ק"ז ובדף ק' ריש ע"ב) [כללי הגמ' הנוספים סימן שעו].

נו. אפילו. כתב בתשובות הלכות קטנות ח"ב סימן ק"א וז"ל, ואודיעך עוד מה שקבלתי חילוק בין אפילו לאף, והוא כי אף אמרינן כשהחלוקה הראשונה או האומר הראשון הוא בהדיא, אז אמרינן על הב' אף זו כראשונה, וכן אף פלוני כפלוני. אמנם אפילו לא אמר אלא כשהב' החלוקות מחודשות, חלוקת הלא מבעיא וחלוקת האפילו, ובתרווייהו אתא לאשמועינן מה דלא הוה שמעינן עד השתא, דאי חלוקת הלא מבעיא היא בהדיא לא הוי ליה למימר אפילו אלא אף, כלומר אף זו כוונתה בהדיא, אלא ודאי מדקאמר אפילו ש"מ דבר מההיא, דהיא בהדיא אתא לאשמועינן תרתי, היינו הלא מבעיא והאפילו. וראיה לזה מדברי מרן הבית יוסף ז"ל באו"ח (דף שע"ט סוף ע"א) [סימן תקנב ד"ה כתב רב], שכתב ז"ל, כתב רב שר שלום ט' באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, או שחל באחד בשבת, שפיר דמי למיכל בשרא ולמשתי יינא, אבל אין אנו רגילין כך, אפילו בשבת אין אנו אוכלים בשר ושותים יין בסעודת המפסקת, ולישנא דאפילו דנקט הכי קאמר, לא מבעיא כשחל באחד בשבת דהשתא התענית קבוע בזמנו וחמיר טובא, אלא אפילו כשחל בשבת ונדחה ליום ראשון דלא חמיר כולי האי, דביום שבת שהוא זמנו לא חל כלל אפ"ה אין אנו אוכלים וכו', ואפשר דהאי ואפילו אינו מדוייק והוי כאילו כתב ואף בשבת אין אנו אוכלים וכו', ע"כ. הרי דבתירוצא קמא הלא מבעיא והאפילו הם מחודשים, ובתירוצא בתרא משום דלא ניחא תירוצא קמא למימר דחמיר כשחל באחד בשבת טפי מכשחל בשבת ונדחה קאמר דאפילו, אינו מדוייק והוי כאילו כתב ואף, ואחתינהו לכשחל ביום ראשון וכשחל בשבת ונדחה בחדא מחתא וקאמר דכשחל סעודת המפסקת או

עצמו לדעת יהא בנדוי, ופריך ולימא אסור. וכתבו התוס' [שם ד"ה המקשה], (בשם ר"ת ז"ל) דלאו למימרא שיהא בנדוי מאליו אלא שמנדין אותו, והיינו דפרכינן ולימא אסור, כלומר ובהכי משמע שראוי לנדונו, שכך היא המידה לכל האסורים שהעובר עליהם ראוי לנדונו. דברי הר"ן ז"ל בפרק הנזכר [שבת לט ע"ב מדפי הר"ף]. ועיין בתשובות הרד"ך ז"ל בית כ"ב חדר ה', האריך בפרט הלז.

נא. אסור. כתב הר"ן ז"ל סוף פרק קמא דעבודה זרה [ז ע"א מדפי הר"ף], עלה דאסור לעשות שותפות עם הגוי, ז"ל, אסור אפילו איסורא דרבנן ליכא אלא ממידת חסידות אסור, ומשום דלא מתסר אלא ממידת חסידות בעלמא אמרינן התם תיתי לי דלא עבדית שותפות עם הגוי, ע"ש. ועיין בתוס' סנהדרין דף ס"ג [ע"ב] ד"ה אסור, וכן בריש פרק קמא דבכורות [ב ע"ב ד"ה אסור, וד"ה שמא], כתבו בזה.

נב. אסר. מה שאמרו חכמים חכם שאסר, לשון שאסר משמע שאסר בפירוש לא חכם שלא רצה להורות ולהתיר, כן כתב הרלב"ח סימן ק"ב.

נג. אף. כתבו התוס' פרק קמא דקידושין דף ט"ל [ע"א] ד"ה תני חדש, ז"ל, וא"ת ואמאי צריך להגיה אף לימא דקאי אכלאים, ואומר ר"י דכיון דכלאים דרבנן וחדש דאורייתא אין שייך למתני אף אכלאים, ע"כ.

נד. אפילו. כתב הרא"ש בריש הלכות ציצית [סימן א] בשם ר"ת, שבמקום שהיה לו לומר אפילו ואמר ואפילו מרבה ב' מילי, והביא ראיה לדבר. מהר"י קארו בסוף כללי הגמ' [הנוספים סימן תשל]. ועיין בסוגיא דקידושין דף (ע"ז) [ע"ח] ע"ב אמתני' דהאומר זה בני ממזר אינו נאמן ואפילו שניהם מודים, ובעי התם מאי ואפילו, ומשני לא מבעיא איהו דלא קים ליה אלא אפילו איהי דקים לה לא מהימנא, ולא מבעיא היכא דאית ליה חזקה דלא מהימני, אלא אפילו עובר נמי דלית ליה חזקה דכשרות לא מהימנא, ע"כ.

נה. אפילו. כתב הרמב"ן בפרק אלו טריפות [חולין מז ע"ב], אבל מגבה אפילו כטרפה דאסא טריפה. יש לפרש וה"ה לפחות מכך מדקאמר אפילו אלא אורחא דמילתא נקט, והר"מ במז"ל [פרק ח

מדפי הרי"ף ד"ה ואע"פ, דמשום שאינו מוכיח לגמרי אמר אין ראייה לדבר. והרי"ן ז"ל בפרק קמא דפסחים [ד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ת"ר], וכ"כ רש"י שם [ז ע"ב ד"ה זכר לדבר], דמשו"ה אמר אע"פ שאין ראייה לדבר, משום דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ע"ש. וכתב מהר"י קארו ז"ל בסוף כללי הגמ' [הנוספים סימן תשלז], בשם המפרשים ז"ל, דאשכחן במשנה ששונה התנא לשון אע"פ במקום שהיה לו לשנות הואיל, בפרק י"ז דכלים [משנה ב] החמת שיעורו כב' פקעיות של שתי אם אינה מקבלת של שתי אע"פ שמקבלת של ערב טמאה וכו'. וכיוצא במשנה הנזכרת בבית הקערות ובית הרעי, דעל כרחק לפרש דלשון אע"פ טעמא הוא, כלומר הואיל ומקבל וכו', ע"כ.

נב. אפשר. כתב בתשובות הר"ב פרח מטה אהרן [חלק א] סימן ק"ו [סוף דף קפב ע"ב], שכשכותבין הראשונים ז"ל בדבריהם אפשר, אין לחוש ולומר שמא ספוקי מספקא להו, דהא אשכחן ליה להרא"ש ז"ל בפרק השולח [פרק ד דגיטין סימן ת], שכתב גבי נדר על דעת רבים דהבעל יכול להפר אפילו נדר שהודר ברבים, דעל דעת בעלה היא נודרת, ואפשר אפילו אם יבטל הבעל דעתו ויתן לה הבעל רשות לדור על דעת רבים אינו מועיל, כיון דסתם אשה על דעת בעלה היא נודרת, ע"כ. ופסקו הטור באה"ע סוף סימן צ"ו בפשיטות, שכתב ז"ל, ואפילו נתן לה הבעל רשות שתדור על דעת רבים, ע"כ. וכ"כ בפסקי הרא"ש [גיטין שם], ודכוותא איכא טובא דכותבים ואפשר אינו משום שמסתפק בדבר אלא דרך ענוה כותבים כן, ע"כ. ועיין בתשובות הרא"ש (סוף) כלל (נ"ו) [נ"ה] [סימן ג] בדין אשה שנתנה לבעלה חצי הנדוניה שהיה ליורשים לירש בכח תקנת טוליטולה וכו', וכתב בסוף דבריו ז"ל, שאם היתה האשה יכולה להפקיע התקנה וליתן כל הנכסים לאחר מותה, אפשר שזה היה כנגד התקנה, ע"כ. ולשון אפשר הוא משולל ההבנה שכבר פסק

משום יומיה או משום דחיה אף אלו דינם כמו בחול, הרי דמשום דקאי לכשחל בחול שהוא מילתא דפשיטא קא עקר ליה מלישנא דאפילו ואוקי לה בלישנא דאף, עכ"ל.

ולענ"ד כן יש להוכיח מתלמוד ערוך בריש פרק קמא דגיטין [ב ע"א], דתנן המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם, רבן גמליאל אומר אף המביא מן הרקם וכו', רבי אליעזר אומר אפילו מכפר לודים ללוד, רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו מהגמוניא [להגמוניא]. הרי דרבן גמליאל תני אף המביא מן הרקם, משום דממדינת הים פשוט, אמנם רבי אליעזר ורבן שמעון בן גמליאל תנו בלשון אפילו, משום דלא מבעיא מן הרקם והלא מבעיא דמכפר לודים הוו רבותא נמי. אלא דצריך להתישב בההיא דקידושין [ע"ה ע"ב] דתני האומר זה בני ממזר אינו נאמן ואפילו שניהם מודים וכו', דחלוקת הלא מבעיא פשיטא ופשיטא דאיהו לא קים ליה, ותו דאיכא חזקה דכשרות. ועוד עיין ביומא דף מ"ו [ע"א] דקאמר התם, אברי עולה שנתותרו עושה להם מערכה וסודרין ואפילו בשבת. ועיין בפרק האומר דגיטין דף ס"ג [ע"ב] במתני' דאפילו הם הראשונים והם האחרונים, ומה שכתב הרשב"א שם בשם הרמב"ן [גיטין שם] דאשכחן דקאמר אפילו ואינו לרבותא, ע"ש.

נז. אף על פי ואף על גב. שניהם דבר אחד, דאע"פ ר"ל דבר שהוא שגור בפי הכל, וכן לשון אע"ג ר"ל דבר שנראה לכל, וגב הוא לשון חוץ, כמו כלי חרס אין מטמא מגביו [חולין ע"ב], והכונה הענין מבואר בנגלה, כ"כ כת הקודמין ז"ל. וכתב הר"ב כסף משנה ז"ל בפרק א' מהלכות רוצח [הלכה ז], דלשון אע"פ הוא כלשון אפילו, דישי לו לא מבעיא, ע"שי"ט.

נח. אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר. כתב רבינו יונה ז"ל ריש פרק קמא דברכות [א ע"ב

ציונים והערות

יט. הנה מה שהביא רבינו בשם הכסף משנה דאע"פ הוא כלשון אפילו, יעויין לשדי חמד (כללים מערכת אות א פאת השדה כלל לג) שכתב על דבריו, וזת"ד 'ואני חיפתי שם ולא מצאתי מה שכתב בשמו, ואם כוונתו למה שכתב שם בדין ז', אומר אני דלא זו בלבד שלא כתוב כן מפורש, אלא אף משמעות בעלמא אין מדברי מרן, שדברי מרן הם על מה שכתב הרמב"ם גבי רודף אחרי חבירו להורגו הורגין אותו אע"פ שעדיין לא הרג, וז"ל ומ"ש אע"פ שעדיין לא הרג אין לשון אע"פ נח לי, דאדרבא מפני שלא הרג עדיין הוא שהורגין אותו כדי שלא יהרגנו, דאילו כבר הרגו אין רשאין וכו', עכ"ל, ובעניוטי איני רואה בדבריו אלו וכו', שום הכרח דלשון אע"פ יש בו לא מבעיא. וצ"ע. עכת"ד.

אפר מקלה על גבי התיבה, וכתב רש"י [שם ד"ה אפר], דאצטריך למיתני אפר מקלה, משום דעפר נמי מקרי אפר, להכי תנא אפר מקלה בפירושא, משום דהכא בעינן אפר ממש מפני זכרון אפרו של יצחק, ע"שכב.

סג. אירוסין בלשון חכמים קרו נישואין נמיכג לדעת רש"י בריש פרק האשה שנפלו [כתובות ע"א] במתני' דעד שלא נשאת, דרש"י כתב [ד"ה ע"ד], דנשאת משמע אירוסין. והתוס' כתבו דאין משמע אלא נישואין, ע"ש ד"ה האשה שנפלו וכו'. וכ"כ התוס' בפרק בית שמאי [יבמות] דף ק"ח ע"א ד"ה קטנה שלא מיאנה וכו', כתבו שם דנשאת ה"ה נתקדשה אלא שלא חש לדקדק, ע"כ. מ"מ משמע להו דודאי שיש לדקדק. כ"כ בקונטרס ספר גט פשוט דף קל"ט ע"ד [אות רפה] כ"ב בשם מהרימ"ט תשובת כ"י. ועיין בספר מכתב אליהו דף כ"א ע"ג וע"ד [שער ב על מעשה הכתב סימן א אות ב ג]. ובספר משנה למלך בהלכות אישות פרק ט"ו [הלכה א] כתב דמצינו להרמב"ם דקרי לאירוסין נמי נישואין, שהרי כתב בריש פרק (ו') [ט"ז] מהלכות איסורי ביאה [הלכה א] ז"ל, פצוע דכה וזרות שפכה שנשאו בת ישראל וכו'. והתם פשיטא דלאו דוקא נשאו דהא בקידושין תליא מילתא. וכ"כ בהלכות מכירה פרק א' [הלכה ד] [דף ט' ע"א] ע"ש. ובכל מקום שאמרו אם נשאת לא תצא, אם נתקדשה לבד אי הוי כנשאת, עיין בהרב המבי"ט ח"א סימן קפ"ז וקפ"ט, ובקונטרס [דעיגונא] מהרח"ש דף ס' [ע"א], ובמהר"י קארו [דף קכ"ב] [ש"ת ב"י דין מים שאין להם סוף סימן א], ועיין במדרכי סוף פרק האשה רבה [יבמות רמז עה], ובהגהות ריש פרק הנזכר. ועיין בהריב"ש סימן תק"ח שכתב דכל מקום שאמרו אפילו אם נשאת

שם בהדיא בריש הכלל הנזכר שאינה יכולה להפקיע התקנה, ע"ש.

ס. אי אפשר. כתב בתשובות הרלב"ח סימן קי"ב, ז"ל, כבר למדנו הרמב"ן ז"ל בחידושיו פרק קמא דמכות [ד ע"א ד"ה ובעבר כלהו], שבכל דבר שהוא רחוק דאי אפשר לעשות בנקל שייך לומר לשון אי אפשר. ובהכי ניחא אותה ששנינו אי אפשר לכוין מעשרות בשבולים, דקשה דנהי דאי אפשר ע"י מנין לכוין, לפי שיש עומרים גדולים וקטנים, מ"מ ע"י משקל אפשר ואפשר לכוין. אבל אי אפשר דנקט לאו דוקא, והכי קאמר אי אפשר בנקל לכוין מעשרות בדרך הנהוג, אלא בדרך רחוקה בטורח והפסד שצריך להניח קצירו להכניס טורטני לשקול, ע"כ. כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפרדים כלל כג].

סא. אפיקורוס. כתב הרע"ב ז"ל בריש פרק חלק [פרק י דסנהדרין משנה א], ובפרק ב' דאבות [משנה יד], שהוא לשון הפקר שמבזה התורה ולומדיה ומחשיבם כאילו הן הפקר, א"נ דמשים עצמו כהפקר. ובמקום אחר מצאתי כתובכ"א ז"ל, אפקורוסין ב' מלות הן אפוק רסין, ר"ל הרסן מופק מהם והוליקם בלא רסן, ולכך הם ממרים כסוס ההולך בלא רסן, ע"כ.

סב. אפר. כשם שבלשון תורה אפר נקרא עפר, כדילפינן בפרק כסוי הדם [חולין פח ע"ב] מקרא דמעפר שריפת החטאת, והכי נמי עפר אקרי אפר. נראה שכן בלשון חכמים נמי יש לפרש אפר דהיינו עפר, מדשנינו ריש פרק ב' דתעניות [טו ע"א] ונותנים

ציונים והערות

- כ. הנה מה שכתב רבינו בדבריו ובהכי ניחא אותה ששנינו אי אפשר לכוין מעשרות בשבולים, בעניותי לא מצאתי היכן שנינו דין זה. ודברי רבינו בזה הם מדבריו של הרלב"ח כפי שציין בראש דבריו.
 כא. יעויין בשפתי חכמים (דברים א אות ר) דכן כתב לפרש.
 כב. הנה מה שסיים רבינו 'משום דהכא בעינן אפר ממש מפני זכרון אפרו של יצחק' אין אלו דברי רש"י אלא דברי רבינו, ע"פ דברי הגמ' שם (טז ע"א). ורש"י לא כתב אלא דבעינן אפר ממש משום דהוא גנאי יותר מעפר סתם, עי"ש.
 כג. עוד בהאי כללא אי לשון אירוסין כולל נישואין, עיין בדברי רבינו לקמן מערכת אות א' (סימן סה), שהביא שארוסה חשיבא כנשואה, ועיין נמי לקמן מערכת אות נ' (סימן שצג), ולקמן בחלק לשון בני אדם מערכת אות נ' (סימן ריב), שהביא שמילת נישואין כולל גם קידושין. ואולם לקמן מערכת אות א' (סימן עט), ולקמן בחלק לשון בני אדם מערכת אות א' (סימן תקפט), הביא שאשה לא מקריא אלא בכתובה וקידושין ולא באירוסין. ועיין לו עוד בחלק לשון בני אדם מערכת אות ג' (סימן קמג), ובמערכת אות נ' (סימן רט), ומערכת אות ש' (סימן תנו), ומערכת אות ע' (סימן תקכב), שהביא דאירוסין לא חשיב כנשואין.
 כד. לפנינו במהדורה הנפוצה משנת תשכ"ו, השמיטו בקונטרס סדר הגט מאות רי"ז ועד סופו אות רצ"ה. המקור שציין רבינו הוא לפי דפוס קושטא מהדורת שנת תע"ט.

כו. אשגרת לישן. מצינו בלשון חכמים כגון תעניות ומעמדות [שבת כד ע"א, תענית כו ע"ב], אי נמי גרושה וחלוצה לכהן הדיוט [יבמות כ ע"א וש"נ], אע"ג דקושטא לא הוי הכי ואשגרת לישן דרגיל הש"ס לשנותן יחד, כמ"ש הר"ן בפרק בני העיר [נגילה ז ע"ב מדפי הרי"ף], וכ"כ עוד [בחידישין] בפרק קמא דבבא מציעא [טז ע"ב] עלה דאמרינן דשטרי חלטתא ואדרכתא, דאדרכתא לאו דוקא ואשגרת לישן הוא דרגיל הש"ס לשנות חלטתא ואדרכתא. וכ"כ התוס' בפרק קמא דברכות [כ ע"א ד"ה וקטנים], גבי נשים ועבדים וכו'. וכ"כ בריש פרק קמא דבבא קמא [ה ע"א ד"ה האונס והמפתח], עלה דאונס ומפתח ומוציא שם רע דממונא הוא, ובגמ' מוציא שם רע לית ביה ממונא אלא ק' כסף, אלא אשגרת לישן הוא ואגב אחריני נקטינן. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן פ].

כז. אשי בהן גדול. כתב בספר צרור המר בפרשת ויצאל שקורין לכהן גדול אשי ולא אדוני, משום דזה השם קראו לאה אמנו, 'הפעם ילוח אשי אלי' [בראשית כט, לד] וגם מצד אומנותו שהיה באש ומאכלו באש, דכתיב [דברים יח, א] 'אשי ה' ונחלתו יאכלון'.

כח. אשמאי. גבי זקן אשמאי יש מן הגאונים ז"ל לא שפירשו זקן אשמאי גוי, דהא רבי יוחנן הוה קאים מקמי סבי ארמאי [קידושין לג ע"א], ודחו פירוש זה דרבי יוחנן מפני דרכי שלום הוה קם, ולא מדין תורה, ואיך יאמר מפני שיבה תקום אפילו זקן אשמאי. ורש"י ז"ל [שם לב ע"ב ד"ה זקן], פירש זקן אשמאי ישראל רשע. וגם פירוש זה דחו התוס' [שם

תצא, דכל דעבדא איסורא ונשאת אף אם לא נבעלה, תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה.

כד. ארג. לשון שכותבין בכתובה לאתפרעא מכל שפר ארג, הוא מלשון חמדה, כי תרגום נחמד מרגה [עיין אונקלוס בראשית ב, ט]. כ"כ הרשב"ץ בביאור הכתובה [שו"ת התשב"ץ חלק ג סימן שא].

כה. אשתו. כתב בקונטרס ספר גט פשוט דף קל"ט ע"ד [אות רפה] בה בשם מהרימ"ט וז"ל, בארוסה שנכתב בגט אנת אנתתי נראה דכשריכו, דארוסה נמי אשתו מקריא^{כז}, מדחשיב בריש פרק קמא דקידושין [נו ע"א] הרי את אשתי בהדי לשונות דמהנו, ואילו הרי את נשואתי נראה דמסתמא לא מהני, שהוא לשון כניסה לחופה ואין כאן חופה, ועוד מדאצטריך בפרק ארוסה [סוטה כד ע"א] לאפוקי ארוסה שלא תשתה, מדכתיב [במדבר ה, כט] 'תחת אישה אלמא סתם אשה אף ארוסה במשמע. וכן אמרו אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה (בפרק כהן גדול וניזיר, ופרק כשם) כח. ועוד בפרק ד' מיתות [סנהדרין נא ע"ב] אמרינן הכל היו בכלל הנואף והנואפת והוציא את הארוסה לסקילה וכו', אע"ג דהתם אשר ינאף את אשת איש כתיב. וביבמות פרק בית שמאי דף ק"ח [ע"א] עלה דהן הן קדושה הן הן מיאוניה, כתבו התוס' [ד"ה קטנה], דנשאת הוא הדין נתקדשה אלא שלא חש לדקדק, ע"כ. מ"מ משמע שיש לדקדק. ועוד ראייה מ"ש בפרק קמא דקידושין^{כט} ויצאה אשתו עמו להוציא ארוסתו שאינה עמו, ואם ארוסתו לא מקריא אשתו, עמו למה לי מאשתו נפקא, עכ"ל.

ציונים והערות

- כה. ראה דברינו לעיל אות כ"ד, וצרף לכאן.
 כו. עוד בענין גט ארוסה שנכתב בלשון אנת, עיין בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (קונטרס לשון לימודים סימן ססד).
 כז. עוד בענין זה אי ארוסה חשיבה כנשואה, עיין מה שצינו לעיל אות כ"ג, וצרף לכאן.
 כח. מימרא זאת לא נמצאת במקומות שציין רבינו בשם הגט פשוט, ומקורו ביבמות (כט ע"ב), ושם (מג ע"ב), ובכתובות (נג ע"א), ושם (פט ע"ב), ובבבא מציעא (יח ע"א), וסנהדרין (כח ע"ב).
 כט. מה שציין רבינו בשם הגט פשוט לפ"ק דקידושין שם ליתא להאי דרשא. ותו המעיין בגט פשוט ישר יחזה דליתא לציון לפ"ק קמא דקידושין, ושם כתוב 'ועוד ראייה ממה שאמרו ויצאה אשתו עמו'. ופ"ק דקידושין הוסיף רבינו מדילה, ואפשר דכוונתו למכילתא (דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנויקין פרשה א ד"ה ויצאה אשתו) דאיתא התם, יכול יהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם, ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו, עמו להוציא ארוסה.
 ל. ספר צרור המור לרבי אברהם סבע ז"ע, ועיין שם בפרשת ויצא בקונטרס תפארת בנים. עיי"ש.
 לא. יעויין בספר חרדים (פרק כ אות ה) שכתב וז"ל, 'ומצאתי בפירוש הגאונים כתב יד, דאשמאי היינו גוי, וראיה לדבר הא דאמרו דרבי יוחנן הוה קאי מפני סבי דארמאי, וכן פירש הרב רבי אליעזר ממין ז"ל בספר יראים השלם סימן רל"ג, עכ"ל.

ולדקדק יפה, ואילו בדק ודקדק יפה לא היה בא לידי כך, אבל זה מה היה לו לעשות הרי טהורה היתה ושלא בשעת וסתה בא עליה, ולא חשבינן ליה אלא אנוס, דהא לא ידע שהיה שם שום דבר להכשל בו, דאי ידע מזיד הוא, וכיון דלא ידע אנוס הוא. ועל כרחק צ"ל דשלא סמוך לוסתה עסקינן, מדקרי ליה אביי התם אנוס, דאי בסמוך לוסתה היה לא שייך למקרייה אנוס, כיון שפשע בשעת כניסה, כדדייקי התוס' בשבועות פרק ידיעת הטומאה דף (ס"ו) [י"ח] [ע"ב] ד"ה אלמא שלא בסמוך. ואילו לענין שוגג אמרינן במסכת כריתות פרק ספק אכל [יט ע"א] במשנה, חלב ונותר לפניו ואכל את אחד מהם ואינו יודע איזה מהם אכל וכסבור שניהם שומן דהתיירא, אשתו נדה ואחותו עמה בבית ושגג באחד מהם, ואינו יודע באיזה מהם שגג, כסבור זו אשתו וכסבור שטהורה היא ונמצא שאשתו היתה נדה, ושבת ויוה"כ ועשה מלאכה ואינו יודע אם בשבת עשה אם ביוה"כ רבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פוטר מאשר חטא בה, עד שיודע לו כמה חטא כדאיתא התם, ואליבא דרבי אליעזר דמחייבו חטאת בשביל ששגג דהא היה שם איסור קבוע, ורבי יהושע פוטר דבעינן כונה וליכא, ואפילו נתכון לחתוך מחובר זה וחתך מחובר אחר פטור, דתניא התם בפרק ספק אכל [שם כ ע"א] היו לפניו שתי נרות דולקות, נתכון לכבות זה וכבה זה פטור. הא קמן דאין לדמות אנוס כשוגג, דאילו באנוס לא ידע שם שום דבר שיכשל בו ופטרינן ליה, ואילו לגבי שוגג דידיע דאיכא התם דבר שיכשל בו והיה ראוי לדקדק ולא דקדק מחייבינן ליה, עכ"ל. ועיין בכריתות דף ט' ע"א, נזיר שנטמא מנלן, פתע זה שוגג, פתאום זה אנוס. הרי דאנוס לחודיה ושוגג לחודיה. וראה זה חדש שכתבו התוס' בביצה פרק אין צדין דף כ"ה ע"ב ד"ה אורח ארעא וכו', דכל מילתא דאיסורא דהוא בחזקת היתר ולא המתין לדעת עד שיברר הדבר בכירור לא מיקרי אנוס אלא שוגג שלא היה לו למהר, ע"ש. ועיין במ"ש הרשב"א [חלק א] בתשובה אלף קפ"ט, דטעות הוראה שהורו לאדם ועשה דחשיב אנוס, שכתב ז"ל,

ציונים והערות

- לב. ספר צמח דוד לכמוה"ר דוד די פומוס, ביאור כל שרשי המילות הקשות בלשון הקודש, קחנו משם.
לג. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן קלג), שהביא נמי להאי כללא, עיי"ש.
לד. עיין לקמן בדברי רבינו מערכת אות ב' (סימן קמב) מה שעיר על הבנימין זאב.

ד"ה זקן], דהא כתיב [משלי יח, ה] 'שאת פני רשע לא טוב', ופירש ר"ת אשמאי בור עם הארץ, מלשון 'והאדמה לא תשם' [בראשית מז, יט] דתרגומו לא תבור. וכן פירש הצמח דוד לב דהוא מלשון שממה או לשון אשם. אבל ר' אליה המדקדק בספר תשבי [ערך אשמאי] כתב, דיותר נכון לפרש שהוא מלשון 'אשימא' הכתוב במלכים ב' י"ז [ל] שהוא הקוף, והזקן שאין בו חכמה דומה לקוף.

ס.ט. אשר. בפרק ג' דגיטין דף ל' [ע"ב] מת חברך אשר איעשר לא תתאשר, ופירש רש"י [שם ד"ה], אשר האמן והחזק הדבר כמו לשון שריר וקיים, ע"כ.

ע. אתרא. כתב מהר"י קולון שורש קע"א (דף קצ"ג ע"ב), דלשון אתרא בכל התלמוד אינו ר"ל עיר אחת דוקא, אלא לשון כולל הרבה עיירות יחד, כמו אתריה דרב אתריה דשמואל, שר"ל בכל מקום שהיתה שררתו של רב מתפשטת שם, וכן אתריה דשמואל, ע"ש לענין דינא דסבלונות, דאמר רב פפא באתרא דמקדשי והדר מסבלי ע"ש באורך. כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפודים כלל ג'].

עא. אם לא מתי ואם מתי. בתנאי גט שכיב מרע, כתב בסדר הגט למהר"י מינץ סימן (ע"ב) [פ'], דצ"ל לשון זה דוקא אם לא מתי ואם מתי, ולא יאמר אם לא אמות ואם אמות, (כלשון) [דלשון] חכמים כך הוא. והביאו מור"ם [אבהע"ז] סימן קמ"ה סעיף ה'. ועיין בסדר הגט למהרשד"ם אבה"ע סימן ק"ה, כתוב בלשון אם לא אמות ואם אמות.

עב. אנוס. כתב הרב בנימין זאב סימן ק"לד וז"ל, ועל דרצה ההוא תלמיד לדמות אנוס כשוגג, נראה לענ"ד דלא דמי, דהא הבא על אשתו שלא בשעת וסתה וראתה דם בשעת תשמיש פטרינן ליה מקרבן חטאת, דחשבינן ליה כאנוס, כדמיתתי לה בשבועות פרק (ג') [ב'] [יח ע"א], ובאלפסי [שבועות י ע"ב מדפי הרי"ף] ת"ר לכל אשר יבטא האדם בשבועה פרט לאנוס, היכי דמי כדרב כהנא ורב אסי וכו'. ולא חשבינן ליה הכא לשוגג, דהשוגג היה לו לבדוק

בהלכות נזירות פרק ד' הלכה י"ג, מי שנדר בנזיר ודמה שאינו נדר, והיה נוהג היתר בנדרו ולאחר זמן שאל לחכם והורהו שהוא נדר ושהוא חייב בנזירות, הרי זה מונה משעה שנדר וכו', וקשה מה בין זה לשאר איסורים דאומר מותר חשיב מזיד, ודוחק לומר דכיון דהנודר היה שוגג שהיה סבור שהיה מותר חשיב כנדרי אנוסים דרבי קרא דלא הוי נדר, ועוד הוקשה לי על מ"ש הרשב"א בתשובה [חלק א] סימן י', באשת ישראל שנאנסה דלאו דוקא נאנסה אלא אפילו נבעלה ברצון כל שהיתה סבורה שמותר הוא מותרת לבעלה, ע"ש, וקשה דמ"ש בע"ז וחלב ושבת דחייב באומר מותר וחשיב מזיד.

תו קשיא לי בדברי התוס' הנז"ל מהא דפרק התכלת [מנחות] דף מ"ט ע"א, עלה דסוגיא אם עקירה בטעות היא עקירה, דמוקי אביי מתני' דקתני הכהנים שפגלו במקדש מזידים חייבים, הא שוגגים פטורים, דידעי דחטאת הוא וקא מחשבו בה לשם שלמים, ודקא קשיא ליה האי שוגגין מזידין הוו, באומר מותר, וקשה דהא בכל איסורים קי"ל דאפילו באומר מותר חייבים דקרוב למזיד הוא, וכ"ש דהא, התם אליבא דרבה הוא דקיימינן, כמ"ש הר"ב ברכת הזבח ז"ל, דגרסינן רבה, מדמסיק בסוף הסוגיא רבה לטעמיה דאמר רבה מחשבה דלא מנכרא פסל רחמנא, מחשבה דמנכרא לא פסל רחמנא, ורבה ס"ל הכי בריש פרק קמא דמנחות [ב ע"ב], ואילו רבא ס"ל איפכא, מחשבה דמנכרא פסל, מחשבה דלא מנכרא לא פסל רחמנא, והנה כי כן היכי משני אביי מתני' אליביה דרבה דשוגגין היינו אומר מותר, והא רבה סובר איפכא דאומר מותר קרוב למזיד הוא וחייב, ואפשר לומר דלרבה נמי איכא למימר דדוקא התם גבי גלות הוא דחשיב אומר מותר מזיד, משום דטובא בשגגה כתיב, אבל בעלמא לרבה נמי שוגג הוי, וכן ראיתי לבעלי התוס' בסנהדרין דף (ס"א) [ס"ב] [ע"א ד"ה ורבא], גבי פלוגתא דעובד ע"ז מאהבה ומיראה, דפליגי אביי ורבא, דמוקי רבא מתני' דשגגת מעשה דע"ז כאומר מותר, כתב שם ז"ל, ובריש הגולין דמעט רבא מבשגגה פרט לאומר מותר, והכא קרי ליה שוגג, התם גרסינן רבא דעני אביי בתריה, אי נמי גבי גלות טובא בשגגה

וא"ת מיכל איך הותרה להנשא לדוד, התם אנוסה גמורה היתה או שאנסה שאול והשיאה לפלטי, והיא על כרחא נבעלה, א"נ התם טעות גמור של הוראה היה, שהורו לה בית דין של שאול במלוה ופרוטה דעתה אמלוה, ועל הוראה זו נסמכת וטעות כזה אונס הוא, עכ"ל. ובריש פרק האשה רבה ניכמות פו ע"ב שנינו ניסת על פי בית דין תצא ופטורה מן הקרבן, שלא על פי בית דין תצא וחייבת בקרבן, ופירש רש"י [שם ד"ה] שלא על פי בית דין אלא בעדים חייבת קרבן דשוגגת היא, ואין זה אונס להפטר מן הקרבן דאיבעי ליה לאמתוני. ועיין בריש פרק קמא דהוריות ל"ה. ושבות יעקב ח"א סימן ס"א.

וראיתי לבאר פה כלל אחד והוא אם אומר מותר כשוגג דיינינן ליה או כאנוס, דע דדבר זה הוי פלוגתא דאביי ורבא בפרק קמא דמכות דף ז' [ע"ב], דלאביי אומר מותר אנוס הוא, ולרבא אומר מותר קרוב למזיד הוא, וכתבו התוס' שם [ד"ה אלא], ובפרק כלל גדול [שבת] דף ס"ח ע"ב ד"ה אבל תינוק, דלאו דוקא קאמר אנוס דבכל דוכתא מחייבינן ליה, אלא לגבי גלות דוקא ממעטינן אומר מותר משום דטובא בשגגה כתיב התם, אבל בשאר איסורין דעלמא חייב אפילו באומר מותר, דהא מחייבינן אומר מותר בעבודה זרה וחלב ושבת, ע"ש, וקצת קשה על מ"ש התוס' בבכורות דף כ"ג [ע"א] ד"ה סבר וכו', דלענין אין מבטלין איסור לכתחילה אם היה סבור לבטל חשיב שוגג, ע"ש, ולפי מ"ש שם דאומר מותר בשאר איסורין מזיד הוא לכו"ע קשה איך כתבו דחשיב שוגג, והרמב"ם פרק ה' מהלכות תרומות דין ח' כתב, אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה וכו', במה דברים אמורים שלא ידע בטומאה, אבל אם ידע ושוגג שמותר לתרום מן הטמא על הטהור הרי הוא כמזיד, ע"כ. וכן אמרו בירושלמי [פרק ב מתרומות הלכה א], כמ"ש מרן הכסף משנה ז"ל [שם], ולענ"ד לא היה צריך להביא מטעם הירושלמי דהלכה רווחת בכל איסורין שבתורה אומר מותר מזיד הוא בע"ז וחלב ושבת, ואמטו להכי גם באיסור תרומה מן הטמא על הטהור אומר מותר לתרום חשיב מזיד, אלא דאיכא למידק מ"ש הרמב"ם

ציונים והערות

לה. כוונת רבינו ליחיד שעשה בהוראת בית דין עיין ריש הוריות.

לעשות זה, כמ"ש בתורת כהנים ל' גבי איש אמו ואביו תיראו, כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא מאביו יותר מאמו, ובכבוד הקדים אב לאם לפי שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשתדלתו בדברים. הרא"ם ח"א סימן י"ט. והמבי"ט ח"א סימן (של"ט) [קל"ט], כתב באותה שאמרו בפרק (כל הגט) [השולח] [גיטין מט ע"ב] אבוה לגבי בריה משעבד נפשיה, דאין בכלל זה האם, ודוקא באב הוא דאמרינן הכי, דאם באמת אמו נמי בכלל זה היה להם לומר כל לגביה בריה משעבד נפשיה.

עד. אור. בכלל אור אורן של כוכבים. ריש פרק אור לי"ד [פסחים ב ע"א] פריך למ"ד אור ימא, מיתבי הללוהו כל כוכבי אור, אלא אור אורתא הוא, ומשני הכי קאמר הללוהו כל הכוכבים המאירים, אלא מעתה כוכבים המאירים הוא דבעו שבוחי, שאינן מאירים לא בעו שבוחי, והא כתיב הללוהו כל צבאיו, אלא הא קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור הוא, ונפקא מינה לנודר מן האור. ופירש רש"י ד"ה הא, הא קמ"ל דאור כוכבים נמי אור הוא, לעולם כוכבים המאירים קאמר, ודקא ק"ל הא שאינן מאירים לא, הא דנקט כוכבי אור לאו למעוטי כוכבים שאינם מאירים, דכל כוכבים יש להם אור וליכא למעוטי מידי, וקרא אשמועינן דאור כוכבים נמי קרוי אור, ונפקא מינה לנודר הנאה מן האור שיאסר באורן של כוכבים.

עה. אהל זרוק. פלוגתא דרבי ורבי יוסי ב"ר יהודה בעירובין דף ל' [ע"ב], לרבי אהל זרוק לאו שמיה אהל, וכתבו שם התוס' [ד"ה ומר], דאפילו למ"ד שמיה אהל, דוקא בשמונח הוי אהל, אבל בשעת זריקה לא. ועיין בתשובת שבות יעקב ח"א סימן פ"ה.

עו. אונס. כתב בתשובת תומת ישרים סימן קמ"א, שדבר שמכריחין הצבור מפני מגדר מילתא לא מיקרי אונס לענין נדרי אונסים. ומהרש"ך ח"ב סימן מ"ה, האריך להקשות על דברי רבינו ירוחם [נתיב יד חלק ג], שסובר דלענין נדרי אונסים אונס גדול בעיניו, והעלה דאפילו לא יהיה אונס גמור מקרי אונסים

כתיב, ע"כ. אלא דלכאורה קשה בתירוץ הב' אי נמי וכו', דמשמע דס"ל דגרסינן התם נמי בפרק הגולין רבא באל"ף, וס"ל דאומר מותר קרוב למזיד הוא, וזה אי אפשר דהא בבא קמא דף ל"ב ע"ב פריך רבא אר"י בר חנינא דקאמר דשוגג קרוב למזיד הוא ואינו גולה מכמה משניות וברייתות דאומר מותר שוגג גמור הוא וגולה, וא"כ קשיא דרבא אדרבא, ועל כרחק לומר דהתם בפרק הגולין גרסינן רבה בה"א, ויש לישב ע"פ מ"ש התוס' שם דלא דמי קרוב למזיד דפרק הגולין לקרוב למזיד דבבא קמא, ע"ש.

ישבתי וראה לבעלי התוס' בזבחים דף ק"ח ע"ב [ד"ה שוגג], עלה דברייתא דתורת כהנים [פרשת צו פרק יד] דדריש ונכרת האיש ההוא דשחוטי חוץ, ההוא למעוטי שוגג אנוס ומוטעה, הקשו התוס' ז"ל, קצת קשה אנוס למה לי קרא, פשיטא דאנוס רחמנא פטריה, ותירצו דהאי אנוס ר"ל אומר מותר, ע"כ. וצריך לומר דאדרבא משום דבשאר איסורים אומר מותר חשיב מזיד אצטריך קרא לאפוקי בשחוטי חוץ דלא, אלא דאיכא למידק לרבה דס"ל דבכל שאר איסורין חשיב אומר מותר שוגג, כמ"ש התוס' [שבת ס"ח ע"ב ד"ה אבל], דדוקא בגלות חשיב מזיד משום דטובא בשגגה כתיב, התם קשה א"כ אמאי אצטריך הוא למעוטי אומר מותר טפי משאר איסורים דקי"ל הכי, ובשלמא לאביי דבכל איסורים אומר מותר מזיד חשוב אצטריך קרא למעוטי שפיר איסור שחוטי חוץ משאר איסורים. עוד כתבו בתוס' פרק ארבע מיתות [סנהדרין] דף ס"ב [ע"ב] ד"ה העלם זה וזה, דלא חשיב אומר מותר אלא היכא שאומר שמוותר לגמרי ואין איסור כלל, כגון תינוק שנשבה לבין הגוים, אבל שאר אומר מותר כגון בשוכח ואי מדכרו ליה מדכר לא הוי אומר מותר ע"ש בסוגיא, דאוקי לה באומר מותר, ועיין בט"ז יו"ד סימן צ"ט בדין אין מבטלין איסור לכתחילה מה שהשיג על רש"ל ז"ל, שם סוף סק"ט.

עג. אב. שאמרו חכמים [קידושין מה ע"ב] לא חציף איניש לשוויה לאבוה שליח, אין בכלל זה האם, דדוקא באב לא חציף איניש, אבל גבי אם חציף וחציף מפני שהבן אצל האם הוא רגיל

ציונים והערות

לו. בעניתי לא מצאתי לדברים אלו בתורת כהנים, ועיין בגמ' קידושין (לא ע"א).

פירש ר"ח משום דאונאה הוא איסורא והלכה כרב באיסורי, ולא דמיא הך פלוגתא לפלוגתא דגזל דפליגי רב ושמואל בכמה דוכתיה, וקיימא לן כשמואל בדיני, דהכא פליגי בלכתחילה אם מותר להתנות כן ולהפטר מאונאה, ע"כ. יבין שמועה ז"ל [שער רביעי פרק ד סימן קעח].

עב. אשה. לא מקריא אשה אלא בכתובה וקידושין לא (בגירושין) [באירוסין], מדנקט רבי יהודה בפרק שני דסנהדרין [כא ע"א] נשים בכתובה וקידושין ולא נשים בקידושין ש"מ דלא מקריא אשה אלא בכתובה וקידושין ביחדמ"א. רבינו הר"ב כנסת הגדולה אבה"ע סימן א' [הגהת ב"ן אות נ"ט], לענין חרם רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל, שלא ישא אשה עליה בחיה שאם אירס אשה לא עבר על חרם רבינו גרשום מאור הגולה, דלא מקריא אשה, וע"ש להקת הפוסקים ז"ל דפליגי אהא.

פ. אשה כלי זיינה עליה. אי אמרינן הכי באשה זקנה שאין חומדין בה, הצריך עיון בזה רבינו המאסף [כנסת הגדולה] באב"ע סימן י"ז בהגהת טור אות קי"ח.

פא. אבר מן החי וכן רמ"ח אברים יש באדם. לא נמצא זה הלשון במקרא, ותרגום 'תנתח לנתחיו' [שמות כט, יז] תרגומו תפלג לאברוהי. רא"םמב.

פב. אגדה. מדרש אגדה ואגדת חלק וכיצא הוא לשון משיכה, תרגום 'וימשכו' [בראשית לו, כח] ונגידו, ונקראו כן לפני שהדברים מושכים את לב האדם. רא"םמג.

וא"צ שאלה, ואפילו תימא דבעינן אונס גדול בהצטרפות אונסים קלים רבים לא גרעי מאונס גדול ואפילו תימא דגרעי אם אחני אם לא יארע לו אונס ניכר אפילו אונס קל מיקרי אונסל"ז.

עז. אונס. לח מי שנדר לעשות דבר פלוני תוך ל' יום או זמן אחר ולא נאנס תוך הזמן והיה יכול לעשותו, וביומא דמשלם זמניה נאנס לא מקרי אונס, מדאמרינן בפרק מי שאחזו [גיטין עד ע"ב] בראשונה היה נטמן יום י"ב חודש כדי שיהא חלוט לו, התקין הלל הזקן שיתן מעותיו ללשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס בו, ומדהוצרך הלל לתקן כך ש"מ דאפילו היה אונס ביום האחרון לא מקרי אונס. מרן הב"י [חו"מ] בריש סימן (ר"ן) [ר"ז] בשם חדושי אגודה ז"ל [גיטין אות קלב]. וכן דעת הרא"ש [כלל ו סימן יט], ופסקו בשלחנו הטהור [חו"מ] סימן ע"גל"ט. ועיין בכנסת הגדולה ז"ל [חו"מ] סימן ע"ג בהגהת (הטור) [הב"י] אות ז"ן. ובספר בני חיי שם [הגהת ב"י אות ב]. והר"ב עדות ביעקב סימן ז' הרבה להשיב על תשובה זו. ובאו"ח סימן ק"ח [סעיף ח] פסק מרן ז"ל מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל ובין כך ובין כך עברה לו השעה, כולן מיקרו אנוסים, ועיין מ"ש הרב מג"א שם ס"ק י"א.

עה. איפור. דין שמיטה לגבי ממון מקרי איסורא לענין הלכה כרב באיסורי"מ. מרן הבית יוסף ז"ל חו"מ סימן ס"ז. וגזל ואונאה בעבר ואינה את חבירו מקרי ממונא, והלכה כשמואל בדיני, אמנם אונאה בלכתחילה שבא להתנות אם יעשה מקרי איסורא, והלכה כרב באיסורי. הרא"ש פרק הזהב (דף קל"ט) [פרק ד דבבא מציעא סימן כא] וז"ל, וכן

ציונים והערות

לז. עיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן תקפח) כמה שהביא עוד כמה אופנים מה חשיב אונס. לח. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן תקפו) ששנה את האי כללא כדהכא. לט. בענייני לא מצאתי בדברי השו"ע בנידון דבר, אולם יעויין בבית יוסף (חו"מ סימן עג) שכתב וז"ל, כתב נמוקי יוסף בפרק ב' דבבא קמא (י ע"ב דבור ראשון מדפי הר"ף), מי שנתחייב לחבירו בשבועה שיתן לו מעות יום פלוני ונזכר עוד היום גדול ואמר בלבו עדיין יש לי פנאי והלך לעסקיו ושכח עד שעבר היום הרי זה כאנוס, עכ"ל. מ. עיין עוד בדברי רבינו בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות א סימן יח), מה שהרחיב בענין זה. מא. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן תקפט), ששנה את דבריו כדהכא. ועוד בהאי כללא עיין לעיל בדברינו אות כ"ג, וצרף לכאן. מב. מה שציין כאן רבינו לרא"ם, אינו רבי אליהו מזרחי, אלא כונתו לרבי אליהו המדקדק בספרו התשבי, וראה שם ערך 'אבר' שכתב כן בפירושו. מג. ראה דברינו לעיל אות מ"ב, וצרף לכאן. עיין בספר התשבי ערך 'אגד' שכתב כן בפירושו.

ומשעבד עצמו תמיד ואינו רשאי לעבור תמיד לא גמר ומקני. ובהכי ניחא ליה ההיא דאמרין בפרק אמר רבי עקיבא [שבת פח ע"א] מכאן מודעא רבא לאורייתא דאע"ג דהוה אונס מיתה איכא מודעא כיון שהיה חיוב עליהם תמיד כל הימים אשר הם חיים, ע"ש.

פז. אונס. כתב רבינו מהרי"ט ח"א סימן קל"ד, דיש חילוק בין אונסים דעלמא לאונסים דנדרים, דאונס דנדרים אינן כשאר אונסים בשאר איסורים דאמרין בהו רחמנא פטריה שצריך שיהיה האונס גדול שא"א לו בענין אחר, אבל בענייני נדרים שהם איסור הבא מאליו או הולכים בהם אחר אומד דעתו ואין לנו אלא מקומן ושעתן, וכן כתבו הרא"ש והר"ן ז"ל [נדרים כא ע"א גליון הגמ']. ושם עלה בהסמכה דנדרים אונסים אפילו נדר על דעת רבים ממש אין כאן נדר.

פח. אונס. דקי"ל [בכרות ו ע"א] חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. כתב בתשובת שבות יעקב ח"ב סימן י', דהיינו דוקא באונס דלא שכיח אבל באונס דשכיח ואם היה זריז במצוה היה אפשר להשמר מהאונס לא אמרין הכי, וראיתו מההיא דאמרין בראש השנה [טז ע"ב] אמר רבי יוחנן כל שנה שאין תוקעים בו בתחילתה מריעין לה בסופה, ופירש בעל הלכות גדולות^מ דלאו דאיכלע ראש השנה בשבת אלא דאתיליד אונסא. ועיין בט"ז או"ח סימן תקפ"ה [סק"ז].

האותיות ואשר תבאנה הם היותם מאי'ן מלאכתם באו אל קרבנה.

זרה [ו ע"א], ת"ש רבי ישמעאל אומר ג' לפנייהם וג' לאחרייהם, ואי ס"ד הן ואידיהן כי יום אידיהן חשיב ליה מעיקרא וחשיב ליה לבסוף, ומשני אידי דתני

פג. אפטרופוס. 'אתה תהיה על ביתי' [בראשית מא, מ] תרגום הירושלמי^ד אפטרופוס. רא"ם^מיה.

פד. אלמלא. רבותינו ז"ל שמשו בזה הרבה, אבל יש הפרש בין אלמלי הכתוב ביו"ד בסוף, ובין אלמלא הכתוב באל"ף, כי הכתוב באל"ף היא מילה מורכבת מן אם, כמו שאמרו [פרק ג דאבות משנה ב] אלמלא מורא מלכות וכו', אבל הכתוב ביו"ד הוא כמו לולי או אלו והאל"ף שבראש נוספת, כמו שאמרו [כתובות לג ע"ב] אלמלי נגדו לחנניא מישאל ועזריה הוו סוגדין לצלמא. רא"ם ז"ל^מ. ודבריו הם הן דברי התוס' בריש פרק ב' דמגילה דף כ"א ע"א [ד"ה אלמלא], שכתבו וז"ל, ואומר רבינו תם דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא והיכא דכתיב ביו"ד ר"ל אילו היה, עכ"ל התוס'.

פה. אונס דגזום והפחדה. מ"ז כתב מהראנ"ח ח"א סימן ס"ג, דאע"ג דבכל דוכתא לא חיישינן לאונס דגזום והפחדה מ"מ לגבי איסורא לכו"ע איכא למיחש, ע"ש ובתשובת לחם רב סימן ל"א.

פו. אונס מיתה. דאמרין [גיטין נה ע"ב] גבי סקריקון דאגב אונס מיתה גמר ומקנה. מצאתי בתשובות פרח מטה אהרן חלק א' סימן י"ז שכתב, דלא איתמר הך כללא אלא דוקא היכא שמאנסינן אותו על דבר שאינו מתחייב עולמים אלא פעם אחת, כההיא דסקריקון שאומר לו תן לי קרקע זה ואם לאו אהרוג אותך, ודאי גמר ומקנה, אמנם היכא שמחייבין אותו בעול תמידי שיהא חייב בו לעולמים לא גמר ומקנה, ואפילו יהיה עול חיוב פרטי, כיון שהוא מתחייב

פט. אידי. כתב מורי הרב זקני ז"ל בספר הליכות אלי [כללי האל"ף סימן כו]^מ דרך התנא ששונה טעות בסיפא אידי דרישא. בריש פרק קמא דעבודה

צינונים והערות

מד. בתרגום ירושלמי לא מצאתי כן. והוא בתרגום יונתן בראשית (מא, מ).
 מה. ראה דברינו לעיל אות מ"ב, וצרף לכאן. עיין בספר התשבי שם ערך 'אפטרופוס' שכתב כן בפירושו.
 מז. ראה דברינו לעיל אות מ"ב, וצרף לכאן. עיין בספר התשבי ערך 'אלמלי' שכתב כן בפירושו.
 מו. עיין עוד בדברי לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן תקפח אות ו) מה שכתב עוד בענין אונס דגזום והפחדה, וצרף לכאן.
 מח. מובא בתוס' (שם ד"ה שאין).
 מט. עיין עוד לבעל הליכות אלי בספרו יבין שמועה, מה שכתב בענין זה בכלל ס"ג ובכלל קע"ה.

ד"ה רבא אמר מהכא וכו', דכשאומו התלמוד איתיביה אביי לרבה וחוזר ואומר א"ל רבה, צריך לגרוס א"ל רבא באלף, ואע"ג דרבה הוא המוקשה, משום דס"ל להתוס' דאי גרסינן רבה קשה דלמה הוצרך הש"ס להזכיר פעם אחרת א"ל רבה, והא כיון דקאמר קודם איתיביה אביי לרבה לימא בתר הכי א"ל סתם ותו לא, ופשיטא דהמוקשה שהוא רבה הוא המשיב אמר ליה, אלא ודאי מדאצטריך לומר פעם ב' א"ל רבה, ש"מ דלאו רבה גרסינן אלא רבא באלף ששמע שהקשו לרבא והשיב הוא. ולא יכולתי להלום דבריהם דבכמה דוכתין בש"ס אספרם מחול ירבון רגיל הש"ס בכך, ובנדרים דף כ"ו ע"א דפליגי רבא ורבה ואמרין איתיביה רב פפא לרבא וכו', בשלמא לרבה מוקים לה לרישא וכו', אלא לדידך וכו', א"ל רבא וכו', הרי דהדר מדכר שמיה דרבא פעם ב'. ובפרק מי שאחזו [גיטין] דף ע"ג ע"א, איתיביה רבינא לרבא אם לא אעמוד מחולי זה וכו', א"ל רבא וכו'. ובפרק טבול יום [זבחים] דף ק' ע"ב, ע"ש מ"ש רש"י ד"ה ה"ג א"ל רבינא וכו'.

צב. אמר מר. כתב מורי זקני הרב [הליכות אלי כללי האלף סימן פג] מצינו אמר מר על דברי אמורא, בעבודה זרה ריש פרק רבי ישמעאל [נ ע"א], ואפשר לדחות דמשום שהוא רבי יוחנן קאמר עליו אמר מר משום דרבי יוחנן תנא הוא. והנה מ"ש הרב דרבי יוחנן תנא הוא, תמהני שבהדיא כתבו התוס' דף צ"ב [ע"א] דפסחים ד"ה [ו] אמר רבי יוחנן וכו', רבי יוחנן לא פליג אברייתא דלאו תנא הוא. וכ"כ בכתובות דף ח' [ע"א] ד"ה רב תנא. ואני מצאתי ביומא דף ל"ג [ע"א] דקאמר על דברי אביי אמר מר. ובפסחים דף צ"ג [ע"ב] קאמר אמר מר על דברי רבה בר בר חנה. ובריש פרק קמא דכריתות [ב ע"ב] אמר מר בהעלם אחד. והתוס' ז"ל בכתובות דף צ"ט [ע"ב] ד"ה ה"ג, השיגו על רש"י דגריס התם והאמר מר אין אונאה לקרקעות ומשנה היא בפרק הזהב [בבא מציעא נו ע"א], דלפי דבריו היה לו לומר והתנן, הואיל ופריך ממתני' דהזהב, ומכח זה גרסי והאמר מר הוא דאמר דקאי על ר"ג.

ג' לפנייהם תני ג' לאחריהם, ופירש רש"י [שם ד"ה הן], אע"ג דליתנהו אלא שנים. ומהכא קשיא לי על מ"ש התוס' בריש כתובות [ב ע"ב] ד"ה אלא לא נישאו, פירוש דמשמע נמי דמעכב אינהי, אבל אין לומר דמשמע דוקא דמעכבי אינהי אבל לא אינהו, מדקאמר לעולם דמעכבי אינהו, ואידי דתנא רישא בדידהי וכו' דמשום אידי אין לשנות טעות בסיפא, ע"כ. וקשה דהא התם בריש פרק קמא דעבודה זרה תני ג' בסיפא, אע"ג דליתנהו אלא ב' אידי דרישא, ושונה טעות משום אידי. ודוחק לומר דכונתם רצויה דכל כמה דמצינן לדחוקי נפשין ולומר דלא תני טעות משום אידי מפרשין דלשון התוס' סתמא שכתבו דמשום אידי אין לשנות טעות בסיפא דחוק. ובמועד קטן דף כ"ג [ע"ב] כתבו נמי ד"ה מאן דאמר וז"ל, אין שיטת התלמוד לומר אידי דתנא הא תנא הא נמי, אלא במילתא דאמת, אבל דברים [נראות] [נראים] שקר אין לו לשנות משום אידי, ע"כ. ואני העני מצאתי אידי מחודש פרק ד' דקידושין דף ע"ז ע"א, חלל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה הא תנא ליה רישא בת חלל זכר פסולה לכהונה לעולם, ומשני אידי דתנא ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה, תנא חלל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה, ש"מ דאורחא דתנא למתני דין אחד ב' פעמים במשנה אחת משום אידי.

צ. אם אינו ענין. כתב מרן זקני בהליכות אלי [כללי האלף סימן נ], מצינו מחודש שאומר תרי אם אינו ענין בחד מילתא זה אחר זה, בפרק כל שעה [פסחים כג ע"ב]. ואני עבדו תמיה דאין זה מחודש דבכמה דוכתין נמי מצינו הכי, במכות דף ט"ו ע"א, אם אינו ענין למוציא שם רע וכו', ואם אינו ענין וכו'. ועוד במנחות דף ע"ב ע"ב, לחרבה של שעורים וכו' ואם אינו ענין וכו'. ובחולין דף ק"ח ע"א אם אינו ענין לשומר דנבלה וכו', ואם אינו ענין ליד דנבלה, יע"ש.

צא. אמר ליה פלוני. כשמזכיר השם פעם אחרת, כתב מורי הרב זקני ז"ל [הליכות אלי כללי האלף סימן פד] בשם התוס' בבבא קמא דף ס"ז [ע"ב]

ציונים והערות

ג. ראיתי לשדי חמד (כללים מערכת האלף פאת השרה כלל סב) שכתב שמצא עוד דוכתי דאמרו 'אמר רב' על דברי אמורא, והם בגמ' שבת (צז ע"ב), עיי"ש ברש"י ותוס' (ד"ה ה"ג). ובגמ' גיטין (יב ע"ב), ובגמ' מנחות (ד ע"ב), ובגמ' כתובות (מד ע"א). ועיי"ש עוד בדבריו.

הרמב"ם. ומהתימה על בעלי התוס' ז"ל שכתבו בפרק קמא דנדה (ובפרק אין עומדין) כסברת הרמב"ם דכל היכא דקאמר משמיה הוי רביה, מה יענו לההיא דפרק קמא דחולין דאמר רב אשי משמיה דרבא כנו"ל והא רב אשי לא ראה לרבא כדאמרינן יום שמת רבא נולד רב אשי, דליכא למימר דגרסי עד שלא מת רבא כדגרסי הרמב"ם, דהא בחולין דף מ"ח [ע"א] כתבו בהדיא דרב אשי נולד ביום שמת רבא.

צד. אין הלכה כתלמיד במקום הרב. כתב רבינו הכנסת הגדולה ז"ל בכלליו [כללי הגמ' סימן ז] ז"ל, כל מקום שאין הלכה כפלוני לגבי רבו לאו דוקא רבו, אלא כל שהחולקים עליו קדמונים מרבו הו"ל כרבו, כך יש ללמוד מדברי מהר"י קארו בכללי הגמ' (דף פ"ז ע"א) [שער חמישי פרק א סימן ה], גבי מ"ש הרב הליכות עולם [שם], דרבי ורבי יוסי הלכה כרבי, רבי ורבי יהודה הלכה כרבי, נראה שטעמו ממה שאמרו [עירובין מו ע"ב] הלכה כרבי מחבירו, ולא דק דמחבירו אמרינן ולא מרבו, כדאיתא בכתובות [פד ע"ב] גבי רבי עקיבא ורבי טרפון ורבי יוסי ורבי יהודה קדמונים הם מרבי והו"ל רבו, עכ"ל. ולענ"ד צ"ע בכלל זה, שהרי כתב הר"ן בפרק רבי אליעזר דתולין [שבת נח ע"ב מדפי הרי"ף] בשם הרשב"א, דהא דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו כשנחלקו פנים בפנים, וסימנא איכא במילתא דכל דאשכחן דקאמר אמר ליה פלוני לפלוני הוא דחשיבא ליה כתלמיד היושב לפני רבו, דכיון דלא קיבל דבריו רבו נדחו דברי התלמיד ולא קי"ל כוותיה, אבל כשחולקין שניהם כשני חולקים בעלמא הלכה כבתראי, ע"כ. ולפי טעם זה קשה היכי נימא דאין הלכה כתלמיד כל שהחולקים עליו קדמונים, ומה בכך כל שלא בחלקו עמו פנים בפנים, והר"ן ז"ל בריש פרק המגרש [גיטין פב ע"א] גבי מתני' דכיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננה לה, כתב שדעת הרי"ף שכתב משנתינו כצורתה היינו משום דר"י דאמר הכי אחר פטירת חזקיה רבו היה, וכי אמרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב הני מילי

צנ. אמר רב פלוני אמר רב פלוני. כתב בהליכות עולם [שער ב פרק א כלל יט] דכל היכא דקאמר הכי רבו הוא, כמו אמר רב יהודה אמר שמואל. ואיכא למידק דהא בפרק קמא דברכות [ה ע"א] אמר רבא אמר רב סחורא כל שהקב"ה חפץ בו וכו', ובשלהי אלו מציאות [בבא מציעא לג ע"א] אמרינן, אמר רבא כגון רב סחורא דאסברן זוהמא ליסטרון, אלמא לאו רביה הוה. ועיין בתוס' פרק קמא דעבודה זרה דף י"ט ע"א ד"ה אמר רבא. והרמב"ם כתב בהקדמה לסדר זרעים [ד"ה הפרק החמישי], דכל דקאמר אמר פלוני, משמע דפלוני בידוע שהוא תלמידו. וכן מצאתי בתוס' פרק קמא דנדה דף י' [ע"ב] ד"ה א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק, משמע שהיה רבו וכו', וכ"כ בפרק אין עומדין דף ל"ה"א. אמנם רש"י בפרק כל הבשר [חולין] דף קי"ג ע"ב ד"ה הא ידידה הא דרביה, כתב ז"ל, הא דרביה רבי אלעזר שאמר לעיל שמואל משמו וכל היכא דאמר משמיה דפלוני לא שמע מפיו אלא מפי אחרים שאמרו מפיו ושמואל לא ראה את רבי אלעזר מימיו, דרבי אלעזר בחרבן שני היה מתלמידיו דרבי יוחנן בן זכאי ושמואל מדורות אחרונים בסוף שנותיו של רבי, וכ"כ בפרק קמא דחולין [ניו ע"ב ד"ה וכן אמר], והכריח הדבר מהא דאמרינן אמר רב אשי משמיה דרבא, ורב אשי לא ראה לרבא מעולם כדאמרינן [קידושין עב ע"ב] יום שמת רבא נולד רב אשי. והר"ב הליכות עולם [שם] כתב דהרמב"ם גריס עד שלא מת רבא נולד רב אשי כמו שיש בקצת נוסחאות, ובספר שארית יוסף [נתיב השביעי נתיב השמועה] החזיק בגירסא זו מדאמרינן בברכות דף ט"ו [ע"א] א"ל רבינא לרבא, וכן בחולין דף מ"ו [ע"ב], וא"כ כיון דרבינא תלמיד חבר דרב אשי וראה רבינא לרבא על הסתם גם רב אשי ראוהו. ולענ"ד אין זו ראייה דהא כתבו התוס' בחולין דף מ"ח ע"א ד"ה אמר רבינא וכו', ז"ל, אין זה רבינא סתמא שהוא בכל הש"ס שהיה חבירו של רב אשי שנולד ביום שמת רבא מדבא רב אשי להשיב על דבריו ותרי רבינא הוה, ע"ש. ועוד קשה מה נענה לההיא (דהחולין) [דחולין] הנזכר דאמר שמואל משום ר"א לדעת

צינים והערות

נא. לא זכיתי להבין למה כיון רבינו שכתב 'וכ"כ בפרק אין עומדין דף ל"ה'. ומצאתי לתוס' דכתבו כן בעבודה זרה (נט ע"א ד"ה דא"ר יוחנן), עיי"ש.
נב. עיין בדברינו בהערה הקודמת.

דאין לשון הר"ן סובל זה, קשה דהא בפרק המגרש כתב שכן דעת הר"ף, ויקשה כל הני דכתיבנא דפסק הר"ף דלא כתלמיד אף דבכולהו אין הלשון מורה דנחלקו בהדי אהדדי. ואף גם זאת הוסיף הרב מורי זקני ז"ל לפי שיטה זו וכתב על מ"ש הרא"ש במסכת שבת (דף קפ"א) [פרק יט סימן ה], ותמהני על הר"ף שכתב הלכה כרבא דהוא בתראה ובשאר דוכתי כתב דמאביי ורבא ואילך הוא דקי"ל הלכה כבתראי אבל לא מהם לרבם ע"כ, כתב הוא ז"ל, ויראה בעיני שכל התמיהות הללו שתמה הרא"ש על הר"ף אינם כלום, לפי מ"ש הרשב"א דכל שלא היה יושב לפני רבו וסימן איכא במילתא א"ל פלוני, אבל כשאין אומר א"ל פלוני אפשר דהלכה כתלמיד, ואפשר דהרא"ש חולק בזה הכלל והוא דוחק גדול שהרי כתב הר"ן בריש סוכה כי פירוש דבר זה הוא מסורת בידנו מן הגאונים ז"ל, ע"כ. וזה לא יתכן מכל הני דכתיבנא דפסק הר"ף דלא כתלמיד, אף דבכלהו אין הלשון מורה דנחלקו פנים בפנים, דנראה בהדיא דלית ליה להר"ף ז"ל הא דהרשב"א דבעינן שיחלוקו פנים בפנים. ויש לענ"ד להכריח דהרא"ש ז"ל לית ליה הך כללא דהרשב"א ממ"ש בפסקיו בבא קמא (דף קכ"ז ע"ב) [פרק א סימן ח] וז"ל, הלכה כרבי יוחנן לגבי ריש לקיש בר מג' מילי, מיהו יש פוסקים כשאמר ריש לקיש משמיה דחזקיה דהלכה כריש לקיש, משום דחזקיה רבו של רבי יוחנן הוא, ויש פוסקים כרבי יוחנן כיון דלא אשכחן דחזקיה רביה פליג עליה בהדיא, ולא מסתבר וכי אין ר"ל כדאי לסמוך עליו דחזקיה אמרו, ע"כ. ש"מ דלית ליה להרא"ש כללא דהרשב"א דבעינן דפליגי הרב והתלמיד פנים בפנים, דאי ס"ל הכי מה זו השגה שהשיג על הפוסקים כריי מטעם דאטו אין ר"ל כדאי לסמוך עליו דחזקיה אמרו, הא אפילו כדראי ר"ל לסמוך עליו מ"מ כיון דלא אשכחן דחזקיה רביה פליג עליה בהדיא פנים בפנים הלכה כרבי יוחנן, אלא האמת יורה דרכו דלית ליה להרא"ש הך כללא דהרשב"א ז"ל, ומשו"ה תמה על הר"ף במסכת שבת (דף קפ"א) [שם] כנז"ל. ואף שכתב הר"ן פירוש דבר זה מסורת בידנו מן הגאונים, אני בעיני מצאתי להרא"ש בכתובות (דף קל"ה) [פרק ז סימן יג] שכתב ז"ל, ומצאתי כתוב שנסתפקו הגאונים היכא דפליגי רבה

היכא דפליג בהדיה, אבל אי בתר הכי פליג עליה נקטינן כוותיה דבתרא הוא, ע"כ.

איברא דקשיא לי על דברי הר"ן דסובר דהר"ף אית ליה הך כללא דבעינן דוקא דפליגי אהדדי פנים בפנים, דהא הר"ף ז"ל כתב בברכות פרק אלו דברים דף (מ"ג ע"ב) [מ ע"ב מדפי הר"ף] בפלוגתא דחמי טבריא, חזקיה אמר וכו', ורבי יוחנן אמר וכו', כתב הוא ז"ל, והלכתא כחזקיה דרביה דרבי יוחנן הוא ואין הלכה כתלמיד במקום הרב וכו'. ע"כ. ולפי הסימן שמסרו בזה דכל דלא אשכחן דקאמר אמר ליה לא חלקו פנים בפנים התם לא אמר אמר ליה. ובריש פרק כל כתבי [שבת קטו ע"א] איתמר היו כתובים תרגום, רב הונא אמר וכו' ורב חסדא אמר וכו'. כתב הר"ף ז"ל [שם מג ע"א מדפי הר"ף] והלכתא כרב הונא, דרב חסדא תלמידו הוה. וכ"כ בפרק מפנין (דף ק"א) [שם נא ע"א מדפי הר"ף] גבי בשר תפוח, ובכל הני לא איפליגן פנים בפנים, דהא לא קאמר אמר ליה.

הן אמת שלא על הר"ן תלונותי לפי שדעת שפתי ברור מללו בריש פרק קמא דסוכה [א ע"א מדפי הר"ף], ז"ל, הא דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, הני מילי כשחלקו עמו בחייו, אבל כשנחלק עמו לאחר מיתה לא, ודבר זה מסורת בידנו מהגאונים ז"ל, על כן נראה דס"ל דכל שהוא בחייו של רבו ל"ש פליג בהדיה פנים בפנים ול"ש כל אחד בפני עצמו אין הלכה כתלמיד, אלא א"כ נחלקו עמו לאחר מיתה, ואפשר שזה ג"כ דעת הר"ף בכל הני דכתיבנא, דאע"ג דלא קאמר בהו אמר ליה, ולא נחלקו פנים בפנים, כל שנחלקו מחיים אין הלכה כתלמיד. וכן משמע מדברי הר"ן בפרק המגרש הנזכר, דהעיקר תלוי אם נחלקו עמו בחייו או לאחר מיתה.

אכן על מורי זקני הרב יבין שמועה ז"ל קשיא ליה, ששם בסימן רב"ע, רצה להשוות דברי הר"ן דריש פרק קמא דסוכה [שם] עם דעת הרשב"א שכתב הר"ן בפרק תולין [שבת נח ע"ב מדפי הר"ף] הנז"ל, ומאי דנקט בפרק קמא דסוכה שנחלק עמו בחייו סתמא דמילתא נקט דכשהוא בחייו נושא ונותן עם רבו, אמנם מודה דאף בחיים אם הלשון מורה שלא נחלקו בהדי אהדדי הלכה כתלמיד, ומלבד

דרך לומר הלכה כת"ק כיון שאינו מוזכר לא בלשון תנא פלוני ולא בלשון חכמים, וזה פלא בעיני, דבכמה דוכתי דפליגי ת"ק ובר פלוגתיה במתני, ואמרינן בגמ' הלכה כת"ק, ובשבת דף נ"ד ע"א כי אתא רבין אמר רבי יוחנן הלכה כת"ק. וכן בעירובין דף ו' ב' איתמר רב אמר הלכה כת"ק. וכל הני ת"ק סתמא ואע"פ כן קאמר הלכה כת"ק וכאלה רבים. ושם [סימן ט] כתב עוד בשם רש"י ז"ל בפרק אין צדין [ביצה] דף כ"ד [ע"א], עלה דאמר תלמודא אין הלכה כרבן גמליאל, ואיכא דמתני לה אהא דתניא ספק מוכן רבן גמליאל מתיר ורבי יהושע אוסר, אמר רב יהודה הלכה כרבי יהושע, כתב [שם ד"ה אהא], ז"ל, מאן דמתני אמתני אמר אין הלכה כרבן גמליאל דלא שייך למימר הלכה כרבי יהושע משום דלא תני ליה לדרבי יהושע במתני, ע"כ. נראה דק"ל אמאי לא קאמר אידך נמי הלכה כר"י, כיון דידוע דרבי יהושע בר פלוגתיה דר"ג וניחא ליה משום דלא נזכר שמו בפירוש. ולענ"ד קשה בהך כללא, דהא בפרק מי שהחשיך [שבת] דף קנ"ו ע"ב, עלה דמתני' דמחתכין את הדלועין ואת הנבלה דרבי יהודה אית ליה מוקצה ות"ק לית ליה מוקצה, ובגמ' אמר עולא הלכה כרבי יהודה, ושמואל אמר הלכה כרבי שמעון, הרי דהתם קתני סתמא ולא הוזכר רבי שמעון במתני' ואפ"ה אמר הלכה כרבי שמעון דנודע דבר פלוגתיה דרבי יהודה במוקצה הוא רבי שמעון, ויש לישב.

צו. אין הלכה כיחיד במקום רבים. כתב בהגהות המרדכי ז"ל פרק המפקיד [בבא מציעא רמז תכט], עלה דאמר רבא מכי מטא אדרכתא לידיה, כתב ראבי"ה דהלכה כרבה שהוא רבם של אביי ורבא, ורבים לא הוו דלא אמרי בחדא שיטתא, ע"כ. ש"מ דלא אמרינן תרי לגבי חד אלא כשהשנים חולקים כולם על האחד מחד טעמא, אבל אם כל אחד חולק עליו מטעם אחד לית כאן שנים לגבי חד. וכ"כ הרב המגיד ז"ל בפרק ז' מהלכות אישות דין י"ב. ושבתי וראה להר"ב כנסת הגדולה ז"ל כתב בהגהות הרמב"ם פרק ט' מהלכות רוצח^ג על מ"ש מרן הכסף משנה [שם הלכה ט], דראביי ורבי עקיבא היכא דפליגי לא אמרינן משנת ראביי קב ונקי אלא

ורבא הלכה כמאן, משום דק"ל דמאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי, ואף אם הוא כנגד רבם או לא, ע"כ. ואי מסורת זה בידינו מן הגאונים הוא לכו"ע מה מקום לגאונים ז"ל להסתפק, ונחזי אנן אי הך פלוגתא דפליגי השתא אביי ורבא אי איפליגו בהדי רבם בחייו ולא קיבל רבם דבריהם פשיטא דלית הלכתא כוותייהו, ואי לא איפליגו בחייו אלא לאחר מיתה פשיטא דהלכתא כותייהו, דאדרבא הלכה כבתראי. ועיין בכנסת הגדולה חו"מ סימן שצ"א הגהת הב"י אות ב'. כתב הרשב"א בתשובה [חלק א] סימן תס"ד דכלל זה אמור אף כי פליגי תרי תלמידי עם רב אחד, דכלל יחיד ורבים ליתיה בתלמידים אצל הרב. ולענ"ד דהיינו דוקא היכא דתרווייהו תלמידים, אבל תלמיד אחד וחד דעלמא עמיה הו"ל תרי לגבי הרב והלכתא כותייהו. וזה מההיא דפרק קמא דנדה דף י' [ע"ב] דרבי יוחנן אמר חד דינא משום ר"ש בן יהוצדק, ובסיפא דמילתא אמר פתחה נמי טהור, ואבעיא לן התם הך סיפא אי דידיה אי דר"ש בן יהוצדק, ובעי תלמודא למאי נפקא מינה, ומשני למהוי דבריו של אחד במקום שני, כלומר דחזקיה רביה דרבי יוחנן פליג על רבי יוחנן ואמר כתמה טמא, והשתא אי סיפא דמילתא דרבי יוחנן הוי נמי משום ר"ש שפיר ק"ל כרבי יוחנן וכר"ש, דהו"ל תרי לגבי חזקיה רביה, נראה בהדיא דכל דאיכא עם התלמיד חד דעלמא אזלינן בתר כללא דיחיד ורבים שפיר, ולא אמרו הרשב"א ז"ל אלא כששניהם תלמידים. כתבו התוס' בברכות דף כ"ד ע"ב ד"ה בחבלי השוא, פסק ר"ח כרב חסדא דאסור לקרות ק"ש אפילו צואה תחת בגדו על בשרו, וס"ל כל עצמותי תאמרנה דאע"ג דרב חסדא תלמיד דרב הונא הוה לחומרא אזלינן.

צה. אין הלכה כפלוני. כתב מורי זקני הרב בכלליו [הליכות אלי כללי האלף סימן עח], בשם התוס' מנחות פרק הקומץ דף ל"ו [ע"ב] ד"ה והא רב חסדא, דהא דקאמר רב נחמן אין הלכה כרבי יעקב לאו משום שיהא הלכה כחכמים, אלא למימר דהלכה כת"ק, והא דלא אמר הלכה כת"ק, לפי שהדבר שנוי סתם ולא נזכר בה לא לשון רבים ולא לשון יחיד, ע"כ. ואנכי לא ידעתי להלום דבריהם שכתבו דאין

ציונים והערות

ג. מקור דברי הכנסת הגדולה אינם בהגהותיו על הרמב"ם כפי שציין רבינו, אלא בכללי הגמ' כלל י"ז.

בפירוש, אבל אם מצינו שהתנא דורש בהדיא הב' מילות לענין אחד להיות מיעוט אחר מיעוט, ואנן חזינן דהוה מצינן למדרשינהו כל חד וחד למילתא, (חדא) ולא הוה אז מיעוט אחר מיעוט, אין להקשות לתנא דאמאי לא דריש כל תיבה לחד מילתא ולא ליהוה מיעוט אחר מיעוט, משום דכיון דאין מיעוט אחר מיעוט מידה מסורה מסני בל"ב מידות, אפשר איכא למימר שכך קיבל שאלו הב' תיבות לא נכתבו לשתי דרשות אלא להיות מיעוט אחר מיעוט לחד מילתא לרבו. וזה למדתי מדברי רש"י בסנהדרין דף מ"ו [ע"א] פיסקא האיש תולין וכו', אלא אמר רב נחמן בר יצחק מ"ט דאמר קרא באיש חטא איש ולא בן חטא מי שעל חטאו נהרג הוי מיעוט אחר מיעוט. וצ"ע מנ"ל למדרש הכי, לידרוש איש ולא אשה, חטא למעט בן סורר ומורה ולא הוה תרי מיעוטי בחד מילתא לרבות, ולתרץ זה כתב רש"י [שם ד"ה ואין], ז"ל, מיעוט אחר מיעוט כך המידה, עכ"ל. ומה חידש, אלא הוקשה לו מאי דאקשינן, ותירץ דכיון שהיא מידה אין אדם דן שום מידה מעצמו אלא א"כ קבלה מרבו, וכך קיבל לדרוש באלו התיבות מיעוט אחר מיעוט.

ותמהני עליו שהוא כתב בספר יבין שמועה (דף ע"ד ע"א) [שער ד פרק ב סימן קז], על מ"ש הר"ב הליכות עולם ז"ל [שם כלל ין בשם רש"י נסוכה לא ע"א ד"ה לא מקשינן], שכל המידות אין אדם דן מעצמו אלא א"כ קיבל מרבו הלכה למשה מסיני, והשיג עליו דההיא דפרק לולב הגזול לא כתבה רש"י אלא אליבא דרבי יהודה, שכן כתב במילתיה דרבי יהודה לא הוקשו ולא ניתן לדרוש מכל י"ג מידות אלא ק"ו, ולא כתב זה אלא אליבא דרבי יהודה, אבל לרבנן דהלכתא כוותיהו וסברי דמקשינן כל המידות אדם דן מעצמו חוץ מגזירה שוה, עכ"ל. ואיך כתב כאן דס"ל לרש"י דמה מצינו כך המידה ואין אדם דן שום מידה מעצמו אלא א"כ קבלה מרבו הלכה למשה מסיני, והא קי"ל הלכתא כרבנן דס"ל דכל המידות אדם דן מעצמו חוץ מגזירה שוה.

אמרינן הלכה כרבי עקיבא מחבירו, ומשו"ה פסק רבינו כרבי עקיבא דאמר מחוטמו, ע"כ. וכתב הרב ז"ל ודעת הרמב"ם כפי דעת הכסף משנה, מוכרח דס"ל דאפילו לגבי רביה הלכתא כוותיה דראב"י, דאי לא למה לו למיהב טעמא משום דפליגי עם רבי עקיבא, תיפוק ליה משום דפליגי עם רבי, ע"כ. ואנכי לא ידעתי איה איפה הם הרבים במשנה, ואי משום דר"א אמר מטבורו ורבי עקיבא מחוטמו וראב"י אומר ממקום שנעשה חלל, הא לא מיקרו רבים כל דלא קיימי בחדא שיטתא.

צו. אין הלכה כשיטה. כתב הרשב"א [חלק א] סימן תרפ"ח, על שאתה תמיה על הרמב"ם [פרק ג מדעות הלכה א] דפסק כשמואל דאמר [תענית יא ע"א] כל היושב בתענית נקרא חוטא, ושמואל סבר כרבי אלעזר הקפר, ואוקימנא לה בשיטה פרק קמא דנדרים דף י' [ע"א] דאמרינן התם, אמר אביי שמעון הצדיק ורבי שמעון ורבי אלעזר הקפר כולן שיטה אחת הן, דנוזיר חוטא הוי, וקי"ל דאין הלכה כשיטה, וכתב הרשב"א שם בתשובה, ועוד דבעיקר השיטה לא נתת לבך ובכל מקום שאמרו כולן דבר אחד אמרו הוא דאין הלכה כחד מנייהו, אבל כל שאמרו כולן יש להם כן וכן, אע"פ שאין הלכה ככולהו יש מהן שהלכה כמותו, וכי דייקת תמצא כן בפרק קמא דסוכה דף ז' [ע"ב], גבי סוכה דירת קבע בעינן, אמר אביי, רבי ורבי יאשיה ורבי יהודה ורבן שמעון ובית שמאי ורבן גמליאל ורבי אליעזר ואחרים כולהו ס"ל סוכה דירת קבע בעינן, ע"ש, וכ"כ הרא"ש ז"ל שם בסוכה (דף ס' ע"ד) [פרק א סימן ין ז"ל, אע"ג דקי"ל דכל כהאי גוונא שיטה היא ולית הלכתא כחד מנייהו, הכא איכא תרתי מנייהו דהלכתא נינהו, ע"ש.

צח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. וכתבו בעלי הכללים ז"ל ל"ה דהיינו דוקא היכא דלא מצינו למדרש כל חד מיעוט לדרשא. ומצאתי לרבינו מורי הרב זקני ז"ל בספר הליכות אלי [כללי הה"א סימן קמג], כתב ז"ל, ודע דזהו דוקא כשהתנא אומר כן

ציונים והערות

גד. עיין בספר משנת ראב"י למוז"ק הג"ר יהודה הכהן רבין זללה"ה, בכללי הכנסת הגדולה שסידר כלל י"א, ובהערה שם. ועיי"ש עוד בפירושו קב ונקי (חלק המשניות אות כא) באורך.
גה. עיין הליכות עולם (שער ד פרק ד כלל ט), ומקורו בספר הכריתות (ח"ה ש"א יב יג).

רבינו, ויוצאים ה' זקנים מבית דין הגדול וכו', ויש לתמוה למה פסק כר"י, ואע"ג דבגמ' דת"ק ר"ש מ"מ כיון דסתם לן תנא כוותיה הכי הו"ל למפסק, ואפשר דכיון דבפרק קמא דסנהדרין שנויה במחלוקת הו"ל סתם ואח"כ מחלוקת, דבתרי סדרי יש סדר למשנה ואין הלכה כסתם, והדרינן לכללן דרבי שמעון ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, ע"כ. ולכאורה דבריו תמוהים דהא קי"ל דבב' מסכתי אין סדר למשנה, ונראה דאפילו בתרי סדרי נמי אין סדר למשנה, כמ"ש הרא"ש בפרק כל שעה הנו"ל, וכ"כ התוס' דף פ"א [ע"ב] בשבת ד"ה והאמר רבי יוחנן, ובפרק החולץ [יבמות] דף מ"ב [ע"א] ד"ה סתם. ויתכן בדוחק לומר דהכי קאמר דדילמא סתם ואח"כ מחלוקת הוא והיה סדר למשנה ודיינינן ליה בדין ספקא ובדאורייתא לחומרא עד דאיכא ה' זקנים. ומלבד דהוא דוחק בדברי מרן דפסיק ותני דבב' מסכתי יש סדר למשנה. עוד יקשה שהרי הרמב"ם פסק בההיא דרבי יהודה דאין ביעור חמץ וכו' כחכמים, וכתב הרא"ש דטעמייהו משום דאין סדר למשנה בב' מסכתי, ולא דן ליה התם בדין ספקא דבדאורייתא לחומרא, וצ"ע. ואין לומר דס"ל למרן בדעת הרמב"ם דדוקא בב' מסכתי אמרינן אין סדר אבל בב' סדרים יש סדר, דא"כ התם בחמץ ב' סדרים הוו והו"ל לפסוק כסתמא דתמורה. ועוד דכ"ש הוא דאי בב' מסכתי אין סדר כל שכן בב' סדרים.

קא. אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ. כתב הרב הנזכר¹ בשם מהר"י קולון שורש י', שכתב דהיינו דוקא בתנאים אבל לא באמוראים, ואפילו בתנאים אין אמורים כן אלא ע"י הדחק שאין לנו תירוץ אחר. ובתשובות משפטי שמואל סימן כ"ו כתב, דלא איתמר אין למדים מן הכללות אלא כשיש טעם שלא ללמוד אבל בלתי טעם פשיטא דלמדין.

קב. אי אפשר בתקנת חכמים.² דאמרינן [גיטין עז ע"ב], גבי אשה שיכולה לומר איני ניוזנית וכו', וכן בפרק קמא דבבא קמא [ה ע"א] שאמרו דמצי

צט. אין למדין מקודם מתן תורה. כתב בספר שנות חיים [פרשת בראשית] דף ב' ע"ב [ד"ה ומעין], דלא איתמר הך כללא אלא כשהענין הוא סיפור דברים מעשה שהיה, אבל כשאינו סיפור מעשה למדין. ובהא ניחא לי מאי דק"ל לרבינו מורי הרב זקני ז"ל [גופי הלכות כללי האליף סימן יט] על מ"ש התוס' בקידושין דף י"ג ע"ב ד"ה לכו"ע בעשה, אומר ר"י דאיכא עשה באשת איש ודבק באשתו ולא באשת חברו, ע"כ. וקשה היכי ילפינן הא התם כתיב קודם מתן תורה, ולפי מ"ש ניחא שפיר. ועיין עוד ביפה מראה דף קע"ב ע"ג.

ק. אין סדר למשנה. קי"ל בתרי מסכתי אין סדר למשנה, כדאמרינן בבבא קמא דף ק"ב [ע"א], ובעבודה זרה דף ז' [ע"א] ע"ש. כתב רבינו מורי הרב זקני ז"ל בספר יבין שמועה סימן [סס"ו וסימן] שס"ז, בשם הרא"ש שכתב פרק ח' דחולין (דף קע"א) [סימן בן ז"ל, ומדסתם לן תנא כרבי עקיבא שמעינן דהלכתא כוותיה דאע"ג דבב' מסכתי איכא למימר אין סדר למשנה ודילמא סתם ואח"כ מחלוקת הוא אפ"ה הו"ל ספקא דאורייתא ולחומרא, ע"כ. ש"מ דכי אמרינן דבב' מסכתי אין סדר למשנה דיינינן ליה בדין ספקא, ובדאורייתא לחומרא דדילמא סתם ואחר מחלוקת הוא או איפכא. ולענ"ד צ"ע על מ"ש הרא"ש בפרק כל שעה (דף קכ"ט ע"א) [פרק ב דפסחים סימן ג] עלה דפלוגתא דרבי יהודה וחכמים, דלרבי יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה, ולחכמים אף מפרר וזורה וכו', כתב והגאונים פסקו כחכמים, וכ"כ בעל העיטור [עשרת הדיברות הלכות ביעור חמץ דף קכ ע"ב], ורבינו יונה ז"ל, ואי משום סתמא דפרק בתרא דתמורה דסתם לה כרבי יהודה דחשיב חמץ בכלל הנשרפים, הא קי"ל בתרי מסכתי אין סדר למשנה, וא"כ הלכה כרבים, ע"כ. וקשה דהא התם באיסור חמור דאורייתא עסקינן ומידי ספקא לא נפקא דילמא מחלוקת ואח"כ סתם הוא והו"ל לפסוק כרבי יהודה לחומרא לשורפו דוקא.

ישבתי וראה למרן הכסף משנה ז"ל בריש פרק ט' מהלכות רוצח [הלכה א] שכתב על מ"ש

צינים והערות

נו. עיין בהליכות עולם שער שני פרק שלישי (כלל כז) שהביא כלל זה בכללי המשנה ולא על דברי אמוראים, ואולם יש בזה מחלוקת בראשונים כאשר יעויין ביד מלאכי (כללי האליף כלל כד).
 נו. עיין לרבינו לעיל בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות א סימן לד) ששנה את דבריו כדהכא.

לקיש, דלר"י קנין פירות כקנין הגוף דמי, ולר"ל לאו כקנין הגוף דמי, איתביה ר"י לר"ל ולביתך מלמד שאדם מביא בכורי אשתו וקורא, א"ל שאני התם דכתיב ולביתך, ופירש רש"י [שם ד"ה] שאני התם דכתיב ולביתך, ומדאצטריך לרבוויי ש"מ דבעלמא קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. ואמרינן התם איכא דאמרי איתביה ר"ל לר"י ולביתך מלמד שאדם מביא בכורי אשתו וקורא, התם הוא דכתיב ולביתך, אבל בעלמא לא, א"ל טעמא דידי נמי מהכא קאמינא, ופירש רש"י [שם ד"ה] מהכא קאמינא, דכי היכי דאשמועינן דהכא כקנין הגוף דמי ה"ה בעלמא, ע"כ. נראה דהך כללא פלוגתא דאמוראי הוא.

קד. אין צריך לומר זו. כתב הרב שיירי כנסת הגדולה בשם הפרישה חלק יו"ד סימן כ"ד בדיני הגרמה אות ז', דכששונה התנא בין זה ובין זה, אין שייך לומר זו ואין צריך לומר זו קתני, עכ"ל. וצ"ע לענ"ד דבראש השנה דף ל"ג ע"א, עלה דמתני' דקתני ואין חותכין אותו בין בדבר שהוא משום שבות ובין בדבר שהוא משום לא תעשה, ופריך הש"ס השתא משום שבות אמרת לא משום לא תעשה מבעיא, ומשני זו ואין צריך לומר זו קתני. וכן מצאתי בפרק קמא דהוריות דף ב' ע"א, אמתני' דבין שעשו ועשה עמהם, בין שעשו ועשה אחריהם הרי זה חייב, ופריך בשלמא רישא לא זו אף זו קתני דפטור, אלא סיפא דלחיובא איפכא מיבעי ליה, ומשני זו ואין צריך לומר זו קתני. הרי דקתני בין בין ומוקמינן להו בזו ואין צריך לומר זו הפך דברי הפרישה ז"ל, ותמנהי על רבינו הר"ב שיירי כנסת הגדולה ז"ל, איך לא השיגו בזה. גם מהני סוגיי ק"ל על מ"ש התוס' בכתובות דף מ' ע"א ד"ה אחד כדרכה וכו', דהקשו על מ"ש בין מתכוין ובין שאינו מתכוין דהוי ליה למימר בין שאינו מתכוין ברישא דדרך התנא להקדים הפשוט תחילה, ותירץ דהכי אורחיה דתנא במקום ששונה הן ולאו מקדים ההן אע"פ שאינו פשוט, ע"כ. וקשה מה יענו בהני ב' מתניתי דראש השנה והוריות דקתני בין בין, ומשני זו ואין צריך לומר זו קתני, ותני החידוש ברישא, ואע"ג דאינו צריך לשנות הן ולא. ועייין עוד במשנה פרק קמא דביצה [יד ע"ב] דקתני בית הלל אומרים משלחין בהמה בין חיה ועוף בין חיים בין שחוטין, ולפי דברי התוס' דאורחיה דתנא להקדים הפשוט

לוקח לומר מ"ט אמור רבנן הנחתי לך מקום לגבות הימנו משום תקנה דידי, אנא לא ניחא לי בהאי תקנתא. מצאתי לרבינו בכנסת הגדולה ז"ל בחלק חו"מ סימן ק"ב [הגהת טור אות ד], שכתב דלא איתמר הך כללא דאי אפשי בתקנת חכמים אלא להחזיק מה שבידו, דומיא דלוקח שאמרו בפרק קמא דבבא קמא דטענה זו מחזיק העדות בידו ואינו גובה הבעל חוב, והכי נמי באשה בטענה זו אינה עושה, אבל בבא להוציא מחבירו ע"י טענה זו לאו כל כמיניה למימר אי אפשי בתקנת חכמים ע"ש. ונוחים בזה כמה מקומות.

קנ. אב זה בנין אב האמור בכל מקום. כתב מורי זקני זצוק"ל בספר הליכות אלי סימן (קצ"א) [קנ"ה], בשם הרא"ם [דברים יט, טו] דהא דלפעמים אמרינן זה בנה אב למילף מיניה, ולפעמים איפכא, זה בנה אב דבעלמא איפכא, היינו דבמקום דהוצרך הכתוב לומר הדבר בפירוש לגופיה, דאי לא כתבית ה'א איפכא ש"מ דבא ללמד כיוצא בזה בעלמא, אבל במקום דלא אצטריך דכי לא כתביה נמי מסתברא הו"א הכי אז אמרינן זה בנה אב לומר דבעלמא איפכא, דומיא דמה שאמרו עד אחד זה בנה אב לומר כל עד שבתורה שנים והכי פירושו משום דלא אצטריך למכתב אחד, ע"ש. ולענ"ד אין כן דעת התוס' פרק קמא דקידושין דף ז' [ע"א] ד"ה ונפשטו [קידושין] בכולה, תימה דבריש תמורה [יא ע"ב] יליף רגלה של זו עולה מקרא דכתיב [ויקרא כז, ט] 'כל אשר יתן ממנו' וגבי אשת לא כתיב קרא, וא"כ מאי פריך, ע"ש. משמע דאפילו במידי דאיצטריך קרא לאשמועינן אמרינן זה בנה אב, דבעלמא איפכא דאי לאו הכי מאי קא ק"ל לתוס'. איברא דהריטב"א ז"ל כתב [קידושין] שם ז"ל, ובלאו הכי נמי לא קשיא, כיון דאשכחן האי דינא דפשטא קדושה בכולה אין לנו לומר דהתם בלחוד הוא ונקל בזו, אדרבא יש לנו לומר דהתם עביד קרא בנה אב לכל מקום, וזה שיטת התלמוד עד שיהיו ב' כתובים הבאים כאחד, ע"כ. אלא דקשה מ"ש דזה שיטת הש"ס, דמשמע דבכל דוכתא אמרינן הכי זה בנין אב ללמד אפילו כי לא אצטריך קרא עד שיהיו ב' כתובים, וזה הפך מ"ש עד אחד, זה בנה אב לומר כל עד שבתורה שנים. וראיתי בשלהי פרק השולח [גיטין] דף מ"ז ע"ב, בפלוגתא דרבי יוחנן וריש

שמו, ולאחר דאסקוהו לאחרים חזר בו ואמר נולד כשהוא מהול, ע"ש.

קח. אב שמחל על כבודו כבודו מחול.^ס כתב רבינו המאסף [כנסת הגדולה] ביו"ד סימן (ר"ס) [ר"מ] [הגהת טור אות מ], בשם ספר צפחת המים שכתב בפרשת משפטים, דעל כבודו מצי מחיל על בזונו לא מצי מחיל, ע"כ. ותמהני עליו איך לא זכר ש"ר שזה הוא בתשובת הריב"ש ז"ל סימן ל"ג, שכתב כן בהדיא, באב ובתלמיד חכם. ועוד כתב שם בספר צפחת המים, דאחד שהכה את אביו או קלל בעדים והתראה לא מצי מחיל, ע"כ. ועיין בספר משנה למלך בהלכות ממרים פרק ז' הלכה ח', לענין בן סורר ומורה דאפילו אחר שהביאוהו לבית דין, אביו ואמו יכולין למחול כל שלא נגמר דינו, מדברי הירושלמי ע"ש.

קט. אבא חלפתא. בבא קמא דף ע' [ע"א] א"ר יוסי כשהלך אבא חלפתא אצל רבי יוחנן בן נורי ללמוד תורה, ופירש רש"י [שבת קטו ע"א ד"ה אבא], חלפתא אביו של רבי יוסי, ע"כ. וכ"כ רש"י עוד בכורות דף (כ"ז) [כ"ו] ע"א ד"ה א"ר יוסי מודה אבא חלפתא, אבא ששמו חלפתא שהוא מן החכמים החולקים על עקביא ומודה הוא בזה וכו'. וק"ל מהא דאמרין פרק קמא דקידושין [לא ע"ב], ת"ר חכם משנה שם אביו ושם רבו, כי הא דמר בר רב אשי דאיהו אמר אבא מארי וכו', ואם כן קשה היכי הוה אמר אבא חלפתא ומזכירו בשמו, ושמא י"ל דתנא דברייתא הוא דמפרש שמו דחלפתא הוא, ורבי יוסי כי קאמר אמר אבא סתם.

קי. איכא דאמרי.^{סא} יש בזה פלוגתא דרבוותא כבר הביאם מורינו הרב זקני ז"ל בספר יבין שמועה [סימן רפ-רפה], וכתב בספר חוות יאיר סימן צ"ד, דלשון אי בעית אימא ולשון איכא דאמרי שוין, וכמחלוקת הראשונים באיכא דאמרי כך מחלוקת באי בעית אימא. ובאיכא דמתני לה ואיכא דמתני

איכא מצי למימר בין שחוטים ובין חיים, דחיים הוי רבותא. ומיהו ההיא דהתם יש לדחות דשאני התם דקאי אפלוגתא דבית שמאי לא התירו אלא מנות, ואתא בית הלל לאשמועינן היתרא בההיא דאסרו בית שמאי, א"נ אורחיה דמילתא נקט חי ושחוט כסדרן של דברים.

קה. אם תימצי לומר. דרך הרמב"ם לפסוק כאם תימצי לומר^{יח}. כתב מרן באה"ע סימן קכ"ב, דהיינו דוקא כשאם תמצי לומר מפורש בגמ' אבל כשאינו מפורש אף דעל כרחך לומר דמבעיא ליה באם תמצי לומר לא פסקינן כאם תמצי לומר. וכ"כ בכסף משנה בהלכות מתנות עניים פרק ב' הלכה (ב') [י"ג]. והרב ב"ח באה"ע סימן הנזכר, פליג אהך כללא דמרן וכתב, דמנ"ל למרן הא דליתא. והרב לחם משנה בפרק ב' מהלכות גיטין [הלכה ט] גם הוא ז"ל אזיל ומודה לדעת מרן ז"ל, דכל שאינו מפורש לא קי"ל הכי, אלא דחילק שם דהיינו דוקא כשהבעיין הוא אחד אבל כשהם ב' או ג' בעניינין, כיון דעל כרחך לומר דמבעיא להו באם תמצי לומר קי"ל כאם תמצי לומר אף דלא מפורש.

קו. את. שדרשו רז"ל [כתובות קג ע"א] ואת אחיך לרבות אחיך הגדול. כתב הלכות קטנות [חלק א] סימן קכ"ג, דהיינו דוקא גדול האחים שנכנס במקום אב ולא לכל הגדול מחבירו, וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"א סוף סימן ט"ב.

קז. אחרים אומרים. כתב הרב באר שבע (בפרק חלק דף ע') [הוריות יג ע"ב], דדוקא אותן ההלכות שאמר רבי מאיר אחר שקראו לו לאחרים נזכרות בשם אחרים, אבל ההלכות שאמר כשהיה נקרא רבי מאיר נזכרים בשם רבי מאיר, ע"ש. וכן יש לדקדק מדברי התוס' שלהי פרק קמא דסוטה דף (ט"ו) [י"ב] [ע"א] ד"ה אחרים אומרים וכו', שכתבו ז"ל, אלא נראה שכשהיה נקרא רבי מאיר אמר טוב

צינונים והערות

נח. עיין ביד מלאכי כללי הרמב"ם כלל ט"ז י"ז.
נט. עיין בדברי רבינו לקמן מערכת אות ג' (סימן קנה) ששנה את דבריו כדהכא. ומה שציין רבינו לעיין בשו"ת שבות יעקב יעו"ש עוד במ"ש בח"א סימן ע"ו.
ס. עיין לקמן בדברי רבינו מערכת אות כ' (סימן רצה) שהביא האי כללא גבי לשון כבוד.
סא. בענין זה עיין עוד לרבינו בספרו ארעא דרבנן (מערכת אות א סימן סא), ובחלק תוספת דרבנן (מערכת אות א סימן נא). ועיין עוד לעיל מערכת אות א' (סימן לא).

בית המקדש, ומשני כדעולא שהיו עושין יין ושמן קדוש שמא יבנה בית המקדש בזמנם, אבל לא נתספקו מעולם אם היה להם אפר פרה, ועיין ברבינו שמשון פרק ד' דחלה משנה ז' כתב, דבימי האמוראים היו אוכלים תרומה טהורה כי היה להם אפר פרה, וכ"כ הרא"ש בסוף הלכות חלה [סימן יד] והביאו הך דפרק קמא דנדה.

ק"ב. אחד זה ואחד זה. ששנינו בכמה דוכתא, כתבו התוס' בזבחים דף צ"ב (ע"א) [ע"ב] ד"ה (שלנה ושנטמאה) [אי הכי] וכו', דאורחיה דתנא דתני הפשוט תחילה היכא דקאי אקרא, אך כל דלא קאי אקרא זמנים דתניא חדושה ברישא, ע"ש. וקצת קשה בהך כללא מההיא דפרק החובל [נבא קמא צג ע"א] דתניא אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע וכו', וכיון דקאי אקרא דוהיה כי יצעק אלי הו"ל למתני אחד הנצעק דהוא הפשוט ברישא. ולפי גירסת ר"ש שם בתוס' [ד"ה אחד], דגריס אחד צועק ואחד שאינו צועק במשמע נחא שפיר דנקט הפשוט ברישא. ובריש פרק הבא על יבמות [יבמות נו ע"א] שנינו אחד המערה ואחד הגומר קנה וכו', והתם אקרא דיבמה יבוא עליה קאי, ולפי דברי התוס' ז"ל הו"ל למיתני אחד הגומר ואחד המערה. ועיין בזה בתוס' בכתובות דף מ' [ע"א] ד"ה אחד כדרכה וכו', ודף כ' [ע"ב] ד"ה אחד וכו', ובפרק כיצד צולין [פסחים] דף פ"ה [ע"א] ד"ה אחד עצם וכו'.

לה, כתב הרא"ש בראש השנה (דף ל"ט ע"ג) [פרק ג סימן ה] דלא דמי לב' לישני דעלמא. ובדאמרי לה ואמרי לה, מתבאר מסוגיא דפרק ערבי פסחים דף ק"ח ע"א, דלא דמי לב' לישני דעלמא, מדמסיק התם השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו היסבה, וכתב הכנסת הגדולה חו"מ סימן ק"פ הגהת ב"י אות ב', כתב הרא"ש בפסקיו וכו', הביא פירוש ר"ת בראשונה בלשון זה, והיה אומר ר"ת וכו', ואח"כ הביא התירוצן של ר"י והרשב"א, דסתמא כתירוצן שהביא באחרונה ס"ל כמו שמשתמש רבינו הב"י פעמים רבות בכלל זה.

ק"א. אפר פרה. מתבאר מדברי התלמוד פרק קמא דנדה דף ו' [ע"ב] דבזמן האמוראים ג"כ היה להם אפר פרה, דפריך תלמודא בימי רבי מי הוה קודש, ומשני כדעולא, דאמר עולא חברייה מדכן בגלילא, ופירש רש"י [שם ד"ה חבייא], חברים שבגליל מטהרים יינם לנסכים ושמנן למנחות, שמא יבנה בית המקדש, ועל כרחק לומר שהיו טהורים ממת, דאם לא כן איך היו מטהרים יין ושמן בלא אפר פרה, וכן אמרו בחגיגה דף [כה ע"א]. והרב משנה למלך כתב ג"כ בהלכות אבל [פרק ג הלכה א], שראה כתוב דכשגלו לבבל הוליכו עמם אפר פרה, ומה דפריך בגמ' [נדה שם] קודש בימי רבי מי הוה, לאו למימרא שהוא נמנע שלא היה להם אפר פרה, אלא דפריך דלאיזה תכלית היה קודש מאחר דליכא

אות הבית

בפירוש, ופעם אומר באמת אמרו, הוא דלא אמרו באמת אמרו אלא במקום שהוא חידוש דין היוצא מכלל הקודם, וכל דברי המשניות שהן הלכות פסוקות בלי מחלוקת כולן הלכה למשה מסיני, ולא הוצרך רבי לזכרו, רק בפרט היוצא מהכלל אמר באמת אמרו, ר"ל שגם פרט זה נאמר בפירוש הלכה למשה מסיני. תשובת חוות יאיר סימן קצ"ב.

ק"ו. באי כהו. סיג האמור בלשון חכמים ודכתבי בשטרי, כתב בטור חו"מ סימן ק"ו, בשם

ק"ג. בא. בלשון חכמים במשנה בענין התמיד בהפשט וניתוח, בא לו (לדוכן) [לדופן] בא לו לגרא וכו' [פרק ד תמיד משנה ג], פירשו המפרשים ז"ל בטעמו כי כל המתעורר באיזה מלאכה שתהיה יקרא בא אליה, ובלשון המקרא כן [בראשית כג, בן זיבא אברהם לספוד] וכו'.

ק"ד. באמת אמרו. בפרק (קמא) [ד'] דבבא מציעא [ס ע"א], כל באמת אמרו הלכה למשה מסיני^ט. וטעם דפעם אומר הלכה למשה מסיני

ציונים והערות

טב. עיין לעיל בדברי רבינו בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות ב סימן פא) מה שהביא בשם ר' עובדיא מברטנורא דכל היכא דקתני באמת אמרו אינו הלכה למשה מסיני אלא כאילו הוי הלכה למשה מסיני, עיי"ש עוד בדבריו.
טג. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן יט) ששנה את דבריו כדכא.

השלחין הם גנות ופרדסים, כדכתיב [שיר השירים ד, ג] 'שלחך פרדס רמונים' ונקראו כן ע"ש האילן שעושה בדים ושולח פארות, כדכתיב [יחזקאל יז, ו] 'ותעש בדים ותשלח פארות'.

קכ. בית. בלשון תורה הוא לשון זכר, כמו 'והוצאתני מן הבית הזה' [בראשית מ, יד], 'הבית הזה אשר אתה בונה' [מלכים א, ו, יב]. אבל בלשון חכמים לפעמים אומרים בית זו שדה זו, ולפעמים בלשון זה. עיין בכנסת הגדולה אבה"ע סימן ס"ו [הגהת טור] אות (מ"ו) [מז].

קכא. בית אב. כתבו התוס' בגיטין דף (כ"ג) [כ"א] [ע"ב ד"ה שלא], עלה דאמרינן על מנת שלא תלכי לבית אביך לעולם אינו גט, ז"ל, תימה הא אם מת אביה לא חשיב תו בית אביה כדאמרינן בפרק השותפין [נדרים מו ע"א] קונם לביתך שאיני נכנס, מת או מכרו לאחר מותר, וי"ל דבלשון בית אביך כל יוצאי חלציו בכלל ואפילו שמת, כדכתיב [בראשית לח, יא] 'שבי אלמנה בית אביך' גבי תמר, וכבר מת אביה כדמוכחי קראי, ע"כ. ועיין במשנה למלך פרק ח' מהלכות גירושין הלכה י"א מה שהאריך בזה. וכן בכנסת הגדולה אבה"ע סימן (ו') [ס"ו] [הגהת הטור אות מ"ט].

קכב. בית דין חשוב. דאמרו חכמים [נדרים כז ע"ב] גבי אסמכתא והוא דקנו מיניה בבית דין חשוב, כתב הרא"ש בתשובה כלל ע"ב [סימן ד] בשם הר"ם ז"ל, בית דין חשוב היינו בקיאים בדיני אסמכתא, מה נקרא אסמכתא ומה אינו נקרא. ומרן הב"י ז"ל בחו"מ סימן ד"ן [סעיף א] כתב בשם תשובת הרשב"א ז"ל [חלק ג סימן ס] בית דין חשוב היינו בית דין אלים להפקיר ממון, וכ"כ הרב המגיד ז"ל פרק י"א מהלכות מכירה [הלכה ג] ז"ל, בית דין חשוב, פירש הרשב"א אע"פ שאינו סמוך אלא חשוב להפקיר ממון כגון מומחה לרבים. והנמוקי יוסף ז"ל [בבא בתרא עח ע"א מדפי הרי"ף] כתב בית דין

בעל התרומות [שער טו ח"א סימן ג], דיש במשמע לשון באי כחו בית דין. ומהראנ"ח ח"א סימן קי"ד כתב, דלשון באי כחו כולל ג"כ לקוחות שהלוקח ג"כ בא מכחו, וכדאמרינן בעלמא [בבא מציעא קא ע"ב] לא עדיפת מגברא דאתית מחמתיה, וכ"כ הרי"ף ז"ל בתשובה [סימן קסז], על מי שהאמין בשטר הוא וכל הבאים מכחו היו היורשים נמי נאמנים כי הם באים מכחו ומקבל מתנה נמי בא מכחו, אבל אם אמר הוא ויורשיו לא האמין אלא יורשיו בלבד לא מקבל מתנה ולוקח, ע"כ.

קיו. בגדים. בלשון חכמים [רמב"ם פרק יג ממכירה הלכה א] שאמרו החליף כלים בכלים אין בהם אונאה, בגדים נמי במשמע, דבגדים נמי אקרו כלים. ועיין בטור חו"מ סימן קצ"ה כתב בשם ר"י [תוס' קידושין כח ד"ה הכי ריש ע"ב], דבהמה מקרי מטלטלין לענין קנין אגב קרקע. תשובת מהרח"ש סימן כ"ב.

קיו. ברותא היא. שאמרו בכמה דוכתיין בש"ס"ה הא דרבי פלוני ברותא היא. טעות שגור בפי הכל גם לחכמים לגרוס ברותא היא בדל"ת, כלומר שקר הוא, ואינו כן אלא ברותא היא ברי"ש, כלומר דעת חצוני הוא, כמ"ש הערוך בערך בר. כנסת הגדולה בהלכות אבידה סימן רס"ט [הגהת ב"י אות ב]. וכן מצאתי הגירסא פרק ג' דכריתות דף (פ"ו) [י"ד] ע"א, הא דרפרם ברותא היא, ע"ש. ועיין בהלכות קטנות ח"ב סימן (ע"ז) [ע"ו].

קיוח. בולמוס. הנזכר בדברי רז"ל [יומא פג ע"א], היא מילה מורכבת בלשון יון, מן ב'ו שפירושו שור, ומן לימו'ס שפירושו גרון, כלומר גרון כלחוד השור. כ"כ הרב מנחם די לוזאנו ז"ל סי'.

קיט. בית השלחין. הוא שדה שמשקין אותה על שם הכתוב [איוב ה, י] 'ושולח מים על פני חוצות'. וכתבו התוס' בבבא בתרא דף ס"ח [ע"א] ד"ה (סברוה) [שלחין], דיש פעמים דלשון בית

ציונים והערות

סד. הנה נפל כאן טעות סופר ובמקום מהרח"ש צ"ל מהר"ש ח, היינו מהר"ש חיון, ועיין בספרו שו"ת בני שמואל בקונטרס זה חלק אדם' סימן כ"ב שכן כתב להדיא, ע"ש. ועיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תקצא). סה. עיין בבא מציעא (ט ע"א), ושם (עא ע"ב), ובבא בתרא (קא ע"ב), מנחות (סח ע"א), ושם (צה ע"ב), וכריתות (יד ע"א). סו. עיין למהר"ם די לוזאנו בחיבורו המעריך על ספר הערוך ערך בולמוס. (נדפס עם ספר הערוך מהדורת לובלין שנת תרעב). סז. עוד בענין זה, עיין לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות א סימן א).

[ע"א], וכן בדלת סלקא דעתך אלא אימא וכן הדלתסח.

קכז. ביחוד. דאמרינן [פסחים לו ע"א] שאלתי את רבי ביחוד, פירש רש"י [שם ד"ה ביחוד], ביני לביני. ויש מפרשים בכירור כההיא דשקלים [פרק ו משנה ב] וידעו ביחוד ששם הארון גנוז. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תשיב].

קכח. ביטול. בריש פרק קמא דמגילה [ב ע"א] אמתני' דמגילה נקראת בי"א בי"ב וכו', פריך והא אין בית דין יכול לבטל דברי חברו וכו', משם אנו למדים דאף דלא עקר דברי בית דין לגמרי רק דמשנה מדברי בית דין מכמות שתקנו הם, מקרי ביטול דהא התם שינוי מיום אל יום הוי וקרי ליה ביטול. וגדולה מזו מצאתי בתוס' שם דף ג' [ע"א] ד"ה מבטלין [כהנים] עבודתן, ז"ל, וקשה אמאי מבטלין והלא אחר קריאת המגילה יש הרבה שהות לעבודה, וי"ל דכיון דמשהאיר היום הוי זמן העבודה והם מניחים אותה בשביל הקריאה משו"ה קרי ליה ביטול. ועיין בתוס' פרק קמא דתובות דף ג' [ע"ב] ד"ה תקנה דרבנן.

קכט. ביטול. האמור אצל גט, כתב הרמב"ם ז"ל פרק ב' מהלכות גירושין [הלכה ז] ז"ל, מה בין לשון פסול ללשון הגט בטל, בטל הוא בטל מן התורה, פסול הוא פסול מדברי סופרים, ע"כס"ט.

קל. ביטול. אמרו ז"ל אין נשבעין לבטל את המצוות, חקר בזה בתשובת הרב מעיל שמואל סימן ט"ו דף כ"ה [ע"ב], על מה שמצינו בלשון תשובת הפוסקים הראשונים ז"ל ששינו לשונם ואומרים בכמה מקומות אין נשבעין לעבור על המצות, והשיב הטעם בזה לרמז מ"ש הרמב"ן ז"ל [שבועות כד ע"ב] דהא דשבועה חלה על המצוה בכולל, דהיינו דוקא בשב ואל תעשה, כגון שלא אוכל מצה וכיוצא, אבל במילתא דקום עשה לא חיילא שאין אומרים לאדם עמוד וחטא כדי לקיים שבועתך. וא"כ לשון ביטול לא שייך אלא במצות

חשוב ראויים לדון דיני ממונות ביחיד, ע"כ. ועיין בתשובת הרשב"א. הריב"ש סימן של"ה.

קכג. בית דין. בפרק השולח [גיטין] דף ל"ב [ע"ב], אמתני' דהיה עושה בית דין ומבטלו פלוגתא דרב נחמן ורב ששת, בית דין רב נחמן אמר בפני ב', רב ששת אמר בפני ג', בית דין קתני, ורב נחמן אמר לבי תרי נמי בית דין קרי להו.

קכד. בית דין. שאמרו חכמים בכל מקום היינו דוקא במקום הקבוע לבית דין, וזה פשוט בפרק מרובה [בבא קמא עד ע"ב] גבי עובדא דרבן גמליאל שסימא עין טבי עבדו והיה שמח שמחה רבה, מצאו לרבי יהושע א"ל וכו', א"ל אין בדבריך כלום שכבר אין לו עדים, הא יש לו עדים חייב, ש"מ הא יש לו עדים חייב, וש"מ מודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב, א"ל שאני רבן גמליאל דלא בפני בית דין אודי, ופריך והא רבי יהושע אב בית דין הוה, שלא בבית דין הוה קאי. מפורש יוצא דבית דין לא מקרי רק במקום הקבוע לבית דין. וכ"כ הרמב"ם פרק ג' מהלכות גניבה [הלכה ח]. ועיין בזה בתשובת מהר"י באסאן ז"ל סימן קי"ג. ועיין בספר תשבי [ערך בית דין].

קכה. בית. מצינו בלשון חכמים מכנים לגוף בשם בית, כמו ששינונו [פרק ב' התענית משנה ב] מורידין לפני התיבה זקן ורגיל וכו' וביתו ריקם, ופירש הר"ב וביתו ריקם מן העבירות שלא יצא עליו שם רע בילדותו. אמנם הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תעניות [הלכה ד] כתב, ולא יהיה בבני ובני ביתו וכל קרוביו והנלוין אליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקם מן העבירות, ע"כ. נראה דדחיקא ליה לפרש ביתו על עצמו, ועיין בב"י [או"ח] סימן תקע"ט.

קכו. בית. מצינו בלשון חכמים בית משתמשת במקום למד, כמו בלשון תורה. וזה בריש פרק אין דורשין במרכבה ביחיד, ומפרש בגמ' [חגיגה יא ע"ב] אין דורשין במרכבה ליחיד. וכן בית משמשת בלשונם במקום ה', בפרק ד' דביצה דף ל"ג

ציונים והערות

- סח. עוד בענין זה, עיין לעיל בדברי רבינו בחלק לשון תורה (מערכת אות ב סימן קעו אות ו).
 טט. עיין עוד בדברי רבינו לקמן מערכת אות פ' (סימן תמ) ששנה האי כללא גבי לשון פסול.
 ע. עיין בגמ' שבועות (כז ע"א). ועיין רמב"ם (פרק א משבועות הלכה ו). ועוד בהאי דינא עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרטו), ובספרו ארעא דרבנן (מערכת אות נ סימן תכו).

קלד. בן. כתב הרא"ש בתשובה כלל פ"ב סימן ד', על לשון חכמים שאומרים בכל מקום [בבא בתרא קלט ע"א] דעתו של אדם קרובה אצל בנו, דהיינו בנו דוקא ולא בן בנו, ומזכה לעובר שהיה בן בנו לא אמרינן דעתו קרובה ולא קנה, אבל בתשובת תרומת הדשן סימן ש"ן כתב, דלשון בנו לאו דוקא וה"ה בן בנו^ע. והר"ב כנסת הגדולה חו"מ מהדורא בתרא סימן (ל"א) [ל"ב] [הגהת טור אות א] כתב, על לשון חכמים שאמרו [שם קעד ע"ב] אדם עשוי שלא להשביע את בנו, ז"ל, יראה לענ"ד דלאו דוקא בנוי והוא הדין שלא להשביע ליורשיו, ומהר"א מוטאל ז"ל נסתפק אי אמרינן נמי שלא להשביע את העובר שלו במשמע, ע"ש.

קלה. בן בנכסי אביו. שאמרו חכמים [בבא בתרא קנו ע"א] שאינו מוכר עד עשרים שנה. כתב מרן הב"י ז"ל חו"מ סימן רל"ה מחדש ס"ד, דהיינו דוקא בן ולא בת, עיין שם בשם תשובת הרשב"א ז"ל [החדשות סימן שיט].

קלו. בן. בפרק ד' דתעניות [משנה ה] עלה דמתני' דבאחד בניסן בני ארח בן יהודה וכו', כתב הר"ב תוס' יו"ט ז"ל בן יהודה פירוש משבט יהודה, וכן מאי דקתני [שם] ב"ב באב בני סנאה בן בנימין, פירושו משבט בנימין, כי אלו הב' שבטים הגלו לכבל והם שעלו, וכן פירשו בגמ' [שם כח ע"א] בבני דוד בן יהודה שהוא דוד המלך שהוא מבני יהודה, ועיין בתוס' סוף פרק ג' דערכין [טז ע"ב ד"ה הכי גרסינן].

קלו. בעיני. מצינו לשון בעיני בפרק קמא דסוכה [ז ע"ב] לרבי יהודה סוכה דירת קבע בעיני, ופירש הרא"ש ריש פרק קמא דסוכה [סימן א] כלומר דמכשיר רבי יהודה אף בדירת קבע.

קלה. בפניו בנידוי. שאמרו חכמים [נדרים ז ע"ב] נדוהו אין מתירין לו אלא בפניו. מתברר מדברי רבינו ירוחם ז"ל בנתיב י"ד חלק א', דאחר מיתה בפניו מקרי, אבל בתשובת משפט צדק סימן

עשה ובכולל חיילא, ולשון עבירה לא שייך אלא במצות לא תעשה והיינו דאמרינן אין נשבעין לעבור על המצוה דלעבור בין בכלל בין בפרט אין נשבעין, ושם הביא תשובת הרשב"א [חלק ד סימן קט] שכתב דאפילו בלאו שאין בו מעשה מקרי עובר ולא חיילא בכולל, ע"ש.

קלא. ביצוע. בפרק (ב') [א'] דסנהדרין נו ע"א, ביצוע בגי' דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים פשרה ביחיד וכו'. ויש לתמוה למה שינה בלשון ותנא אליבא דרבי מאיר לשון ביצוע, ואליבא דחכמים לשון פשרה. וכתב הרב יצחק בר אשר הלוי ז"ל, הובא בתשובת תמים דעים סימן ר"ז, ז"ל, ויש לפרש דמאן דבעי ג' קרי ליה ביצוע, על שם שצריך אומד הדעת לבצוע הממון ולחלקו במידה שוה שלא יהא אחד מהם נפסד יותר מכדי הראוי לו. ומאן דאמר פשרה ביחיד קרי ליה פשרה לשון קל, שאין צריך לדקדק בדבר אלא ענין שיכול לפשר ביניהם יפשר, ע"כ.

קלב. בישול ושליקה. כתבו התוס' פסחים דף ל"ט ע"ב [ד"ה לא], דשליקה הוי טפי מבישול, מדשנינו [פרק ב דפסחים משנה ו] בירקות שאין אדם יוצא ידי חובה לא בשלוקים ולא במבושלים, דאי לאו הכי הוי מתני' זו ואין צריך לומר זו, ובדוכתא אחרנא [נזיר מה ע"ב] משמע דמבושל משמע טפי משלוק, ושם יישבו התוס', ע"ש.

קלג. בלבד. בריש פרק התינוקת [נדה סה ע"ב] משמע דלשון בלבד הוא מיעוט לגמרי, דפריך התם נערות י"ב חודשים מי איכא, והאמר שמואל אין בין נערות לבגרות אלא ו' חודשים בלבד, וכי תימא בציר מהכי ליכא הא טפי איכא, הא בלבד קאמר. וכתבו התוס' שם [ד"ה וכו'], דאי לאו בלבד מצינן לפרושי אין שיעור הקטן שבין נערות לבגרות אלא ו' חודשים, והוה משמע שפיר דאיכא טפי, אבל השתא דתני בלבד משמע מיעוט לגמרי. כ"כ הרב מורי זקני צוק"ל [הליכות אלי כלי הביית סימן קעח].

ציונים והערות

עא. עוד בענין זה דעתו של אדם קרובה אצל בנו, עיין לרבינו לעיל מערכת אות א' (סימן ז) שכתב דהיינו רק דעת האב ולא דעת האם.

קא ע"א] תניא לעיני הזקנים פרט לסומא וחליצתה פסולה, אלמא בפניו לאו לשון ראייה הוא אלא לשון הקבלה בפניו, ע"כ. והרב כנסת הגדולה בכללים נפרדים סימן ס"ח, כתב בשם תשובה כ"י למהר"י הלוי ז"ל וז"ל, לישנא דבפניו הוי בפניו משמע בגלוי ולא טמון ולא מכוסה, ע"כ.

דלענין שליח הגט שאמרו [גיטין ב ע"א] שצ"ל בפני נכתב וכו', כתב הר"ב כנסת הגדולה באב"ע סימן קמ"ב בהגהת טור [אות ה] בשם הר"ש ו' וילייסיד ז"ל, שדן דשליח הגט יכול להיות סופר"ע ומצי למימר בפני נכתב, וחיליה מההיא דדרשינן בפרק טרף בקלפי [יומא מב ע"א] בפסוק [במדבר יט, ג] ושחט אותה לפניו דאלעזר שוחטה, ולפניו ר"ל שלא יסיח דעתו ממנה, והרב ז"ל השיגו דשאני התם דאלעזר אינו מדבר אלא הקב"ה הוא דקאמר ושחט אותה לפניו, אבל כאן שהשליח עצמו מדבר אפשר דאם הוא כתב הגט אין שייך לומר בפני נכתב, ועוד דיש חילוק בין לפניו לבפניו, ע"כ. ושוב נדפסו תשובות הרדב"ז חלק (ב) [א'] ובסימן ת"ו שקיל וטרי בדין העושה הסופר שליח לגט, ובסוף התשובה כתב ז"ל, והדבר כל כך פשוט בעיני עד שאני אומר שמי שאמר שאין ראוי לעשות שליח את הסופר לאו בר סמכא הוא, ע"ש היטב. ועיין בכנסת הגדולה אבה"ע סוף סימן קל"ט [הגהת ב"ן] אות י"ג, לענין גט דחוב הוא לה ואין חבין לאדם אלא בפניו, אפשר שלא יהיה צריך להיות סמוך לו ממש, אלא כל שיהיה לפניו. כ"כ בנמוקי מהראנ"ח כ"י ז"ל. ועיין בב"י יו"ד סימן רכ"ח שכתב דבפני שלוחו של אדם פשיטא דחשיב כפניו בעל הדבר המשלח. ועיין בתשובת מהר"י הלוי [כלל ה] סימן כ"ד, בפני הממונים וז' טובי הקהל כפניו הנשבע דמו.

קמ. ברית. בפרק כל שעה [פסחים] דף ל"ח ע"ב, מצאתי הרצתי הדברים לפני רבי אליעזר, אמר לי ברית הן הן הדברים שנאמרו למשה מסיני, ופירש רש"י ברית שבועה.

ל"ה ח"ב, ובסימן מ"ב עלה בהסכמה דאחר מיתה לאו בפניו מקרי.

קלט. בפניו. כתב הרא"ש בנדרים פרק רבי אליעזר [סה ע"א], עלה שאמרו המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו, דבפניו מדעתו משמע, כמו אין חבין לאדם שלא בפניו [יבמות ק"ח ע"ב] דהיינו שלא מדעתו, ובתשובה להרמב"ן ז"ל [סימן רמח], כתב וז"ל, מסתברא לי דבכל מקום שאמרו בפניו לא בפניו משמע ובמעמדו אמרו אלא בידיעתו. ועיין בזה בתשובת מהרשד"ם חו"מ סימן קכ"ז. וכתב מהר"א ששון ז"ל [תורת אמת] סימן רי"ט, שלמד מתשובת הרא"ש כלל מ"ד סימן ב', דמ"ש בגמ' [גיטין סד ע"ב] אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה"ע דלשון בפני בעלה לאו דוקא אלא אפילו בעלה בעיר אינה מעיזה, ע"כ. וכן נראה מתשובת הרמב"ן ז"ל הנזכרת. ועיין בתשובת מהר"י קולון שורש ע"ב, שכתב בדין אשת איש שקבלה קידושין בפני בעלה דבעינן בפניו ממש. ועיין בתשובת הרדב"ז ח"ב סימן תי"א בזה. ובתשובת מהר"י בן לב ח"א כלל ג' סימן ח"י בפסק הב', ובתשובה ח"ב סימן ק"ב בחקירה הד'.

דלענין תלמיד המורה הלכה בפני רבו. כתב רש"י ז"ל בפרק הדר [עירובין סג ע"א ד"ה בפניו], דכל שהוא תוך ג' פרסאות בפני רבו הוי וחייב, ע"ש.

דלענין עדי הגט שאמרו חכמים [גיטין י ע"ב] שלא יחתמו אלא זה בפני זה"ע כתב מהרימ"ט [החדשות סימן יד] הובאו דבריו בתשובת מהר"ש סימן ב'. שזה בפני זה שאמרו הכונה זה במעמד זה, ואפילו לא ראו זה את זה כשחתמו, שאין בלשון לפניו לשון ראייה אלא לשון קבלה בפניו אע"פ שאינו רואהו, וחיליה ממ"ש בפרק מצות חליצה [יבמות קג ע"א] החולצת מן הסומא חליצתה כשרה וכו', אע"ג דכתיב וירקה בפניו, ואילו גבי דיינים [שם

ציונים והערות

עב. עוד בהאי דינא דאין אשה מעיזה פניה, עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות פ סימן קסו).
עג. עוד בענין זה דעדי הגט צרכים לחתום זה בפני זה, עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תיא).
עד. עוד בענין זה דשליח הגט יכול להיות סופר, עיין בדברי רבינו לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות ל סימן תקעא), וע"ע לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן ל).

קמו. ביאת מקצת למקדש. ע"ח אבעיא ליה לאביי ביומא דף ל"א [ע"א] אי ביאת מקצת שמייה ביאה, או לא שמייה ביאה, ופשיט ליה רב יוסף דביאת מקצת לא שמייה ביאה, מדמזורע טובל ועומד בשער נקנור, וכ"כ רש"י ז"ל פרק קמא דסוטה דף ז' [ע"א ד"ה ששם], במתני' ששם משקין את הסוטות וכו', ביאת מקצת למצורעים שרא רחמנא, ע"ש.

קמוז. ביאה דרך אחריו לא שמייה ביאה. ע"ט כמ"ש בשבועות דף י"ז [ע"ב], הנכנס לבית המנוגעת דרך אחריו אפילו כולו מבפנים חוץ מחוטמו טהור, 'והבא אל הבית' [ויקרא יד, מן] אמרה תורה, דרך ביאה אסרה תורה. וכתבו התוס' שם [ד"ה דרך]. ובחולין דף י' [ע"ב ד"ה כהן גדול], דאע"ג דיציאה דרך אחריו שמייה יציאה, כדיליף מכהן גדול ביום כיפור, דכתיב ביה יציאה, ותנן [יומא נג ע"א] יצא ובא לו דרך כניסתו, יש לחלק בין ביאה ליציאה, דאורחא דמילתא ביציאה כתלמיד הנפטר מרבו, ע"כ.

קמח. בית מקרי מן האגף ולפנים, אבל מן האגף ולחוץ לא מקרי בית. גמ' פרק ז' דנדרים דף נ"ו ע"ב וע"ש בהר"ן.

קמט. בית. בכלל בית משמע נמי עליה. נדרים דף נ"ו ע"א הנודר מן הבית חכמים אומרים עליה בכלל בית. וכן פסק הרמב"ם [פרק ט מנדרים הלכה טו], ע"ש בהר"ן ז"ל.

קנ. בנין על גבי כלים לא שמייה בנין, ובשבת פטור. הרמב"ם פרק י' דשבת הלכה י"ב.

קנא. בית דין של פלוני. כתב הרא"ם פרשת וישב [בראשית לח, כד] במ"ש בפרק אין מעמידין [עבודה זרה לו ע"ב] זנות בבית דין של שם גזרו, דכתיב [שם] 'ויאמר יהודה הוציאוהו ותשרף', והלא

קמא. בת קול. כתבו התוס' פרק קמא דסנהדרין נ"א ע"א ד"ה בת], הביא דבריהם הר"ב עין יעקב ז"ל [שם] בת קול שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים, אלא מתוך אותו קול יצא קול אחר, כמו פעמים שאדם מכה ושומע קול אחר היוצאה ממנו למרחוק, ואותו קול היו שומעין, הלכך קורין אותו בת קול, וכ"כ רבינו סעדיא ז"ל ע"ה.

קמב. בין באונס בין ברצון בין בשוגג בין מזיד. כתב רש"י בפסחים דף ט"ז ע"ב [ד"ה בין], מזיד ורצון אחד הוא, אבל גבי שוגג שייך מזיד, וגבי אונס שייך רצון, ושוגג ואונס תרי מילי נינהו, ע"כ. וזה נשמט מהבנימין זאב. עיין לעיל אות (ע"ג) [ע"ב].

קמג. ברירה ואין ברירה. מצאתי למהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תרצב] כתב בשם הריטב"א בשיטתו לעירובין בפרק הדר [ע"ב ד"ה כן], ז"ל, ברירה דהכא לאו ברירה דעלמא היא, דהתם הוא בדבר שנתברר בסופו ולא היה מבורר מתחילתו, והכא עדיין לא נתברר כלום ואין כאן דין ברירה למפרע אלא הכא ענין אחר הוא, דרבי אלעזר בן תדאי ס"ל שנידון כאילו חילקו וחזרו ושפך בחבית, וזה אחד מהלשונות שבגמ' שהלשון אחד ועניינו מתחלף, ויש בסנהדרין [ק"ב ע"ב] יש ברירה ואין ברירה שלישי, עכ"ל.

קמד. בן. לא מצינו בכל התורה שיקרא לבן אשתו בנו"י. תוס' פרק מקום שנהגו [פסחים] דף נ"ד [ע"א] ד"ה אלה בני שעיר. ובפסקי התוס' שם ז"ל, בן אשתו אינו קורא אותו בנו, בן בנו קורא אותו בנו. ועיין בזה בתשובת שבות יעקב ח"א סימן קס"ט.

קמה. בדיקת חוץ. ע"ז פלוגתא בכתובות דף ח"ן ע"ב, ומר סבר בדיקת חוץ שמה בדיקה, ומר סבר לא שמה בדיקה.

ציונים והערות

ע"ה. הובא במחזור ויטרי עמ' 556.

עו. עוד בענין זה אי מצינו שקורא לבן אשתו בנו, עיין לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן כט), ובקונטרס מדות חכמים (מערכת אות ב סימן נב).

עז. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תקצו) ששנה האי כללא כדהכא.

עח. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תקצה) ששנה האי כללא כדהכא.

עט. עיין עוד לרבינו לקמן בלשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תקצד) ששנה את דבריו כדהכא, ועי"ש עוד מערכת אות י' (סימן תרלז) גבי יציאה דרך אחריו.

כל התורה כולה מאביו שקיבל מבית דין של שם מקרי גם יהודה בית דין של שם.

שם כבר מת מעת שהיה יעקב בן י' שנה, ועכשיו היה יעקב יותר מבן ק', ותירץ שמפני שקיבל יהודה

אות הגימל

גוי עובד עבודה זרה אמרו, אלא אף התוגרמים שאינן עובדי עבודה זרה בכלל דבריהם.

קנז. גזלן. שנוכר בדברי חז"ל שואל שלא מדעת נקרא גזלן [בכא בתרא פח ע"א], כמדומה לי שפירוש דבריהם שאמרו נקרא גזלן, לאו גזלן ממש דקא עבר על לא תגנוב קאמר, אלא הכונה להם דדין גזלן יש לו אבל לא קעבר אלאו דלא תגנוב, אע"פ שאין דעתו לשלמו בשעת שאלה. כנסת הגדולה חו"מ סימן שנ"ט [הגהת טור אות י' בשם תשובות מהרי"ל ז"ל סימן רכ"ה].

קנח. גוזמא. כתב הר"ב יפה מראה סוף שקלים נדף צד ע"ב מדפי הספר ז"ל, ואני שמעתי גוזמא נוטריקון אגוז מאה שהוא כמי שעושה מאגוז אחד מאה.

קנז. גחלים. סתם גחלים השנויות בלשון המשנה וברייתא הו' גחלים לוחשות, וסתם גחלים דקרא היינו עמומות. תוס' פסחים דף ע"ה [ע"א] ד"ה הא לאו הכי וכו'.

קס. גמ. מצאתי בהר"ב כנסת הגדולה באה"ע ריש סימן ק"ך [הגהת טור אות א], כתב ז"ל, לשון גט כמו שמצינו בירושלמי^{פא} אבן אחת יש בכרכי הים וגיטה שמה ומגרש כל חברותיה מסביבותיה. כ"כ שלטי גבורים סביב המרדכי דפרק קמא דגיטין [אות א].

קסא. גיפו. כתב רש"י בפרק זה בורר [סנהדרין כו ע"ב ד"ה וגיטין], גבי קרובים בעל אחותו וכו'. וגיטין פירש רש"י, וגיטין בעל אחות אשתו, דבעל אחותו הא תני ליה ברישא. נראה דס"ל דשם גיטין משמע בעל אחות אשתו, ומשמע נמי בעל אחותו, וכן בכמה מקומות בגמ' קרי גיטין לבעל אחותו,

קנב. גדולי קרקע. כתבו התוס' בפרק השוכר את הפועלים [בבא מציעא] דף [פט ע"א ד"ה גידולין], דלשון גדולי קרקע מתפרש בב' פנים, פעם מתפרש גדולי קרקע שנוונין מן הקרקע. ופעם פירושו גדולי קרקע שהוייתן מן הקרקע. ועיין ברא"ם בפסוק [בראשית לב, ו] 'ויהי לי שור' וכו'.

קנג. גדולי גדולין. האמור בלשון חכמים לענין תרומה, פלוגתא דרש"י וריב"א ז"ל, דלרש"י [פסחים לד ע"א ד"ה וכי תימא], גדולי גדולין הכל הוי גידול ראשון, אלא שהבדים החדשים קרויין גידולי גדולין. וריב"א פירש [שם בתוס' ד"ה גידולין], דגידולין היינו גידול ראשון מן הזרע ואח"כ חזר ונטע אותן גידולין זה הוא גידולי גדולין.

קנד. גדול. בלשון חכמים דייקנן מכלל דאיכא קטן. בריש פרק כלל גדול [שבת סח ע"א] לא שייך למתני גדול אלא היכא דקתני קמיה כלל קטן או אבתריה, ושם כתבו התוס' [ד"ה וגבין], דאפילו היכא דאיכא זוטר מיניה לא קתני גדול לפי שאינו גדול ממנו אלא מדרבנן, ע"ש. ובגמ' בשבועות דף מ"ה [ע"א] תקנה גדולה מכלל דאיכא תקנה קטנה, וכתבו שם התוס' ז"ל [ד"ה גדולות], דלפעמים לשון גדולה ור"ל שהיה בתקנה ההיא צורך גדול ולא למידק תקנות גדולות מכלל דאיכא קטנות.

קנה. גדול. שאמרו חכמים ז"ל [כתובות קג ע"א] ואת אמך לרבות אחיך הגדול, היינו דוקא גדול האחים שנכנס במקום האב ולא גדול מחברו. תשובות הלכות קטנות [חלק א] סימן (קכ"ז) [קכ"ג], ובתשובת שבות יעקב ח"א סימן ט"פ.

קנו. גוי. שאמרו חכמים ז"ל [בכורות ב ע"ב ובתוס' שם ד"ה שמא], לא יעשה שותף לגוי, לאו דוקא

ציונים והערות

פ. עיין בדברי רבינו לעיל מערכת אות א' (סימן קו) שכבר הביא להאי כללא, ומה שציין רבינו לעיין בשו"ת שבות יעקב יעו"ש עוד במ"ש בח"א סימן ע"ו.
פא. ירושלמי זה אינו לפנינו, וחבל על דאבדין.

פריך, ותו ליכא והאיכא גיהנם, נראה דכיון דמנה ארץ תחתית שהיא גמ', פריך דאמאי לא מנה גיהנם ג"כ שהיא גמ', ומדלא קאמר דכתיב כדקאמר הא איכא 'תפתה' דכתיב [מלכים-א כב, כב], מוכח דשם זה של גיהנם אינו לשון מקרא אלא גמ', ומוהרש"א [חידושי אגדות] כתב שם, דשם זה לא נמצא לו מפורש בקרא כלל, אלא שסמך אקרא דיהושע (י"ח) [ט"ו] [פסוק ח] דכתיב 'גי הנום' עכ"ד. ולפי דבריו היה לנו לקרות גיהנום בחולם קרא כדכתיב, לכן נ"ל דשם גיהנם גמ' הוא וכדכתיבנא. והתשבי כתב [ערך גיהנם], וז"ל, גיהנם קראו רבותינו ז"ל מקום עונש הרשעים אחר מותם, גיהנם לפי שגי בן הנום הסמוך לירושלים היה מקום מטונף ששם שרפו את בניהם למולך, ונקרא כן לפי שהבן היה שם נוהם וצועק. ובשלשה מקומות נמצא גיהנם (בל' וכ') [בלי זכר] בן, עיין במסורה גדולה. ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנם בפתח או בקמץ, ולא נמצא בפסוק רק בחולם. ועיין במ"ש רד"ק שם.

קסח. גוזמא. הוא מלשון הבאי, והבאי וגוזמא חד הוא. תשבי [ערך הבאי]. ועיין מ"ש לעיל [סימן קנח]. ועיין לריא"ז בשלטי הגיבורים לפרק קמא דעבודה זרה [נו ע"א מדפי הרי"ף אות א]. ומצינו לשון גוזמא על דבר (היתה) [היתר] כדאשכחן בפרק קמא דיו"ט [ביצה ד ע"א], תניא אחרים אומרים משום רבי אליעזר ביצה תאכל, ואקשינן פשיטא ואסיקנא גוזמא קתני. עוד שם בסמוך מצינו לשון גוזמא על דבר שאינו מתקבל אל השכל, אפרוח וקליפתו, יע"ש. עוד מצינו לשון גוזמא בחשבון מופלג לאו דוקא, אלא גוזמא קתני, כדאיתא פרק קמא דעירובין [ב ע"ב] בשלמא לבר קפרא על דרך גוזמא מאה, אלא לרבי יהודה מנ"ל והני מילי ממאה ומעלה אבל ממאה ולמטה דוקא הוא.

אות הדלית

מפורש בתורה בהדיא. מרן הכסף משנה ריש פרק א' מהלכות אישות [הלכה ב], על מה שכתב הרב ז"ל

וכתב הרב הנמוקי יוסף ז"ל [שם ו ע"א מדפי הרי"ף] מיהו אשכחן דבעל אחותו נמי מקרי גיסו, כדאמר בפרק קמא דחולין [יה ע"ב] דרבי יוחנן הוה קרי לריש לקיש גיסא, משום דבעל אחותו הוה, ומסתמא נמי ריש לקיש קרי לרבי יוחנן גיסא. ובתשובות המבי"ט ח"א [סימן שיג] פב.

קסב. גט. אע"פ דמצינו דשטר אקרי גט, לא מצינו דגט אקרי שטר. הרא"ם ח"א סימן (רי"ז) [ס"ו], על מ"ש הריב"ש סימן ש"ד, שאם הסכימו הקהל שכל שטר שלא יהיה מכתבת יד סופר לא יהיה לו דין שטר, דאין גט בכלל, ועיין במ"ש אצלנו בלשון בני אדם פג.

קסג. גט. ספר כריתות דבאורייתא מתורגם גט פיטורין [דברים כד, א], ובישעיה [ג, א] מתורגם אגרת פיטורין, וברמיה [ג, ח] מתורגם אגרת גט פיטורין. ובעלי התוס' [גיטין ב ע"א ד"ה המביא], נותנים טעם למה נקרא גט לפי שיש בו י"ב שורות, וקשה לי והלא אף שאר שטרות נקראים גט, ועוד למה לא נקרא ד'ח או ה'ז או ט'ג שגם הם בגמטריא י"ב. עכ"ל רבי אליהו הבחור בספר תשבי [ערך גט]. וע"ל אות ט"ת. אמר (ר"מ) [המחבר] ואני שמעתי טעם למה שנקרא גט משום דאחד האיש ואחד האשה באים להפרד זה מזה כשבאים להתגרש, ובכל התורה כולה כל האותיות נקרכים אחד אל אחד והיו לאחדים, כגון אב בא גד דג וכיוצא, לא כן באות גימ'ל וט"ית שלא נמצא בכל הכ"ד שיהיה תיבה מאות גימ'ל וט"ית ביחד, ועל כן קראו שמו גט, לומר כשם שהשתי אותיות אלו הם מופרדות ואין להם אחדות, כן ע"י כתיבת הגט הזה נפרדים הבעל מהאשה והאשה מבעלה.

קסד. גהינפ. לשון זה אינו לשון מקרא, ובפרק ב' דעירובין [יט ע"א] כשמנה ז' שמות של גיהנם

קסו. דברי סופרים. זה הלשון רגיל הרמב"ם ז"ל לשנות בספרו אף בדבר תורה כל שאינו

ציונים והערות

פב. עיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ג סימן לו) מה שכתב בשם המבי"ט. פג. מה שציין רבינו לדבריו בחלק לשון בני אדם עי"ש מערכת אות ג' סימן ל"ב וסימן תקצ"ט.

קעב. דין. בכל מקום קורין חכמים לקל וחומר דין, אין עונשין מן הדין. וכן קורין דין למה מצינו, ביבמות פרק ו' [נה ע"ב], תניא אשת אחיך לא תגלה, דין הוא חייב כאן, וחייב באם על בנים וכו'. והוריות דף (ו') [ז'] [ע"א] והלא דין הוא, צבור מוציא וכו'. ומכאן ראייה גמורה למ"ש הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי האליף סימן יב] דבכלל אין עונשין מן הדין הוא מה מצינו נמי, דהא מה מצינו נמי קרי ליה דין.

קעג. דינרין. בפרק גט פשוט [נבא בתרא] דף (ס"ו) [קס"ו] [ע"א], רישא דכתב דינרין סיפא דכתב דינרין. כלומר דינרין משמע של זהב אבל דינרין סתם משמע של כסף, ומנא תימרא דשאני בין דינרין דינרין, דתניא האשה שהיו עליה ספק ה' לידות וכו', ועמדו קנין בירושלים בדינרין זהב, אמר רבן שמעון בן גמליאל המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהיו בדינרין.

קעד. דינר. כתוב בתשובת הרשב"א [חלק א] סימן אלף י"א, שאלת מה שנהגו לכתוב בכתובות והוסיף לה מדילה ר' דינרין של כסף צרוף לכמה עולה החשבון. תשובת הגאונים ז"ל הסכימו שהפרוטה משקל חצי שעורה, וכבר ידעת שאמרו שיש קצ"ב פרוטות בדינר, כלומר בדינר של כסף אחד, ונמצאו קצ"ב פרוטות משקלן צ"ו שעורים, ע"ש.

קעה. דיעבד. כתב מהראנ"ח ח"ב [מים עמוקים ח"ב] סימן ע"ט, בשם הרבה מהפוסקים ז"ל, דכל דבר דאי אפשר לברר חשיב כמו דיעבד בדינו בכל איסורין. והריב"ש ז"ל סימן מ"א, כתב אהא דאמרינן [בפרק עשרה יוחסין] [כתובות יד ע"א] שינא הלכה כר"ג ואת לא תעביד עובדא עד דאיכא רוב כשרים אצלה, ומסיק התם הא לכתחילה הא דיעבד, כתב הרב ז"ל, ולכן הולד כשר אפילו ברוב פסולין אצלה, שאם היינו פוסלין אותו מלבוא בקהל הו"ל כדיעבד, אבל האשה שאין בה חשש אלא לינשא לכהונה אסורה לינשא עד דאיכא רוב כשרים

דקדושי כסף הוי מדברי סופרים, ע"ש. ובהלכות אבל פרק ב' [הלכה ז] מ"ש הרב ז"ל ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים^{פד}.

קסז. דוחה. בפרק החליל סוכה דף נ"ד ע"ב, תניא ראש חודש שחל בשבת שיר של ראש חודש דוחה שיר של שבת, ופרכינן ואמאי לימא דשבת ולימא דראש חודש, ומשני אמר רב ספרא מאי דוחה דוחה לקדם.

קסח. דוד. כתב בתשובות תורת אמת סימן צ"ב, בשם הרא"ש כלל (פ') [פ"ו] סימן ט', דדוקא אח אב קרוי דוד, ולפיכך הקורא לחבירו דודו ודאי דודו קרובו מן האב הוא לענין ירושה, ע"ש^{פה}.

קסט. דוכסוסטוס קלף וגויל. הנה גויל הוא כל העור שלם וכותבין בו בצד השער, ומן העור שלם חולקין אותו לשנים, החיצון נקרא קלף, והפנימי דוכסוסטוס, וכותבים בו מצד חוץ ובקלף בצד שבכפלי בשר, וכתב בהלכות קטנות [חלק א] סימן רי"ו, וסימניך הניתנים בחוץ בפנים, והניתנים בפנים בחוץ, ע"כ.

קע. דילמא. כתבו התוס' בפרק ב' דחגיגה דף ח"י [ע"ב] ד"ה כאן באכילה, דאשכחן דקאמר דילמא, דהכי הוי קושטא דמילתא כדאמרינן בחולין דף ל"ג [ע"ב], ודילמא לא פליגי רבנן אלא באכילה דמעשר. ועיין בפרק השולח [גיטין] דף [כ ע"א] עלה דאמר התם ודילמא אקנויי מקנו, ובדברי הר"ן ז"ל פרק ב' דגיטין [ט ע"ב מדפי הר"ף ד"ה וגרסין], גבי הא דאמר רב חסדא יכלנא למיפסילינהו לכולהו גיטא דעלמא. ועיין בתשובת מהראנ"ח ח"א סימן ס"ג שכתב בפשיטות דלשון דילמא אינו מוכרח ודחיה בעלמא הוא, ע"ש.

קעא. דין. בפרק ב' דבכורות דף (י"ב) [י"ג] [ע"א] תניא ישראל שנתן מעות לגוי בדיניהם וכו', ומפרש תלמודא דהיינו בדיני אומות העולם שפסקה להם התורה. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הדלית סימן רמג].

ציונים והערות

- פד. עיין עוד לרבינו בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות ד סימן ק) מה שכתב גבי לשון דברי סופרים שכתב הרמב"ם. פה. עיין לעיל בדברי רבינו בחלק לשון תורה (מערכת אות ד סימן רצג) מה שהרחיב בהך כללא. פו. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ד סימן תרח) מש"כ עוד מה חשיב דיעבד.

קעה. דקה. מצינו בלשון חכמים שונים בהמה דקה, ומפרש מאי דקה גסה, וקרי לה דקה, דדייקא באוכלה שכוסת המאכל דקה מן הדקה, נשבת קנה ע"א].

קעט. דרכים. לשון דרכים שונים בלשון המשנה היכא דאיכא חילוקי דינים במילתא, כגון האשה נקנית בג' דרכים, והיכא דליכא חילוקים, שונים בלשון דברים, כמפורש בריש פרק קמא דקידושין [ב ע"ב].

קפ. דבריהם על דין תורה. מצאתי ברש"י בפרק הפועלים [בבא מציעא] דף פ"ח ע"א], על מה שאמרו מפני מה חרבו חנויות וכו', מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה, ופירש רש"י [ד"ה שהעמידו], כלומר מה שאסור מדבריהם ז"ל מצאו לו היתר מן התורה.

קפא. דברי הכל. כתבו התוס' בפרק המדיר [כתובות] דף ע"ד ע"א] ד"ה [דברי הכל], דבכל מקום לשון דברי הכל פירוש דליכא מאן דפליג בהא, ולפעמים מצינו למימר דלשון דברי הכל לא איתמר אלא על אותה החולקים בהיא מילתא, וכ"כ בריש פרק קמא דסנהדרין דף (ו' ע"א) [ב ע"ב] [ד"ה דברי הכל], וכ"כ רש"י בפרק נערה [כתובות] מו ע"ב ד"ה כו"ע], בלשון הש"ס דכו"ע כרבי אלעזר בן עזריה, ע"ש.

קפב. דבור. דעת הרמב"ם ז"ל פרק (י"ו) [ו'] מהלכות נדרים [הלכה יח], דכתיבה לא מקרי דבור, ז"ל, מי שנשבע או נדר שלא לדבר עם חברו יכול לכתוב לו ע"י כתב, ע"כ. ורבינו [בשיירי] (ב) כנסת הגדולה ז"ל יו"ד סימן של"ד [הגהת טור] אות כד], כתב דבספר החסידים סימן שצ"ח כתוב, ז"ל, לא ידבר עם המנודה אפילו ע"י כתב. ואולי יש חילוק בין נשבע מעצמו למנודה, דאפילו נשבע מעצמו יש חילוק בכונת הנודר. וראיתי בתשובת חוות יאיר סימן קצ"ד, שכתב דהיינו דוקא בנדרים דאזלינן בהו אחר לשון בני אדם, ודבור אינו מענין כתיבה, אבל לענין קיום הדבר לעצמו או לחברו הכתיבה בכלל דבור, אף שלא הוציא בשפתיו כלל, וק"ל [שו"ע או"ח סימן מז סעיף ג] כותב דברי תורה

אצלה, וכן פירש הרמב"ן ז"ל [כתובות] שם הובא ברשב"א שם]. ועיין בתשובת הראנ"ח ח"ב [מים עמוקים ח"ב] סימן מ' (דף ס"ח ע"ג) ע"ש בזה. והטור באה"ע סימן י"א כתב, כל מקום שהיה התראה ועבר ועשה לא מקרי דיעבד, הלכך הנטען על השפחה לא יכנוס, ובדיעבד אם כנס לא יוציא, ואם התרו בו ועבר וכנס לא מקרי דיעבד ומפקינן מיניה. ובתשובות פסקים וכתבים [תרומת הדשן ח"ב] סימן קצ"ז, כתב בשם התוס' שכתבו בעירובין [ה ע"ב ד"ה וספק], דכל דבר שיש טורח לתקן חשיב דיעבד. ובסימן ק"ץ כתב בשם התוס' דפרק כל שעה [פסחים] ל ע"א ד"ה לשהינהו], דכל דבר שאין לו תקנה חשיב דיעבד. הביא דבריו הר"ב כנסת הגדולה בכלליו [כללים נפרדים כלל ס]. [ובשיירי] (וב) כנסת הגדולה יו"ד סימן רע"ג הגהת ב"י אות ג', כתב מהרא"י ז"ל [תרומת הדשן] סימן צ"ג, על ס"ת שנמצאו בה בכמה מקומות וחוץ לדף ד' אותיות מתיבה גדולה בת ד' או ח' אין להקפיד בדיעבד, ואם היינו מונעים לקרות בה אפילו כשיש אחרת כשרה היינו פוגמים את זו והוי כדיעבד, ע"כ. ומהר"י מינץ ז"ל סימן ט"ו כתב על ענין התגין שנראה דחולק וס"ל דכל שיש ס"ת אחר הוי כלכתחילה.

קעו. דירה. לשון זה נופל על עניינים רבים, יש שהוא כעין ישיבה במקום, כמ"ש פרק קמא דסוכה [ט ע"ב] אם יש דירין בעליונה, שהיא בריאה לישיב בה ולא תפול. ויש שהוא לשון עכוב במקום, כמו 'עם לבן גרתי' [בראשית לב, ה], ותרגום אונקלוס עם לבן דרית. ונופל ג"כ למי שדר במקום אפילו יום אחד, כדאמרינן בפרק חזקת הבתים [בבא בתרא] מא ע"ב] אית לך סהדי דדר בה חד יומא. ונופל ג"כ על מי שקובע דירה ושוכן בה, דדר בה יממא וליליא. ונפקא מינה לענין נדר וחרם. עיין בתשובות המיוחסות להרמב"ן סימן רנ"ה.

קעז. דמאי. כתב רש"י ז"ל פרק קמא דבכורות דף י"א [ע"ב ד"ה דמאי], על מתני' דהמוליך חטים וכו' אצל הגוי כפירותיו, ר"ש אומר דמאי. דהאי דמאי לא דמי לשאר דמאים, אבל הכונה הוא שהוא ספק ודינו ככל הספקות ואין הכונה שיהא דינו כדין דמאי לגמרי.

אבל בלא מים לא מקרי דורדיא. וכתבו עלה מההיא דפרק קמא דמגילה דף י"ב [ע"ב], דקאמר אמרו ליה לאחשורוש זיל לגבי עמון ומואב דיתבי על דורדיא, דכתיב [ירמיה מח, יא] 'שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי', ועיין בתשובת הרב [חכס] צבי סימן ע"ה (ובדף ע"ו ע"א).

קפג. דם העור מקרי דם. יומא דף מ"ח ע"א, תנו רבנן ולקח מדם הפר מדם הנפש ולא מדם העור ולא מדם התמצית. ועיין בט"ז יו"ד סוף סימן כ"ג [סק"ז], ובתשובת שבות יעקב ח"א סימן ח"ן פ"ב.

קפו. דרכי האמורי. פ"ט לא מקרי אלא במידי דקום עשה, אבל במידי דשב ואל תעשה לא מקרי דרכי האמורי, כמ"ש [הרמ"א] ביו"ד סימן י"א [סעיף ד], יש נמנעים מלשחוט אווז, וכן בסימן קע"ט [סעיף ב בהגהה]. חוות יאיר סימן רל"ד.

צריך לברך ברכת התורה, דכתיבת המילות הוי כאילו דברם. וראיה עוד מדאצטריך מיעוט גבי עדות, מפיהם ולא מפי כתבם. ובפסק הסמיכה כתב הרלב"ח [נדפס בסוף שו"ת מהרלב"ח] לענין זקן ממרא דכתיב [דברים יד, יב] 'אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע', דתני בספרי [שם פסקא קנה] ולא שומע מפי שומע דגם אם לא שמע אלא ע"י כתב פטור^{פז}.

קפג. דבר מצוה. שאמרו שמתירים את הנדר לדבר מצוה אפילו מצוה של דבריהם דבר מצוה אקרי. מרן בספר בדיק הבית [יו"ד סימן רכת] בשם הריטב"א ז"ל. ועיין עוד באורך לרבינו הר"ב כנסת הגדולה יו"ד סימן רכ"ח [הגהת] ב"י אות קי"ד עד אות קל"א, מה נקרא דבר מצוה.

קפד. דורדיא. כתבו התוס' לענין יין נסך בפרק רבי ישמעאל [עבודה זרה לז ע"א ד"ה דורדיא] בשם ר"ת, דלא מקרי דורדיא אלא כשנתן עליהם מים,

אות הה"א

כמו שהקוצים אינן נחשבים לשאר עצים כך דברי הגוזמות אינן נחשבים לשאר מאמרים, ע"כ. והרמ"ע [מפאנו סימן עג] כתב כי ר"ת הבא"י, הנה ברכו את ה'.

קצ. הדיוטות. קורין חכמים לפעמים אף לדיינים היכא שאינן סמוכים. הרב הנמוקי יוסף ז"ל בפרק מצות חליצה [יבמות לב ע"א מדפי הרי"ף].

קצא. הודאות והלואות. יש ב' פירושים בסנהדרין, פירש רש"י [ב ע"ב ד"ה הודאות], הודאות והלואות שניהם על עסקי הלואה, הודאה שבא לדון בעדי הודאה שמביא עדים ואומרים בפנינו הודה לו והלה כופר. ואית דמפרשי הודאות הודאת מקצת הלואות שכופר הכל וראשון עיקר.

קפו. ה' יתירה. בלשון חכמים ילפינן מינה דינא. הרד"ך ז"ל בבית (ד') [ל'] [חדר ד], ז"ל, מדקתני מותר עניים ולא קתני מותר העניים בהא, שמע מינה דאף דאינן ידועים קאמר.

קפח. האידנא. בכל מקום שנוכר בגמ' האידנא היינו בסוף זמן האמוראים על הסתם, והרא"ש ז"ל כתב בתעניות (דף ל"ד) [פרק ב סימן כד] בשם הראב"ד ז"ל, דיש פעמים דקאמר האידנא ור"ל האידנא שכלה זמן התנאים. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הה"א סימן ערה].

קפט. הבאי. לשון הבאי דמרגלא בלשון חכמים מצאתי כתוב^צ, ז"ל, הבאי לשון גוזמא הוא, ונגזר מלשון קוץ, תרגום של קוץ שמיר הובי, כי

ציונים והערות

פז. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ד סימן לט) שהביא נמי האי דינא במי שנשבע או נדר שלא ידבר עם חבירו אם יכול לכתוב.

פח. עיין בדברי רבינו לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות ד סימן רחצ), ולקמן בלשון בני אדם (מערכת אות ד סימן תרד) שהביא נמי כלל זה.

פט. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ד סימן תרה) שהביא נמי כלל זה.

צ. מה שכתב רבינו ומצאתי כתוב, נראה שהוא בספר התשבי (ערך הבאי), ואישתמיטתיה לפי שעה, כי רבינו מזכיר בספרו מספר פעמים את ספר התשבי. וראה לקמן מערכת אות פ' (סימן תלז), ומערכת אות צ' (סימן תנט), דהתם נמי כתב 'מצאתי כתוב' והובאו הדברים בספר התשבי. ועיין עוד לעיל מערכת אות ג' (סימן קסה) מש"כ רבינו גבי לשון גוזמא.

דבר. ומר סבר מעשה רב כשמורים לעשות כן מעשה אז יש לסמוך ולעשותו, אבל כשאומר הלכה כפלוני אין סומכין לעשות כן מעשה עד שיאמר הלכה למעשה, דאי אמר הלכה איכא למימר דדרך הלימוד אמר הכי, אבל אם היה בא מעשה לידו הוה מדקדק יותר, כדאמרינן [נהו ז ע"ב] אין למדין הלכה מפי תלמוד, אבל מי שהורה לעשות שוב אין לפשפש אחריו, ע"כ. הרב מורי זקניצב.

קצו. הפסד מרובה. דאמרו חכמים ז"ל להקל ביין נסך^צ וכיוצא, כתב בתשובות הרא"ם ח"ב [מים עמוקים ח"א] סימן (ל"ז) [ל"ט], בשם מהר"י מינץ ז"ל, איזהו הפסד מרובה מנה ומנה, ר"ל מנה צורי, ואפ"ה המנה אינו אלא ה' זהובים, ואיכא לספוקי דשמא קבא דמוריקא חשיב הפסד מרובה, ודעתי נוטה בזמן הזה שרבו המסים יש לחוש מפני החסרון, ואני ראיתי בתשובות הר"י איסרלן ז"ל [תרומת הדשן ח"א סימן רד] שכתב שכל מה שהוא בחבית הן גדול הן קטן חשיב הפסד מרובה, לאפוקי מה שהוא בכד או בקנקן, ע"כ^צ. ובתשובת נחלת שבעה סימן נ"ה, כתב ז"ל, הפסד מועט יקרא הכבד של התרנגולת ושל יונה, וכל מה שהוא יותר מזה הפסד מרובה, והרוצה להחמיר יחשוב אם ההפסד שמפסיד במכירת אותו דבר הוא יותר משתות הקרן או מקרי הפסד מרובה בלי ספק, שהרי בפחות משתות הוי מחילה ואין מקפידין עליו, ולפיכך יש לקרות אותו הפסד מרובה מאחר שאין בו קפידא, ולכן דוקא מה שהוא הפסד יתר על שתות הוי הפסד מרובה. ועיין בזה בהר"ש הלוי ז"ל [יו"ד] סימן י"ט. ושער אפרים [חלק יו"ד] סימן פ"ח.

קצח. חרא אמרה. כתב מהר"י קארו בשם הרא"ש [פרק יב דיבמות סימן י], דבירושלמי אומר הדא אמרה, ופירושו זה יכול להיות. עיין בכללי הגמ' הנוספים סימן קנט^צ.

קצט. הן קודם ללאו. בלשון חכמים דרכם לשנות הן קודם ללאו אע"פ שלפי טבע הנושא היה

קצב. הוצאה. בריש פרק קמא דשבת [ב ע"ב] תנא הכנסה נמי הוצאה קרי ליה, כלומר שמוציא מרשות הרבים לרשותו. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי ההיא סימן רצב].

קצג. הוראה. בפרק קמא דכתובות דף ז' ע"א, אמר רבי יעקב בר אידי הורה רבי יוחנן בצידן אסור לבעול בתחילה בשבת, ופריך ומי איכא הוראה לאיסור, ופירש רש"י [ד"ה ומי], ומי קרי איסור הוראה, משום דכל אדם רשאי להחמיר, והאיסור אין זה סמיכת דברים שאפילו מן הספק שאין ההלכה ברורה לו הוא בא ואוסר הכל, אבל המתיר סומך על שמועתו או על סברת חכמתו והיא הוראה, ע"כ. והתם מסיק דלאיסור נמי קרי הוראה, כדתנן [נזיר יט ע"ב] הורוה בית הלל שתהא נזירה עוד ז' שנים אחרות וכו'. ועיין בספר בנימין זאב (דף קע"ט ע"א) [סימן קז].

קצד. היפת. מצאתי כתוב^צ ז"ל, פירש הגאון ז"ל, היסת לשון כבודות, שהיסת בטי'ת ככידות, כלומר שהכבדו חכמים עליו לישבע, ע"כ. ועיין מה שפירש מור"ם ביו"ד סימן קע"ז סעיף (א) [ל'].

קצה. הלעטה והמראה. שאמרו חכמים ז"ל גבי מאכל בהמה המראה למקום שאינו יכול להחזירו, הלעטה למקום שהיא יכולה להחזיר. גמ' בשבת דף (ק') [קנה"ה] [ע"ב].

קצו. הלכה. בפרק יש נוחלין [בבא בתרא] דף ק"ל ע"ב, אמר רבי הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא א"ל רבי אבא הורה איתמר, במאי קמפלגי מר סבר הלכה עדיפא, ומר סבר מעשה רב, ופירש רשב"ם ז"ל [ד"ה הלכה], הלכה עדיפא שפוסק הלכה לעשות כן, אבל כי אמרינן הורה איכא למימר דטעה הרואה דשמא אותו הדין לא נפסק כרבי יוחנן בן ברוקא אלא ע"י טענות אחרות, וסבר הרואה דמשום דהלכה כרבי יוחנן בן ברוקא נפסק והמעשה משום טעם אחר, אבל כיון דקיבל הלכה אז אין לפשפש

ציונים והערות

צא. עיין בערוך ערך 'הסת'.

צב. עיין ביבין שמועה על ההליכות עולם (שער חמישי פרק ג אות ב).

צג. עיין בירושלמי סנהדרין (פרק ד הלכה ז) 'רבי יהודה אומר אין מדקדקין ביין נסך'.

צד. עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ה סימן תריא) ששנה את דבריו כדכא, ולפנינו בתוספת.

צה. עיין בדברי רבינו לקמן מערכת אות כ' (סימן רצד) שהביא הך כללא בתוך דבריו.

עסק שבועה בדין המתנת זמן, כמ"ש מרן הב"י בחו"מ סימן ע"ג בשם הרמב"ם [פרק יג ממלוה הלכה ו', שאם טען המלוה היום סוף הזמן שקבעתי לך, ולוה אומר עד י' ימים קבעתי לך, נשבע הלוח שבועת היסת, ואם יש עד אחד נשבע שבועת התורה ש"מ דמקרי הפסד ממון. פרח מטה אהרן [חלק א] סוף סימן נ"א צ"י.

רד. הקדש בפחות משוה פרוטה. לא מקרי הקדש, דאין הקדש חל על פחות משוה פרוטה. רש"י פרק קמא דגיטין דף י"ב ע"ב [ד"ה בפחות]. והתוס' ז"ל שם [ד"ה פחות] חלוקים עליו, דהא בהזהב שנינו ה' פרוטות הן, ואי איתא ו' פרוטות הן דאין הקדש חל על פחות משוה פרוטה. ופירושו בשם ר"י דכונת הש"ס דקאמר בפחות פחות משוה פרוטה היינו לפי שאין בדעתו של מקדיש שיחול על פחות משוה פרוטה צ"ח.

רו. הרשאה. אם יש לשליח הגט הרשאה וכתוב בה מי הם עדי הגט מקרי נתקיים בחותמיו, ואין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. הרשב"א [חלק א] סימן תקס"א, אבל הריב"ש סימן שי"ח כתב, דהרשאה לא מקרי קיום, ע"ש ובתשובות מהר"ם מלובלין סימן ס"ה.

רז. התראת ספק. פלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש פרק ג' דמכות דף י"ו [ע"ב], רבי יוחנן סבר התראת ספק שמה התראה, וריש לקיש סבר התראת ספק לאו שמה התראה. ועיין בתוס' גיטין דף ל"ג [ע"א] ד"ה ואפקעינהו, ובכתובות דף ט"ו [ע"א] ד"ה וספק נפשות וכו'.

לו לשנות לאו קודם להן. כ"כ התוס' ריש פרק קמא דפסחים [ב ע"א ד"ה יכנס], עלה דלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב, דהיה לו לומר ברישא יצא בכי טוב כי אורחיה, נקט איפכא דאורחיה דלתמודא לשנות הן קודם ללאו, וכגון [עירובין כא ע"א] מטפס ועולה מטפס ויורד, דהו"ל לומר איפכא, וכן אמרו [שבת לד ע"ב] בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא דכל הני הוו איפכא. מהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן כב].

ר. הרי זה בא ללמד ונמצא למד. דאמרינן בפרק סורר ומורה [סנהדרין עג ע"א] ברוצח ונערה המאורסה, הרי זה בא ללמד ונמצא למד, ופירושו רש"י [שם ד"ה וכי], והתוס' [ד"ה הרי], דפירושו ונמצא אף למד, ע"ש.

רא. הן. כתב הרשב"א בריש פרק קמא דבבא קמא [ב ע"א], כל דתני הן משמע דוקא, אבל כי לא תני הן משמע דאיכא אחריני, אע"ג דלפעמים נקוט להו דוקא אע"ג דלא תני הן, כד' מחוסרי כפרה, ע"כ. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תרסח].

רב. היוזק שאינו ניכר. צ"ד דקי"ל דלאו שמייה היוזק. כתבו התוס' בבבא קמא דף צ"ח [ע"א] ד"ה [הצום] [הצורם], דהיינו בהיוזק הנעשה מאליו, אבל היוזק בידים אף שאינו ניכר לכו"ע חייב, ע"ש.

רג. הרוגי מלכות. לאו דוקא הרוג מלכות שהרגו המלך, אלא אע"פ שהרגו המשנה הגדול הרוגי מלכות מקרי. שיירי כנסת הגדולה פרק ד' מהלכות מלכים [אות ב].

רד. הפסד ממון. מקרי המתנת זמן יותר מזמן המוגבל אצל המלוה והלוה, דהא חזינן דיש

אות הוא'ז

[ע"א] בנות שוח ופטוטרות, ומפרש בגמ' בפטוטרות צ"ט. גם וא'ז במקום שי"ן, במסכת עבודה זרה דף נ"ג [ע"א] ודברי חברי [שמכרה] לעובדה,

רח. וא'ז. כתב הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הוא'ז סימן שכט], מצינו בלשון חכמים שונין וא'ז במקום ב"ת, כמ"ש פרק קמא דעבודה זרה [יד

ציונים והערות

- צו. עיין עוד לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ה סימן תרי) ששנה את דבריו כדהכא.
צז. עיין עוד לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ה סימן תריב) שהביא נמי להאי כללא.
צח. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ה סימן תריג) שהביא נמי כלל זה.
צט. עיין עוד שם בהליכות אלי סימן ר"ב, שהביא כמה דוגמאות שוא'ז משמשת במקום ב"ת.

הרא"ם ז"ל בתשובה [ח"א סימן לט], בשם אור זרוע [ח"א הלכות ענונה סימן תרפח], דהא דקאמר דחזינהו לאלתר וקאמרי סימנים אותו קתני דחזינהו לאלתר או דקאמרי סימנים. ועיין בתשובות מהרימ"ט [חלק א] ריש סימן קל"ד הביא עוד ראייה מריש פרק נערה המאורסה [נדרים סו ע"ב] דקתני אביה ובעלה מפרין נדריה, הפר האב ולא הפר הבעל וכו', ופרכינן היינו רישא, מהו דתימא אביה או בעלה קתני קמ"ל. וכן בפרק התקבל [גיטין סד ע"ב] נערה המאורסה היא ואביה מקבלים את גיטה, והיינו היא או אביה כדמפרש התם בגמ'. ובתשובות הרד"ך בית (ו') [י"ו] [חדר א] הביא ממתני' דקתני אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו דאו או קתני. ומהר"י וי"ל ז"ל סימן ע"ט. ומהרש"ך ח"ב סימן קנ"א. ועיין בתשובות מהר"י בן לב ח"ג סימן ס"ח. ואותה ששינונו [פרק א דערויות משנה ה] אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, כתב הר"ב ש"ך יו"ד סימן רמ"ב [בהנהגת הוראות באיסור והיתר] בשם הגהות אשירי פרק קמא דעבודה זרה [סימן ג] דבכחמה ובמנין, או או קאמר, חכמה או מנין. אבל מדברי הרמב"ם פרק ב' מהלכות ממרים [הלכה ב] נראה דס"ל דבעינן תרתי גדול בחכמה ובמנין, וכן דעת הרשב"א ז"ל [חלק א] תשובה רנ"ג.

רי"א. ויתור. כתב הרב שתי ידות [דריך חיים] דף (ס"ג) [ע"ד] [ע"א], על לשון חכמים [איכה רבה פתיחות ד"ה ב רבי אבא], ויתר הקב"ה על עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים ולא ויתר מאיסה של תורה, דהרב רבינו יוסף יעבץ ז"ל קב"ה כתב, שלשון ויתר הוא הארכת אפים לא מחילה גמורה, והרב מנחם די לוזאנו ז"ל [שם] חלק עליו וכתב, דלשון ויתר הוא מחילה גמורה, ממ"ש [בבא קמא נ ע"א] מאן דאמר דהקב"ה ותרן יוותרו בני מעיו, אלא מאריך אפיה. הא למדנו שאין הויתור הארכת אפים רק מחילה גמורה. ובמדרש רבה פרשת אמור [פרשה ל פיסקא ז] הביאו הטור ריש הלכות ראש השנה [סימן תקפא], הגדולים מתענים והקב"ה מוותר שלישי וכו'.

ציונים והערות

ק. עיין לתוס' יו"ט פרק ד' דנה משנה א' (ד"ה והן) שכתב דוא"ו נמי במקום שי"ן, דוהן דקתני במתני' היינו שהן. קא. עוד בפרט זה עיין לרבינו בחלק לשון תורה (מערכת אות ו סימן שמג), ובחלק לשון בני אדם (מערכת אות ו סימן נז). קב. עיין לרבי יוסף יעבץ בספרו אור החיים (פתיחה ד"ה ואמרו רבותינו).

ומפרש שדברי חברי וכו'. [שם סימן של]. וכן בהפך שי"ן במקום וא"ו, בפרק קמא דביצה [ח ע"א] שאפר כירה, ומפרש בגמ' ואפר כירה. [שם סימן שד]. ואני מצאתי כיצא בזה עוד וא"ו במקום שי"ן, במשנה מסכת פרה [פרק ה] משנה ה' ע"ש בפירוש הר"ב ז"ל. ועיין בתשובות מהרימ"ט חו"מ סימן ס"א בזה לענין לישנא דשטרא. וטעם לזה כתב השל"ה [תורת שבע"פ כלל ב רבי אות כא] דתחילה היו ת"ר סדרי משנה קודם רבי, ובא הוא וקצרן, ובאותן הסדרים היה נשנה שם בשי"ן דהוי קאי על ענין שלפניו, וכשקצר רבי המשניות ושנה כמו ששנה בכאן השי"ן לא זזה ממקומה, וכן תמצא הרבה פעמים שלא רצה למחוק ולהגיה מה שנשנה ונאמר ראשונה.

ר"ט. וא"ו מצינו בלשון חכמים שונין וא"ו במקום כ"ף, בפסחים דף ט"ל ע"א עולשי שדה ועולשי גנה, ומפרש בגמ' עולשי שדה כעולשי גנה. דגם וא"ו במקום מ"ם, בבכורות דף כ"ט [ע"ב], אמתני' דהחשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו צמר מלובן וצואי, ופריך השתא מלובן אמרת לא צואי מבעיא, ומשני חדא קתני צמר מלובן מצואי. ובפרק ג' דקידושין דף ס' [ע"א] האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך ר' זו הרי זו מקודשת והוא יתן, ומפרש בגמ', איתמר רב הונא אמר והוא יתן רבי יהודה אמר לכשיתן. ש"מ דלרבי יהודה וא"ו דוהוא יתן היא במקום כ"ף ושי"ן כאילו אמר כשהוא יתן.

ר"י. וא"ו בלשון חכמים. כתב מהרשד"ם חלק אה"ע סימן מ"ח, דאע"ג דבלשון תורה איכא פלוגתא דרבי יאשיה ורבי יונתן [סנהדרין פה ע"ב], דלרבי יאשיה וא"ו מוסיף, ולרבי יונתן וא"ו לחלק, היינו דוקא בלשון תורה, אבל בלשון חכמים לכו"ע וא"ו מוסיף, ע"ש קא. ובתשובות מהר"א ששון [תורת אמת] סוף סימן קמ"ז כתב, דבלשון חכמים נמי וא"ו לחלק, כדאיתא בפרק האשה שלום [יבמות קטו ע"א] ז"ל, אלא היכי דמי דאמרינן אסוקינהו קמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימנים דעלייהו סמכינן. וכתב

רי"ד. וכן. כתב הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי הואז] סימן שכ' דמצינו דקתני וכן וקאי אדיוקא דמתני' או ברייתא, במסכת עבודה זרה דף נ"ז ע"ב, וחידשו שם התוס' [ד"ה אלא למ"ד], דלא אמרינן וכן דקאי אדיוקא אלא דוקא כשהדיוק יש לו רמז במתני' או בברייתא.

ר"טו. וכן. כי קתני בין בלשון תורה בין בלשון חכמים בין בלשון הדיוט, כתב מהרימ"ט באה"ע סימן מ"ד, הביא דבריו הר"ב כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפרדים כלל מד' דלשון וכן מורה דבר הדומה לראשון לגמרי, וחיליה מהא דאמרינן בפרק הוציאו לו [וימא נו ע"ב] 'וכן יעשה לאהל מועד' [ויקרא טז, טז] מה ת"ל כשם שמוזה לפני ולפנים אחד למעלה וכו' מדם הפר, כך מזה בהיכל, וכשם שמוזה לפני ולפנים אחד למעלה וכו' מדם השעיר כך מזה בהיכל. והתם משמע דלאו מדין היקשא ומדרשא הוא אלא ממשמעות הכתוב הוא, כמ"ש התוס' שם [נו ע"א ד"ה חוץ], שאם לא כן לא הייתי מקיים וכן יעשה דמשמע לגמרי יעשה באהל מועד כמו לפני לפני. ובפרק ב' דשבועות [טו ע"א] ילפינן קדושה לדורות במלך ונביא מדכתיב [שמות כה, ט] 'וכן תעשו' וכן תעשו לדורות, ופריך רבא והא לענין משיחה תניא כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשן ומכאן ואילך עבודתם מחנכתן, אמאי ונימא וכן תעשו לדורות ומשני שאני התם דאמר קרא וימשחם ויקדש אותם, אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה, אלמא אי לאו קרא דגלי לענין משיחה הוה משמע קרא דוכן תעשו לכל מילי. ומיהו אשכחן בסוף פרק קמא דסוטה [ה ע"ב] גבי מידה כנגד מידה, וכן לענין הטובה מרים וכו' [שם יא ע"א] פרכינן מי דמי התם חדא שעתא הכא ז' יומי, אמר אביי אימא לענין הטובה אינו כן, א"ל רבא והא וכן תני, אלא אמר רבא הכי קאמר, וכן לענין הטובה דבאותה מידה, ולעולם מידה טובה מרובה ממידת פורענות. משמע דמצינן לפרושי בוכן ענין אחד אע"פ שאינו שוה בכל. ובפרק אע"פ גם כן אמרו

עד והקב"ה מתרצה ומוחל להם ואומר להם הרי ויתרתי לכם את כל עוונותיכם, ע"כ.

רי"ב. וכן פי קתני. כתב הרב מורי זקני זצוק"ל [הליכות אלי כללי הואז סימן שיט] בשם הנמוקי יוסף [יבמות לח ע"א מדפי הרי"ף], וכ"כ רשב"ם ז"ל בפרק חזקת הבתים [בבא בתרא נב ע"ב ד"ה מאן], עלה דאחד מהאחים שהיה נושא ונותן בתוך הבית וכן האשה וכו', ובעי הגמ' מאי וכן, דכן כי קתני אינו אלא כשהחלוקה הב' של וכן יותר מחודשת מהראשונה. וכשימצא דשונין חכמים ז"ל וכן בדבר שהחלוקה הב' יותר פשוטה, צריך לפרש מילת וכן שהוא טעם לדבר הקדום, והכי קאמר הדין הוא כך שכך הדין בפירושו, ראייה לזה מ"ש בתסופתא דיומא פרק ד' [הלכה ו] לא ינעול אדם סנדל ויטייל בתוך הבית, רבן שמעון בן גמליאל מתיר, וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היו ידיו מלוכלכות בטיט מדיחן במים, והשתא מה ענין זו לזו, וכי תימא דהכי קאמר דכשם דרבן שמעון בן גמליאל מקל בזו כך מקל בזו, והא ברייתא קילא טפי אלא ודאי טעמא קא יהיב, וכ"כ הרשב"א ז"ל. עכ"ל בפרק מצות חליצה דף תל"ח קד. ולדידי צ"ע ההיא דפרק החולץ [יבמות] דף (ק"א) [מ"א] [ע"א], עלה דמתני' דהחולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה ומת חולץ ולא מתיבמת, וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת פטורה, ופריך מאי וכן, ומשבש המתני', ומשני אימא אבל המגרש, וקשה אמאי לא משני שכך המגרש את אשתו קאמר, דאחות חלוצה למדה מאחות גרושה, דגרושה מדאורייתא וחלוצה מדרבנן, והכי קאמר חלוצה אינה מתיבמת שכך המגרש את אשתו פטורה מן החליצה ומן היבום לכך אסרו אחות חלוצה דדמי לה.

רי"ג. ועוד. כתב מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן ז] בשם רשב"ם בפרק יש נוחלין [בבא בתרא קכ ע"ב ד"ה בן], דלא שייך למימר ועוד אלא היכא דפירכא בתרייתא עדיפא מקמייתא.

ציונים והערות

קג. הנה מה שכתב וכ"כ הרשב"א, יעויין בריטב"א יבמות (קב ע"ב) שהביא ששמע כן מהרשב"א רבו. קד. מה שסיים כאן רבינו 'עכ"ל בפרק מצות חליצה דף תל"ח', דברים אלו הם סיומ דבריו של הנמוקי יוסף אותם הביא רבינו בשם הליכות אלי, וזה המקור שציין בהליכות אלי לנמוקי יוסף.

ריח. וקנינא מיניה. שתקנו לכתוב בכתובות ושטרות, כתב הרשב"ץ ז"ל [חלק ג סימן שא] שאלו לרבי יהודה הלוי ז"ל, מה הועיל זה הלשון והלא לשון עתיד הוא, כמו ושמענו ועשינו שהוא כמו ונשמע ונעשה שהוא הפכתי לעתיד, וא"כ וקנינא ר"ל ונקנה ועדיין לא קנו. והשיב כי הפרש יש בין כשהוא תחילת דבור לכשהוא באמצע דבור, כי 'ועשה בצלאל' [שמות לו, א] הוא הוא וא"ו ההפוך, אבל מי פעל ועשה היא וא"ו העטף, נמשך לתחילת דבור שהוא פעל שהוא עבר, וכן ועשה הוא עבר, וכן וקנינא הוא נקשר עם אמר לנא פלוני וקנינא עבר עם עבר, עכ"ל בפירושו הכתובה שלו.

רי"ב. ועוד. כתבו התוס' בפרק הכותב [כתובות פה ע"ב ד"ה ועוד], דבעינן תרוייהו, עלה דאמר רב התם ההוא דאפקיד כסא דכספא בי (ר"ח) [חסא], חדא דידענא ביה דלא אמיד, ועוד הא קא יהיב סימנא. כתבו התוס' דאין לפרש ועוד אפילו אמיד, דאי אמיד מה יועיל הסימן דילמא זכנא מיניה, אלא יש לפרש דהנך תרי טעמי אין מועילין זה בלא זה דבעינן דלא אמיד וסימנא, ע"כ. ומהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן כד] הביא הפך מזה מההיא דבפרק קמא דכתובות דף י"ג ע"ב, גבי ההיא ארוס וארוסתו דאתו לקמיה דרב יוסף, אמר רב יוסף למאי ניחוש לה, חדא דהא קא מודה, ועוד הא אמר רב יהודה הלכה כרבן גמליאל, ופריך אביי ובהא כי לא מודה מכשר רבן גמליאל וכו', ופירש רש"י [שם יד ע"א ד"ה ובהא], ובהא כי לא מודה וכו' דקא אמרת ועוד, ע"כ. נראה מדבריו דכי אמרינן ועוד הכי פירושא חדא דאיכא להא ועוד אפילו ליתא להא הא אמר וכו'. ועיין בתשובות מהרימ"ט בחלק יו"ד סימן נ"ב (דף נ"ה) האריך בפרט זה, והביא מקומות הכי והכי. ויש ללמוד נמי מזה אי נמי או ועוד שכותבים בעלי התוס' ופוסקים הראשונים ז"ל.

אות הזיין

כשאומר נתערבו בלבד לא ידעינן הי מועט והי מרובה או אם שוין הם, וראיה מההוא דפרק קמא דקידושין דף ל"ב [ע"א] מתני ליה רב יחזקאל לרמי בריה הנשרפים בנסקלים רבי שמעון אומר ידונו בסקילה שהשריפה חמורה, א"ל רב יהודה מאי

[כתובות סג ע"א] המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה ז' דינרים בשבת, וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרים בשבת, ואמרינן בגמ' מה בין מורד למורדת, ומפרש משום דצערו של איש מרובה, משמע דוכן לאו דוקא הוא, ולבסוף עלה הרב בהסכמה דלשון וכן סתמא בכל ענין משמע ודאי, וההיא דסוטה וכתובות שאני שההפרש מפורש במתניתין גופא, ומשו"ה מצי לפרושי וכן כדמפרש לה מתניתין גופא, אבל במקום שלא פורש שם ההפרש לא הוי מצי למתני וכן סתמא דבכל ענין משמע, וצריך להתיישב בההיא דפרק קמא דתעניות דף י"ג ע"א וכן אתה מוצא במנודה ואבל וכו', מאי לאו אכלהו, לא לעולם בחמין, ודקא קשיא לך וכן אתה מוצא במנודה ואבל אשארה קאי. ובבא בתרא פרק קמא דף ב' ע"ב, והא וכן קתני אגויל וגזית, ע"ש.

רי"ז. ועוד. כתב הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הואי סימן שז] בשם התוס' מגילה דף כ"ח [ע"א] ד"ה ועוד וכו', דאע"ג דדרך לשון ועוד הוא שאם החלוקה הראשונה היה קולא צריך כי הועוד תהיה קולא, וכן אם חומרא חומרא. מ"מ מצינו דקאמר ועוד אף דהחלוקה הראשונה היה קולא והשניה חומרא, דבצד מה היה הצד הראשון צד החומרא.

רי"ז. וכן. בפסחים דף ט"ז ע"א, ספק משקין ליטמא טמא, ליטמא אחרים טהור דברי רבי מאיר, וכן היה אומר רבי אלעזר כדבריו, ופריך דהא רבי אלעזר לית ליה טומאה במשקין כלל, ומשני אמר רב נחמן [בר יצחק] אחדא, ופריך והא כדבריו קאמר דנפיש, ועוד הא וכן קתני. משם אנו למדין דהיכא דקתני וכן אכולא מילתא משמע. וצ"ע בתעניות דף י"ג ע"א וכן אתה מוצא במנודה.

רב. זה בזה. כתב הרב מורי זקני בספר גופי הלכות סימן ע"ו, ז"ל, יש חילוק בין לשון חכמים כששונים ב' דברים שנתערבו זה בזה, ללשון ב' דברים שנתערבו בלבד ולא קאמר זה בזה, כי כשאומר שנתערבו זה בזה ר"ל המועט ברוב, אבל

אמרינן בהא זכין לאדם שלא בפניו. ועיין מ"ש בהרד"ך בית (י"ט) [ט'] חדר י"ב, דלשון זכות כאן לאו בזכות וחובת הנפש אמרו אלא מה שהוא רצונו של אדם.

רבה. זקן ואינו לפי כבודו. כתב רבינו בכנסת הגדולה חו"מ סימן רס"ג [הגהת טור אות א], דנחלקו בפירושו, דלהריטב"א ז"ל [שבועות ל ע"ב] בעינן דוקא חכם ולא תליא בזקן מכובד. אבל הב"ח ז"ל [חומ"מ] סימן ער"ב כתב, דלאו דוקא חכם אלא ה"ה זקן מכובד בעלמא.

רבו. זריז. כתב הרב הנזכר בשם תשובת הרב בנימין זאב סימן רנ"ז, דלשון זריז עדיף מזהיר. וכן הוא בגמ' פרק כל הבשר [חולין] דף ק"ז ע"ב, לאו משום דזהיר ולא נגע, אלא דזריז קדים ומשי ידיה, וכתב רש"י ז"ל [שם ד"ה לא], זריז עדיף מזהיר, וזהיר שיודע להזהר בשעת מעשה שלא יעבור על המצוה, זריז הרואה את הנולד ומתקן עצמו שלא יבוא לידי כך, והיינו דאמרינן בעבודה זרה [כ ע"ב] זהירות מביאו לידי זריזות, ע"כ.

רבו. זריז. כתבו התוס' בפרק כל שעה [פסחים] דף ל"ד [ע"א] ד"ה טהרו וכו', הוקשה להם הא דתנן בבכורים [פרק ב משנה ב] שהמעשר והבכורים גידוליהן אסור לאכול בירושלים אף לזרים ולבהמה, משא"כ בתרומה, דמשמע דגדולי תרומה שרו לזרים, ותיצו, ונראה דזרים דקתני התם היינו גוים, וכן משמע בירושלמי, ע"כ. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הוי"ן סימן שנג]. וכ"כ מהר"י קארו בכללי הגמ' (דף ק"א) [כללי הגמ' הנוספים סימן תמ].

רבה. זקן. כתב רש"י ק"י בפרק ג' דידיים במתני' דקתני מקובל אני מפי ע"ב זקן וכו', ז"ל, שבעים ושנים זקן בישיבה אחת היו יושבים, וכולן היו כאיש אחד, ולכן תני זקן ולא זקנים, ע"כ.

איריא שריפה חמורה תיפוק ליה דרובא נסקלין, ופירש רש"י ז"ל הנשרפים בנסקלים, משמע אחד מן הנשרפים נתערב בהרבה נסקלים, ע"כ. וכתב כן מדקאמר בנסקלים דהו"ל למימר נשרפים ונסקלין שנתערבו, מדקתני בנסקלים בבית ש"מ מועט במרובה קאמר, וכן באומר שנתערבו זה בזה מועט במרובה קאמר.

רבא. זמן מרובה. במועד קטן דף כ"ג ע"א, מאי לזמן מרובה אמר רב פפא לאחר שלושים יום.

רבו. זונה. בלשון חכמים, כתב הרא"ם ז"ל בסוף פרשת אמור [ויקרא כד, יא], על מ"ש רש"י [שמות ב, יא] על שלומית בת דברי שהיא לבדה היתה זונה, דאע"ג דלפי דברי רז"ל מוטעת היתה כסבורה שהוא בעלה, מ"מ קורא אותה זונה מפני שנבעלה לפסול לה, וכן מ"ש בשמות רבה [פרשה א פסקא כח] מנין שלא נחשדו ישראל על העריות במצרים שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב, דמשמע דזו נחשדה על העריות הוא משום דכיון דנבעלה לפסול לה חשודה על העריות קרינן בה, אע"פ שהיתה אנוסה ומוטעת, אבל אם היתה זו נבעלת ברצון לא הוה מצינן למידק מינה אלא לאפוקי שאר נשים דלא נבעלו ברצון לגוים, אבל אפשר שנבעלו באונס או שוגג ואי אפשר שהרי אמרו יה עדות לישראלקה.

רבו. זכינו. מצאתי כתוב לאחד מן המפרשים ז"ל שפירש במשנה [פרק א דברכות משנה ב], ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים וכו', ובסוף פרק קמא דפסחים [יט ע"א] זכינו שאין תומאת ידים במקדש. ששניהם ענין מציאה כלומר מצינו, ע"כ.

רבו. זכין לאדם שלא בפניו. כתב בתשובת משפטי שמואל סימן קי"ז, דלשון זכות משמע דלית ביה צד חובה כלל, אבל כל שיש בו צד חובה לא

ציונים והערות

קה. בדברי הרא"ם שהביא רבינו יש חיסון לשון, ולהבנת הענין הרי לפניך דברי הרא"ם בשלמות "אבל אפשר שנבעלו באונס או בטעות, ואי אפשר זה, שהרי הכתוב מעיד עליהם שהם בני אבותיהם, כמו שמפורש על ידי דוד והביאו רש"י ז"ל בפרשת פנחס 'שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם' שהם מתיחסים לשבטיהם, ואילו שלטו בנשים שבישראל באונס או בטעות, לא היו מתיחסים לשבטיהם". עכ"ד.

קו. לא מצאתי כן בדברי רש"י, וה' יאיר עיני, והדברים באו מפורשים ברבינו עובדיא מברטנורא פרק א' דזבחים משנה ג'.

אות החית

ג' בדים מקרי אגודה, וחבילה אינה קרויה פחות מכ"ה בדים. והראב"ד ז"ל חולק שם וכתב, דאפילו של ג' בדים קרויה חבילה, ע"ש.

רלד. חג. בפרק קמא דראש השנה דף ו' ע"א, פריך עלה דאמר רבא כיון שעבר עליה רגל אחד עובר בעשה, מהא דתניא העיד ר' יהושע ור' פפייס על ולד שלמים שיקריב שלמים, אמר רב פפייס מעיד אני שהיתה לנו פרה של זבחי שלמים ואכלנוה בפסח, ואכלנו ולדה שלמים בחג וכו', ולדה בעצרת היכי משהו לה ועברי עליה בעשה, אמר רב זביד אמר רבא כגון שהיתה חולה בעצרת, רב אשי אמר מאי ואכלנו ולדה בחג דקתני, חג שבועות, ואידך כל היכא דתני פסח תני עצרת. ופירש רש"י בתמורה דף (ק"א) [י"ח] [ע"ב ד"ה ואידך], ז"ל, כל היכא דתני פסח ובעי לאדכורי מידי בעצרת תני עצרת ולא קרי ליה חג, אבל אי הוה מדכר לפסח בלשון חג המצות הוי תני לעצרת בלשון חג. ועיין בספר הליכות אלי סימן שע"ד דנפל טעות בדבריו. ועיין פרק ג' דתמורה דף (ק"ח) [י"ח] ע"ב.

רלה. חדא ועוד קאמר. כתב הראב"ח בדרשותיו [הנותן אמרי שפן] דף קל"ה, דלאו דוקא אחדא אלא הוא הדין אתרתי. והר"י הלוי ז"ל סימן ט"ו כתב, דבלשון הש"ס חדא ועוד פעמים בעינן תרתי ופעמים או זה או זה. כנסת הגדולה [כללי הגמ'] בכלל קס"א קס"ב קס"ג.

רלו. חודש. כתבו התוס' פרק קמא דסנהדרין דף י"א [ע"א ד"ה רשב"ג], עלה דאמרינן כמה עיבור השנה שלושים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר חודש, ז"ל, הכא משמע דחודש סתם הוא חודש חסר, וקשה דבסוף החולץ [יבמות מה ע"ב] אמרינן ירח ימים, ירח ל', ימים ל'. וכן בפרק קמא דנזיר [ה ע"א] פריך ואימא שלושים כדכתיב עד חודש ימים. וי"ל דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ובלשון חכמים חודש סתם הוא חסר. ועוד י"ל דאפילו בלישנא דרבנן הוי חודש ל' היכא דלא

רמב. חייב. מצינו חייב שפירושו אסור, בנדרים דף נ"ט ע"ב, גבי בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, רבן שמעון בן גמליאל אומר הגדל בחיוב חייב. וכתב הרשב"א בחידושו לנדרים דף (נ"ו בדף קמ"ו מהשיטה ע"ד) [כד ע"ב ד"ה ומותרות], דחייב דקתני פירוש באיסור. וכבר הרא"ש ז"ל שם (בדף ע"ו) [גליון הגמ'] נרגש דלשון חיוב ופטור לא שייך בשביעית אלא איסור והיתר ונדחק לפרש הסוגיא, ע"ש.

רל. חב לאחריב. דאמרינן בעלמא תופס לבעל חוב במקום שחב לאחריב, לשון חב משמעותו חב ומזיק, ולא מונע ריוח. תשובת הר"ם אלשיך סימן (ל"ה) [ל"ז] ק"ז.

רלא. חבר. כתב רש"י ז"ל בפרק לולב וערבה [סוכה] דף ל"ט [ע"א ד"ה הלוקח], אמתני' הלוקח לולב מחבירו בשביעית וכו', ז"ל, לי נראה דהלוקח לולב מעם הארץ גרסינן, דהא בעם הארץ מיירי, ועם הארץ לגבי חבר לא קרי ליה חברו, והתוס' ז"ל [ד"ה הלוקח], כתבו עליו ועל חנינם דחק, דאשכחן בדוכתי טובא דקרי לעם הארץ חברו, דתנן בפרק הניזקין [גיטין סא ע"א] משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית. ובפרק ככל מערבין [עירובין לב ע"א] האומר לחברו צא ולקט לי תאנים מתאנתי אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי, וקתני סיפא כמה דברים אמורים בעם הארץ. ובשבת פרק שואל [שבת קג ע"א] לא יאמר אדם לחברו שכור לי פועלים ומוקי לה בחברו גוי, ע"כ. הרב מורי זקני ז"ל [גופי הלכות כללי החית סימן רל]. וצ"ע בתוס' יו"ט פרק ד' דדמאי משנה ב' שכתב שסתם חברו הוא תלמיד חכם.

רלב. חביות. סתם האמורות בכל הגמ', כתב רש"י פרק רבי ישמעאל דעבודה זרה [ס ע"א ד"ה שוליה], שהן של חרס.

רלג. חבילה. כתב הרמב"ם פרק ה' דסוכה [הלכה י], דההבדל בין חבילה לאגודה, דאגודה של

ציונים והערות

קז. עיין לעיל בדברי רבינו מערכת אות א' (סימן יג), מה שכתב עוד במשמעות 'אחריב' דמשמעותו אחרים דוקא, ולא לזה או יורש עצמו דלאו אחר הוא, ע"ש. ועיין עוד לרבינו לקמן מערכת אות ת' (סימן תקכ"א), מה שכתב במשמעות 'חב' לאחריב דהיינו שהתפיסה היא ודאי חוב לאחריב, אבל במקום שאפשר שיש חולקים לא מקרי חב לאחריב, ע"ש.

ויכול להלוך וזהו לשון המשנה פאה [פרק ח משנה ט] וכל מי שאינו לא חיגר ולא פיסח וכו'.

רמב. חייב. מצאתי למהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תשכג] שכתב בשם התוס' בפרק מעשר בהמה [בכורות נד ע"א ד"ה ושני מינין], ז"ל, הא דתנן [דנבלה] [דבילה] שנפלה לתוך מי חטאת האוכלת חייב מיתה, דלאו דוקא אלא איסור דרבנן כעין איסור מיתה, ונפקא מינה לאלקויי טפי משאר מלקיות, ע"כ.

רמג. חייב. האמור בכל מקום בלשון חכמים לשון מקרא הוא בדניאל סימן א' [פסוק י] [וחייבתי] [וחיבתם את] ראשי למלך'.

רמד. חושב. בפרק המפקיד [כבא מציעא] דף מ"ג [ע"ב], החושב לשלוח יד בפקדון בית שמאי אומרים חייב וכו', כתבו התוס' ז"ל [ד"ה החושב], הך מחשבה הוי דיבור, כדיליף מעל כל דבר פשע. וכן מחשבת פגול הוי נמי כדיבור ולא בלב, כדמוכח פרק (ב') [קמא] דזבחים נד ע"ב תוס' ד"ה מחשבה ק"ח.

רמה. חויץ. איכא דוכתא דקתני חויץ ור"ל הוא וכל דדמי ליה. תשובת הרלנ"ח (דף שי"א ע"א) [פסק הסמיכה], ע"ש.

רמו. חיישינן. כתבו התוס' בגיטין דף מ' [ע"ב ד"ה] חיישינן שמא זיכה לו ע"י אחר, ז"ל, האי חיישינן הוי ודאי כמו חיישינן שמא במי מילין כתבו [שם יט ע"ב], ע"כ. הרב מורי זקני יבין שמועה כללים נפרדים סימן שנא. והרב בנימין זאב סימן מ"ח כתב, דלפעמים מצינו לשון חוששין לקולא. כנסת הגדולה סימן קס"ז בכלליו. ובכללי הגמ' ביבין שמועה (דף ק' ע"ב) למהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן נב].

רמוז. חושש. בלשון חכמים החושש בשינוי נשבת קיא ע"א, לכאורה נראה שהוא בית מיחוש בעלמא, מדלא אמרו הכואב בשינוי, ומצינו בפרק ב' דעבודה זרה דף כ"ח ע"א, עלה דמכת חלל גופו מחללים עליה את השבת, בעי רבי אליעזר ככי ושיני מאי, כיון דקשין נינהו כמכה דבראי דמי, או דילמא

מוכח, אבל היכא דמוכח כי הכא דת"ק תני ל' ורשב"ג אמר חודש שאני. וכ"כ בפרק המדיר [כתובות עא ע"א ד"ה רבי יהודה].

רלז. חשוד. כתב הרא"ש בפרק זה בורר (דף קכ"ד) [פרק ג דסנהדרין סימן יג], חשוד על העריות, פירש ר"ת שבא על העריות, וכן מוכח מדברי רש"י, ולישנא דחשוד לא משמע לפרושי הכי, דהוי ליה למימר הבא על העריות, ונראה לפרש חשוד על העריות שהוא רגיל וגם בעריות ומתייחד עמם וסני שומעניה, ע"כ.

רלח. חובה. בפרק כל הבשר חולין דף ק"ה ע"א, מים ראשונים מצוה, ואחרונים חובה, אמצעיים רשות, ומשני מצוה לגבי רשות חובה קרי ליה. ופירש רש"י [ד"ה מצוה], משום דתני אמצעיים בהדיהו קרי לראשונים חובה, דאע"פ דאינן אלא מצוה חשובות הן אצל הרשות להקרות חובה, ע"כ.

רלז. חלון. בכל מקום פתוח מעבר לעבר ומפולש, והוא חלון העשוי לאורה. ומצינו חלון שהוא עשוי להשתמש ולהניח בו חפצים ואינו אלא חלל מה בעובי הכותל, וכההיא דפרק ו' דמעילה [משנה א] אמר לשליח הבא לי מן החלון. תוס' יו"ט פרק ו' דמעילה [שם].

רמ. חוכך להחמיר. בנדרים דף (ו') [ז'] [ע"א], פירש רש"י ז"ל [ד"ה ר' עקיבא], כאדם שמתחכך אילך ואילך כך איהו לא בריר ליה בודאי, והרא"ש [גליון הגמ'] פירש חוכך אדם כמו ששואלים לו דבר ואינו פשוט לו להתירו, גם טעם פשוט לאוסרו אינו יודע, והוא חוכך בשפתיו ושותק ומתוך כך מבינים שהוא מחמיר בדבר ועושין לחומרא. הרב מורי זקני ביבין שמועה ז"ל [כללים נוספים סימן שכו].

רמא. חיגר ופיסת. חיגר הוא שאין לו רגלים, כמ"ש במשל החיגר והסומא [סנהדרין צא ע"ב], אמר החיגר כלום יש לי רגלים וכו'. ופיסת הוא הצולע על צידו אחד, כמ"ש השרש ז"ל בענין צלע [ספר השרשים ערך צלע], ונקרא הצולע פיסח לפי שהוא על צידו אחד. נראה דפיסת יש לו רגלים

ציונים והערות

קח. עיין בדברי רבינו לקמן מערכת אות מ' (סימן שלב), מה שהרחיב עוד בענין מחשבת פיגול.

דברי התוס' בזבחים פרק טבול יום דף ק"ה [ע"ב] ד"ה חבורי אוכלים וז"ל התוספתא, אתרוג שנפרץ ותחבו בכוש או בקיסם אינו חבור שאין חבורי אדם חבור, ע"כ. ועיין תשובת בית יעקב סימן קמ"ב.

רננ. חבור. לענין צירוף דכביצה, דקי"ל כל האוכלין מצטרפין לכביצה כל שהוא מחובר קצת אף שאם היה מגביה החצי הביצה האחת היה ניתק חבור מקרי חבור ומצטרף, משא"כ לענין ידות אוכלין דלא מקרי יד אלא כל שהוא מחובר כל כך שאילו יגביה את היד לא יהא ניתק האוכל, אבל אם אינו מחובר כל כך לא מקרי יד לאוכל. תוס' חולין דף קי"ח [ע"ב] ד"ה אין.

רנד. חסרון. אביעא בזבחים דף ק"י [ע"א], אי חסרון דחזין שמה חסרון או לא שמה חסרון ולא אפשר.

רנה. חציצה בלח לא מקרי חציצה. ק"י זבחים פרק כל הפסולים דף ל"ה [ע"א], אמר להם רבי יהודה למה פוקקין העזרה ערבי פסחים שלא יצאו הדמים, אמרו לו שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם, והא דם הוי חציצה בין רגליהם לרצפה, ותנן עומד על גבי כלים וכו' פסול, ומשני לח הוא ולא הוי חציצה, דתנן הדם והדיו והדבש והחלב יבשין חוצצין לחין אין חוצצין, ע"כ. ועיין במשנה למלך פרק ב' מהלכות יום הכיפורים [הלכה ב], שכתב על מ"ש הרמב"ם עלה ונסתפג וכו', דהוי טעמא שמא יהיו המים חוצצין בין בגדיו לבשר, ע"ש, וצריך להתיישב בטעם זה דהא בהדיא אמרינן הכא דאין חציצה בלח. ועוד עיין בזה בספר הלכות קטנות סימן כ'.

רנו. חנטת פירות. מקרי דבר שבא לעולם לענין מקנה מה שיוציא אילן זה, רש"י ז"ל בפרק איזהו נשך [בבא מציעא] דף ס"ו [ע"ב] על מ"ש רב נחמן המוכר פירות עד שלא באו לעולם לא קנה, כתב [שם ד"ה מוכר], דמירי כשלא חנטו הפירות

כיון דגוואי קיימי כמכה של חלל דמי, אמר אביי ת"ש החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ, חושש הוא דלא, הא כאיב ליה טובא שפיר דמי, ודחי דילמא תנא היכא דכאיב ליה טובא חושש נמי קרי ליה.

רמח. חייב. יש לדקדק מלשון אין חייבין עליו דחייב לא יש, אבל איסור מיהא איכא, כדאמר בריש פרק אלו קשרים [שבת קיא ע"ב] אין חייבים עליו, חיובא הוא דליכא, אבל איסורא איכא. ועיין מ"ש התוס' שם דף קי"ג [ע"א] ד"ה כלל.

רמז. חמה. יש חילוק כשאומרים חכמים בימות החמה ובימות הגשמים, לבין כשאומרים בחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים, בפרק ה' דביצה דף ל"ו [ע"א] אמתני דפורסים מחצלת על גבי כוורת דבורים בשבת, בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ומוקי לה בדאיכא דבש, ופריך בימות הגשמים מי איכא דבש, אמר רב אשי מי קתני בימות וכו', בחמה וכו', ובגשמים וכו', קתני ביומי ניסן וביומי תשרי, דאיכא חמה ואיכא גשמים ואיכא דבש.

רנ. חכמים. טעם למאי דאשכחן בגמ' דקאמר מאן חכמים רבי פלוני דקרי ליחיד בלשון חכמים, בהיות כי היו המקבלים רבים שקבלו מהחכם ההוא ובעבור היות אנשי הדעת ההוא רבים קראם חכמים ואפילו שיהיה לחכם אחד. הרמב"ם ז"ל [בהקדמת למשנה ד"ה הפרק הששין].

רנא. חזן. לאו היינו שליח ציבור, אלא חזן הוא שמש בית הכנסת, כדאיתא בפרק קמא דסנהדרין [יו"ט ע"א] וב' חזנים וכו'. ופרק (קמא) [ז'] דבבא מציעא חזני מתא [צג ע"ב]. תוס' פרק התכלת [מנחות] דף מ"ד [ע"א] ד"ה כל כהן וכו'.

רנב. חבור. לא מקרי חבור העשוי ע"י מעשה ידי אדם. תוספתא [פרק ד דאהלות הלכה ג] הובאה

ציונים והערות

קט. עיין בגמ' עירובין (פג ע"א), ובתענית (ו ע"א), וביבמות (מו ע"ב), וש"י. קו. עיין עוד לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן תרכד) ששנה את דבריו כדהכא.

קמא] דף ק"ג [ע"ב], ואי ס"ד במשתבע קאמר רבי עקיבא, חסיד מי משתבע בשקרא, וכי תימא דמשתבע והדר הוי חסיד, והא כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא, או רבי יהודה בר אלעאי, ורבי יהודה בן בבא ורבי יהודה בר אילעי חסידי דמעיקרא הוו, ע"ש הסוגיא.

רנ"ט. חזקות. ק"י רבינו הר"ב כנסת הגדולה ז"ל חו"מ סימן (ק"ס) [ק"ס] [הגהת טור אות ב], הביא להקת הפוסקים ז"ל דיש סוברים דהחזקות הנהוגות ע"פ ההסכמות בזמנים אלו דין קרקע יש להם, שחזקתן ג' שנים, ובנזקי החלונות ותשמישי החצרות גם בשעבוד כתובה ובעל חוב, ויש חולקין דהחזקות מטלטלין אקרו ודין מטלטלין יש להם בכל.

רס. חכם ותלמיד חכם. תואר חכם הוא יותר גדול מתלמיד חכם, וכדאמרינן [תוספתא פרק ז דסנהדרין הלכה ה] היו השואלין שנים אחד חכם ואחד תלמיד חכם, נזקקין לחכם. ובאבל רבתי [שמחות פרק יא הלכה א] אמרינן חכם ותלמיד חכם מוציאין החכם. ופסקו מרן ביו"ד סימן שנ"ד. ובפרק הרוואה [ברכות] דף נ"ז ע"ב אמרינן שלשה חכמים הם, שלשה תלמידי חכמים הם. וטעם למה שהחכמים נקראים תלמידי חכמים עיין לקמן באות ת"ו [סימן תקנן]. וכתב השל"ה [תורה שבע"פ כלל יג לשונות סוגיות אות קנ] דההפרש שבין חכם לתלמיד חכם, חכם יודע לדרוש מעצמו דבר הלכה, ותלמיד חכם יודע להבין ולשמוע דבר הלכה ואינו יודע לדרוש מעצמו. ועיין בריש מתני' דיומא [פרק ו משנה ו] אם חכם הוא דורש, עכ"ל לשון הזהב.

עדיין, משמע דכל שחנטו הפירות שפיר מקרי דבר שבא לעולם. ועיין בספר מחנה אפרים ז"ל הלכות (מכירה) [מוכר דבר שלא בא לעולם] סימן (כ') [ב'] כתב, דמדברי מרן הכסף משנה ז"ל בפרק ח' מהלכות מלוה [הלכה ה], אין נראה כן, ע"ש ובספר בני יעקב.

רנ"ז. חסיד. ק"יא כתב הר"ב יפה מראה בשילהי סוטה, דחסידות יקרא מי שכל מעשיו לשם שמים, וזו היא דעת הר"ן ז"ל. ולי נראה לפרש דחסיד יתקרי המוותר עם חביריו לפני משורת הדין במשא ומתן. וכתב הר"ב תוס' יו"ט [פרק ב מאבות משנה ח] שכן הוא ג"כ דעת הרב ז"ל [שם]. וכדברי הרב היפה ז"ל מצאתי בפרק כל כתבי [שבת] דף ק"ך [ע"א] אמתני' ואם היו פקחין עושים עמו חשבון אחר השבת, ופריך חשבון מאי עבידתיה מהפקרא קא זכו, כלומר דהא הצילו לכם קאמר, ואם פקחין הם יעכבו הכל הוי ליה למתני, ומשני מידת חסידות שמחזירים לו שנו כאן, אמר רבא חסידי אגרא בשבתא שקלי, ופירש רש"י [ד"ה חסידין], אם חסידים הם יש להם לוותר משלהם בכל דבר שיש נדנדוד עבירה, ואע"ג דלאו שכר שבת גמור הוא שהרי לא התנה ומהפקרא קא זכו מיהו חסיד לא מיקרי אלא א"כ מוותר משלו, אלא אמר רבא הכא בירא שמים עסקינן, פירש רש"י [ד"ה הכא], ירא שמים הוא ולא חסיד לוותר משלו, ירא שמים לא ניחא ליה דליתנהי מאחרים בהפקרא דיידע דלאו מרצונו הפקיר ובחינם נמי לא ניחא ביה דליטרח, והכי קאמר ואם פקחין הם דיידעי דכהאי גוונא לאו שכר שבת הוא עושים עמו חשבון לאחר השבת, ע"כ.

רנ"ח. חסיד. ק"יב קרוי מאן דהוי חסיד מעיקרא דוקא, כמו שמתבאר מסוגיא דפרק הגוזל עצים [בבא

אות הטי'ת

ע"ש בדבריו שיש להקשות עליו, ועיין בנדריים דף י' ע"ב לא דכי, ומ"ש הר"ן והרא"ש [גליין הגמ' שם].

רס"א. טהור. כתב הר"ש בפרק ג' מאהלות משנה ד', דמצינו לשון טהור דקתני ופירושו כשר,

ציונים והערות

ק"א. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן תרכח) ששנה את דבריו כדהכא. ועיין עוד לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות ח סימן תכ) מה שכתב רבינו בטעם שנקרא כן בשם חסיד. ועיין עוד שם מסימן ת"ט-תכ"ב. ק"ב. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן תרכז) ששנה את דבריו כדהכא. ק"ג. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן תרכט) ששנה את דבריו כדהכא.

רסב. **טיגון.** לא מקרי בישול לדעת רש"י בסנהדרין דף ד' ע"ב [ד"ה דרך], והתוס' [ד"ה דרך], כתבו דהא דגבי פסח צלי קדירה קרי ליה בישול, שאני התם דכתיב ובשל מבושל מכל מקום. ועיין בבית יעקב סימן ל"ה וכו' קיד.

רסג. **טביעות עין.** נראה לי שהוא לשון מקרא טבע בבוץ קטו והמכוון שע"י ששבעתן העין הוי כאילו טבע ונשקט בכלי עד שמכירו היטב היטב. תוס' יו"ט פרק אלו מציאות [פרק ב דבא מציא משנה א].

רסד. **טעימה.** בפרק ג' דשבועות דף כ"ב ע"ב, שבועה שלא אוכל ושתה חייב, אי בעית אימא סברא דאמר ליה איניש לחבריה נטעום מידי ועיילי ואכלי ושתו, וכתבו התוס' [שם ד"ה תא], וא"ת מה ענין טעימה אצל אכילה, וי"ל שמא בלשונם הוו קרו לאכילה טעימה. ועיין בתשובת הריב"ש סימן רפ"ח, דגם אכילה מועטת קרויה טעימה, ע"ש. וכ"כ מרן הב"י או"ח סימן רל"ב בשם הרשב"א [ברכות כח ע"ב ד"ה ולא], דסעודה קטנה קרי ליה טעימה, ע"ש.

רסה. **טובת הנאה.** שאמר גבי הנשבע לדעת חברו וקיבל טובת הנאה ממנו, כתב מהרשד"ם

יו"ד סימן (פ"א) [צ"א], דיבמה שנשבע לה היבם דלא מקריא עשתה לו טובה כבת יתרו, כיון דיבמה אינה יכולה להנשא לאחר, ע"ש. ועיין בתשובת הר"ם מפדוואה סימן ע', דאם נשבעו שנים משודך ומשודכת לא מקרי עשה לו טובה, אלא האיש לאשה לא האשה לאיש. ומהר"י קולון שורש קפ"ב כתב, דהשותפים בההיא הנאה שעושים אהדי מקרו מקבלים טובה זה מזה. וכסף השכירות מקרי קבלת טובה, ואם נשבע המשכיר שלא יוציא לשוכר מהבית אין לו התרה אלא מדעתו. מהר"ם אלשאקר סימן צ"ז. מינוי אפוטרופוס ע"י בית דין הוי עשה לו טובה. הרד"ך בית י"ז [חדר א]. ועיין עוד באורך להר"ב [שיירי] כנסת הגדולה יו"ד סימן רכ"ח [הגהת טור לח - מא] קט"ז.

רסו. **טירחא.** ק"י הליכה ממקום למקום מקרי טירחא לענין עני המהפך בחררה, דאע"ג דבהפקר ליתיה הך דינא היכא דטרח המהפך, אף בהפקר איתיה כמו שכתב הרא"ש [פרק ג דקידושין סימן ב] בההיא דעני המנקה בראש הזית מה שתחתיו גזל [גיטין נט ע"ב] דהוי טעמא מפני שטרח בהם העני להפילם בארץ וסמכא דעתיה עלייהו, והליכת המהפך ממקום למקום נמי מקרי טירחא, דקשה טלטולא דגברא. תשובת רש"ל סימן ל"ו, ע"ש.

רסז. **יום טוב.** חול המועד נמי קורין חכמים יו"ט, כמ"ש בסוכה דף ל"ח [ע"א] התם ביו"ט שני דרבנן, דייקא נמי דקתני מי שבא בדרך, ואי ס"ד ביו"ט ראשון מי שרי וכו', ש"מ דקרי תלמודא לחול המועד נמי יו"ט, דאי ביו"ט שני של גליות קאמר, התם נמי קשה היכי קתני מי שבא בדרך מי שרי. ועיין בט"ז או"ח סימן (תרס"ט) [תרס"ח] ס"ק א', שכתב שאין חוה"מ קרוי יו"ט.

אות היו"ד

רסח. **ישלם.** בפרק ז' דבבא מציא דף צ"א [ע"א], אברייא דהחוסם את הפרה ודש בה לוקה ומשלם, פריך הא אין אדם לוקה ומשלם, ומוקי לה בבא לצאת ידי שמים, והקשו התוס' ז"ל [ד"ה בבא], וא"ת תני תנא ישלם ואת אמרת דמידת חסידות שנו כאן. וי"ל דישלם משמע טפי לשון חיוב ממשלם, ע"כ. הרב מורי זקני. [גופי הלכות כללי היו"ד סימן רנן]. ועיין בתוס' פרק אלו נערו [כתובות] דף מ"א ע"ב

צינונים והערות

קיד. עיין לרבינו בספרו ארעא דרבנן (מערכת אות צ סימן תקלד) מה שכתב ע"פ דברי התוס', דצלי לענין בשר וחלב לא חשיב בישול, דרק לגבי פסח חשיב בישול. ע"ש. ועיין עוד לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות ב סימן רלד) דבכל מקום שנאמר במקרא בישול אין טיגון במשמע.

קטו. עיין ירמיה (פרק לח פסוק כב).

קטז. בהאי כללא עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ט סימן תרלא) מה שהוסיף כמה פרטים בזה.

קיז. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ט סימן תרלג) ששנה את דבריו כדכא.

כתבו דלשון יוה"כ משמע עיצומו של יום להאכיל לתינוק או לחולה.

רעז. יורד עמו עד לחייו. כתב הר"ב כנסת הגדולה [חומ"מ סימן תכ הגהת ב"י אות כח] בשם הרמ"ם ז"ל, יורד עמו עד לחייו, פירש ר"י מותר להכותו הואיל ולא נזהר בלאו דלא תונו איש את עמיתו.

רעז. יד. ביומא דף (ל"ה) [ל"ב] [ע"ב] ומירק אחר על ידו, ופירש רש"י [לא ע"ב ד"ה על ידו], מירק אחר אחריו. וכתב התוס' יו"ט ז"ל במשנה [פרק ד דאבות משנה טו] אין בדינו לא משלות הרשעים וכו', כלומר אינו ידוע לנו על דרך לא הוה בידיה.

רעה. יכול. בשלהי פרק ג' דקידושין [סט ע"א] יכולין ממזרים ליטרה, ובעי הש"ס רבי טרפון לכתחילה קאמר או דיעבד, ע"ש. ומהר"י קארו בספר כללי הגמ' (דף ק"ד ע"ב) [הנוספים סימן קצה], כתב ז"ל, מצינו שאומר יכול לעשות כך וכך ולא לכתחילה קאמר פרק הזהבקי"ח ע"כ.

רעט. ילד. נאמר אף על בן י"ז שנה, כמ"ש ביוסף הילד איננו [בראשית לו, לז]. ובגמ' [בבא מציעא] ריש פרק הזהב [מד ע"א] אמרינן, רבי שנית לנו בילדותך וכו', ומסתמא לא היה קטן רק ההפך מזקנותך קאמר.

רפ. יד בעל השטר על התחתונה. קיי מצאתי בתשובה להרשב"א ז"ל [חלק ו סימן ה], הביאה מרן באה"ע סימן צ"ג, אשה בדין שתבעה כתובתה בסתם לא אמרינן אין דעתה אלא אעיקר, אלא מסתמא הכל תבעה ואין לה מזונות. כתב שם בתשובה על אשה שמחלה כתובתה, קרוב הדבר שכל שלא מחלה כל מה שכתוב בכתובה לא מחלה מזונותיה וכו', ועוד מה שטען הטוען שמן הסתם ידה על התחתונה שהיא קרויה בעל השטר, מסתברא דבמקום זה הבעל קרוי בעל השטר וידו על התחתונה, לפי שהבעל לא פרע לה כלום והיא משלה היא מוחלת, וכל מקבל מתנה או לוקח קרוי

ד"ה הא מני רבי יוסי הגלילי היא, דאמר תם משלם חצי כופר, ופירשו התוס' דלאו דוקא משלם קאמר אלא היה משלם אם היה לו ממה להשתלם, ע"ש.

רסט. יהודים. בלשון חכמים היינו רבנן.

רע. ישלם. בכריתות דף (צ"ט) [כ"ז] [ע"א] ישלם סלע ומפרשינן מאי ישלם תשלום דסלע.

רעא. יין נסך. כמה פעמים בגמ' קורין סתם יינם לברו יין נסך, כאומרם שאני יין דהחמירו ביה רבנן, ובגמ' עבודה זרה דף ל"ד [ע"א] וכי תימא חמץ דאורייתא יין נסך דרבנן, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ועיין מ"ש הרמב"ן בספר המצוות מצוה קצ"ד.

רבע. י"ח לחופה. דאמרו ז"ל [פרק ה דאבות משנה כא] כתב הרב המגיד ריש פרק ט"ו הלכות [איסורי ביאה] [אישות הלכה ב], דר"ל בהתחלת י"ח, ע"ש. וי"ג שאמרו שהוא מצוה מן המובחר היינו י"ג שלמים. וכ"כ מרן הב"י [אבה"ע סימן א]. וכן משמע בהרמב"ם פרק כ"א [מאיסורי ביאה הלכה כה]. אבל הב"ח [אבה"ע שם] כתב בן י"ג ובן י"ח שאמרו היינו בשנים שלמים, ועיין בספר בית שמואל סימן א' סק"ג.

רעג. יוד קרת קא חזינן הכא, דאמרינן בפרק קמא דקידושין [טז ע"ב], פירש רש"י [ד"ה יוד], יוד שהיא קטנה עשה עיר גדולה כלומר האריך משנתו חנים, ע"כ.

רעד. יוצא. כתבו התוס' פרק ב' דפסחים דף ל"ה ע"ב [ד"ה יוצאין בדמאי], עלה דיוצאין בדמאי וכו', מסופק ר"י אי בעי למימר יוצאין דוקא בדיעבד או יוצאין אף לכתחילה, ע"כ.

רעה. יום הכפורים. בפרק כל כתבי [שבת קיז ע"ב] אמתניתן דמצילין מיום הכיפורים לשבת, הא אבל לא משבת ליום הכיפורים, פירש רש"י [ד"ה אבל], משבת למוצאי יוה"כ, אבל התוס' [ד"ה אבל],

ציונים והערות

קוח. נראה דכונתו למאי דאמרינן בגמ' בבא מציעא (מט ע"א) האומר לחבירו מתנה אני נותן לך יכול לחזור בו. יכול, פשיטא אלא מותר לחזור בו. ופירש רש"י (שם ד"ה יכול וד"ה אלא) וז"ל יכול לחזור בו. וקשיא לן יכול פשיטא, דהא לא משך ואין כח בבית דין לכופו. אלא, ודאי על כרחך מותר לחזור בו קאמר, ואשמעינן דאפילו חסרון אמנה ליכא. עכ"ל. קיט. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות י סימן תרלה) שהביא האי כללא, ועיין שם מה שהוסיף על דבריו השנויים הכא.

רפב. יציאה דרך אחוריו שמה יציאה. שהרי כהן גדול ביום הכיפורים כתיב ביה יציאה, ותנן יצא ובא לו דרך כניסתו. פרק קמא דחולין דף י" ע"ב, וע"ש בתוס' נד"ה כהן גדול, דהיינו דוקא ביציאה שמה יציאה דאורחא דמילתא ביציאה כתלמיד הנפטר מרבו, אבל ביאה דרך אחוריו לא שמה ביאה, ע"ש קבא.

בעל השטר להיות על התחתונה, ע"כ. ועיין בתשובת פרח מטה אהרן ח"ב סימן ז', ובתשובת מהר"ש פרמו ז"ל סוף סימן ל"ב.

רפא. יום אחד בחודש חשוב חודש. ק"ב ומיום אחד בחודש חשוב חודש, שלושים יום בשנה קרוי שנה. פרק קמא דראש השנה דף י" ע"ב.

אות הכ"ף

כותב אומר, ועיין בפרק אע"פ [כתובות] דף נ"ו ע"ב, ועיין שם [ע"א] בתוס' בד"ה טעמא דכתבה וכו'.

רפה. כה. בלשון חכמים מצינו כנוי לענין הכונה, בפרק כל כתבי [שבת קיט ע"ב] העונה אמן בכל כחו, ופירש רש"י [ד"ה בכל], בכל כחו בכל כוונתו.

רפו. כותבת. הוי בעיא ביומא דף ע"ט ע"א [ע"א] אם בגרעינתה ג"כ או כותבת לחודא, וכן כשעורה שאמרו בקליפתה או בלא קליפתה, ואמרינן התם בכותבת ובגרעינתה ובשעורה בקליפתה הוי פלוגתא, ע"ש.

רפז. כזית. שאמרו חכמים לא גדול ולא קטן וזהו זית אגורי. ברכות דף ל"ט ע"א, וכתב רבינו יונה ז"ל [שם כז ע"ב מדפי הרי"ף] שבכל השיעורים אנו משערים כזית אגורי בין להקל בין להחמיר.

רפח. כופין. בלשון כופין שאומרים חכמים הוי פלוגתא דרבוותא, דהרי"ף [יבמות כא ע"א] מדפי הרי"ף, ורש"י [שם סה ע"ב ד"ה הוא אמר וד"ה אי], וסיעתם ס"ל דכל היכא דקתני יוציא כופין אפילו בשוטים, ור"ח [הובא בתוס' כתובות ע ע"א ד"ה יוציא] וסיעתיה סברי דאין כופין בשוטים אלא במילי, אם לא שמפורש בו שכופין אותו להוציא, כמ"ש הטור אבה"ע סימן (קנ"ב) [קנ"ד], והעלה שם בשם

רפג. כף הדמיון. ק"ב דרשו רז"ל בכמה מקומות [איכה רבה פרשה א פיסקא ג] 'היה ה' כאויב' [איכה ב, ה] ולא אויב ממש, 'היתה כאלמנה' [איכה א, א] ולא אלמנה ממש. ובלשון חכמים ג"כ מצינו ביומא דף ל"ז ע"ב, עלה דאמרינן ואף היא עשתה טבלא שפרשת סוטה כתוב עליה, ש"מ כותבין מגילה לחינוק, אמר ר"ל משום רבי ינאי באל"ף ב"ת, ופריך מדתניא כשהוא כותב רואה וכותב מה שכתוב בטבלא, ומשני אימא כמה שכתוב בטבלא. ורבים כמוהו בגמ'. ועיין בתשובת הרב [חכס] צבי ז"ל סימן ע"ז, האריך במ"ש ז"ל [חולין נה ע"ב] כל יתר כנטול דמי, שהיא כף הדמיון ולא דוקא כנטול ממש. ועיין בבא מציעא דף (ק"ד) [ק"ג] [ע"א] בית כזה אני משכיר לך, אמרינן לא צריכא דקאי אגודא דנהרא, מהו דתימא מאי כזה דקאי אגודא דנהרא, קמ"ל דאכוליה מילתא אמר בית כזה. ושמא לשון חכמים לחוד ולשון הדיוט לחוד. ועיין תשובת הרשב"א [חלק ג סימן קכח] שכתב מרן בבדק הבית סימן רנ"ט ליו"ד, וכתבה שם באותו סימן רבינו המאסף ז"ל [שיירי כנסת הגדולה הגהת ב"י אות נה], על מי שצוה שיעשו ס"ת כאותו שהקדיש ראובן, דהכונה הוא בצביונו ובקומתו, וגם התפוחי כסף, והיינו לשון הדיוט.

רפד. כותב. מצינו בלשון חכמים שהוא כמו אומר ולא בעי כתיבה, כמ"ש בריש הכותב ק"ב מאי

צינונים והערות

קב. עיין עוד לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ט סימן תרלו) דשנה את דבריו כדהכא. קבא. עיין עוד לרבינו לקמן בחלק בלשון בני אדם (מערכת אות י סימן תרלז) ששנה את דבריו כדהכא. ועיין עוד לעיל מערכת אות ב' (סימן קמז) גבי ביאה דרך אחוריו. ועוד לו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן תקצד). קכב. עוד בענין כף הדמיון עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות כ סימן קיד וקין) מה שכתב בזה. ועיין עוד לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות כ סימן תקלח). קכג. הנה לא ירדתי לסוף דעתו של רבינו במה שציין 'כמ"ש בריש הכותב מאי כותב אומר', דהא התם ליתא להני מילי, ומקורו בפרק אע"פ כפי שציין רבינו בהמשך דבריו.

רצב. כל. בלשון חכמים בכל מקום כל לאתווי. ובפרק חזקת הבתים בבא בתרא דף נ"ו ע"א, אמר רב יהודה אמר שמואל כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר, ופריך לאפוקי מאי וכו', והקשו התוס' [שם ד"ה לאפוקי], תימה מאי קאמר לאפוקי מאי, והא כל קאמר דמשמע לאתווי, וי"ל דמשהראהו דייק דמשמע לאפוקי. ומדבריהם הכריח מורי הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הכ"ף סימן תל] שלא כדברי הר"ב הליכות עולם ז"ל [שער ג פרק ב כלל ב] שכתב דבכל דוכתא דאמרינן כל לאתווי, מאי לאו ממילת כל דייק, אלא ממשנה יתירה, דמדבריהם אלו נראה דסברי דממילת כל דייקין.

רצא. כל. כתבו התוס' בכתובות דף נ"ד [ע"א] ד"ה לית הלכתא ככל הני שמעתא, בר מתבעוה לינשא דההיא עדיפא וכו', וכהאי גוונא איכא בפרק תולין [שבת קמ ע"א] לית הלכתא ככל הני שמעתא דלאו דוקא ככל, ע"כ. וכ"כ בפרק ב' דשבת דף כ"ד [ע"א] גבי פלוגתא דאמוראי בדין יום הוא שנתחייב בה' תפלות, ואמרינן התם [ע"ב] ולית הלכתא ככל הני שמעתא, אלא כי הא דרבי יהושע בן לוי וכו', ורש"י ז"ל פירש [ד"ה ככל], על כל ההלכות הנז"ל, והתוס' ז"ל [ד"ה ולית], חלקו עליו וכתבו דלא קאי רק לב' ההלכות הנזכרות ולא לכולן.

רצב. כל. נראה מדברי הרא"ש ז"ל בסוף פרק קמא דברכות [סימן יג], בענין ברכת התורה, שדעת ר"ת שברכת והערב נא אינו אלא סיום הברכה הקודמת, וכתב שר"ת גריס הלכך נמרינהו לתרוייהו, ולא גריס הילכך נמרינהו לכולהו, ע"ש. נראה כי מילת כל בלשון חכמים לא תבוא על פחות משלשה כלל. מהראנ"ח ז"ל בדרשותיו [הנותן אמרי שפר] פרשת חיי שרה. וניחא ליה בהא אותה ששנינו [פרק ג דאבות משנה ג] ג' שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה וכו', שנאמר [ישעיה כח, ח] 'כי כל שולחנות מלאו קיא', שהוקשה לכל המפרשים דמנין דרשו מהכתוב הזה ג' אבל דרשו כן ממילת כל. והוא מה שרצה רש"י ז"ל בפרשת קרח [במדבר טז, כח] גבי לעשות את כל המעשים האלה לתת כהונה

הרא"ש [פרק ו דיבמות סימן יא] דראוי להחמיר שלא לכופ בשוטים, ועיין בתוס' ריש פרק המדיר [כתובות ע ע"א] ד"ה יוציא. ודעת הריב"ש ז"ל סימן (ג"ר) [נ"ר], דמי שנתחייב לכופ לבנו בדבר אינו נפטר בכפיה בדברים בלבד אלא בשוטים, ויש מקומות שאין צריך לעשות כפיה בשוטים והכל לפי הענין כמו שהאריך הרב שם.

רפז. כל שהוא. כתב הריב"ש ז"ל סימן תע"א, עלה דאמרינן בפרק חזקת הבתים בבא בתרא [נט ע"א], חלון העשוי לאורה אפילו כל שהוא יש לו חזקה, בשם הרמב"ן [בבא בתרא שם ד"ה ומצאתי], בשם הירושלמי [פרק ג שם הלכה ח] ששיעורו לחזקה כשיעורו לטומאה, ושיעורו לטומאה הוא כמלא מקדח שהוא כמלא נקב העול, ואע"פ שאמרו כאן אפילו כל שהוא אינו קשה, שכיון שקראוהו בשם חלון אם היה פחות מזה השיעור אין עליו שם חלון. ועוד שמצינו בהרבה מקומות כל שהוא שיש לו שיעור, ע"כק"ד. וכ"כ התוס' ז"ל בפרק ג' דנדה דף כ"ו ע"ב ד"ה כל שהוא, פירש ר"ת ז"ל דפעמים כל שהוא בציר מטפח ופעמים טפי מטפח, ע"כ. ובבתרא דף ק"נ [ע"א] כתבו בד"ה ואידי דקאמר וכו', דכל שהוא כי קתני לית ליה שיעורא, בר כי קאי אתנא אחרינא דאמר שיעורא רבה, קאמר איהו שיעורא זוטא, וקרי ליה כל שהוא בערך חברו שאמר שיעורא רבה, ע"ש. ועיין בקידושין דף כ"ו ע"א [וע"ב] שהאריכו בענין כל שהוא. ובפרק קמא דביצה דף (ט"ו) [ט"ז] [ע"ב] תבשיל של עירוב שייר המנו כל שהוא סומך עליו לשבת, מאי כל שהוא לאו אע"ג דליכא כזית, לא דאית ביה כזית. ובשבת ריש פרק המצניע [צא ע"א] עלה דמתני' חייב בכל שהוא, אמר רב יהודה אמר שמואל מחייב רבי מאיר אף (במ"ש) [במוציא] חטה אחת לזריעה, ופריך פשיטא כל שהוא תנן, ומשני מהו דתימא כל שהוא פחות מכגרוגרת ולעולם עד דאיכא כזית וכו', משמע דכזית נמי כל שהוא מקרי. ועיין בתוס' בשבת דף ק"ג [ע"ב] ד"ה (המעביר) [המעבד] כל שהוא.

ציונים והערות

קבד. עיין ביד מלאכי כללי הכ"ף (כלל שמה), ושדי חמד כללים מערכת אות כ' (סימן לד).

סימן תנו] דלא מקרי כפרן עד שיעידוהו עדים, ואע"פ שלא הודה אלא מפני שראה עדים ממששים ובאים לא הוי כפרן כחכמים דפליגי ארשב"ג גבי גנב על פי שנים וטבח על פי עד אחד [פרק ז דבבא קמא משנה ז]. ועיין בתשובה הרימ"ט (ח"ג) [ח"ב] [חור"מ] סימן ל"ו.

רצח. כסף. סתם האמור בלשון חכמים כסף מדינה, והאמור בתורה כסף צורי. כדאיתא בבא קמא דף ל"ו [ע"ב] קכ"ז.

רצח. כשר. בלשון חכמים אצל גיטין הוי אפילו לכתחילה. הרא"ש גיטין (דף ק"ד ע"ב) [פרק ב סימן ג], וכ"כ הנמוקי יוסף ז"ל פרק מצות חליצה [יבמות לג ע"א מדפי הרי"ף] גבי החולצת מן הגדול חליצתה כשרה, ע"ש.

ש. פנויי נדרים. רבי יוחנן אמר לשון גוים, רבי שמעון בן לקיש אמר לשון שבדו להם חכמים להיות נודר בו. פרק קמא דנדרים דף י' ע"א.

שא. כולי עלמא לא פליגי. לפעמים לשון זה יוצא מן הכלל והכונה להפך, כולי עלמא לא פליגי אליבא דפלוני, דודאי פלוגתא דתנאי היא, בפרק ג' דשבועות דף כ"ה ע"א וב' וע"ש ברש"י. ועיין עוד פירוש אחר בכתובות דף ק"א [ע"א ד"ה אליבא], בלשון דכולי עלמא.

שב. כגון זה. כתבו התוס' בפרק הניזקין [גיטין] דף ח"ן ע"ב ד"ה כגון זה טוענים לירוש וכו', ז"ל, וכגון זה דאמר הכא פירושו אפילו כגון זה, דסלקא דעתך דהדין עם הבעלים דמה שלא מיחו מפני יראת הסקריקון, ע"כ. ומהרשד"ם בחור"מ סימן רכ"ו, כתב על מ"ש הטור [חור"מ סימן קמט] המחזיק בהקדשות כגון הקדש של עניים ושל בית הכנסת בזמן הזה וכו', משמע מדקאמר כגון דלאו דוקא אלא כל דבר כיוצא בו, וכדרך שכתבו בהגהות מיימוניות פרק ד' מהלכות שותפים [אות ה], דכל דקאמר תלמודא כגון זה אנו למדין ממנו דבר הדומה לו אפילו אינו דומה לגמרי, ע"כ. ולכאורה

לאהרן ולבניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי, שנתחבטו בדבריו ומה הנרצה ממנו, ונראה שרצה לדקדק מילת כל שהיא הוראה על ג', ופירש כהונה לאהרן ובניו סגני כהונה ונשיאות אליצפן, ע"כ. וצ"ע מההיא דפרק המפקיד [בבא מציעא] דף ט"ל ע"א, תנא וכולן שמין להם כאריס, ומוקי לה תלמודא (דאנטושים) [ארטושים] דרשב"ג קאי, ושם בעי תלמודא וכולן לאתויי מאי, ומשני לאתויי בורח מחמת מרדין, ע"ש, נראה דעל שנים בלבד שייך לומר וכולן.

רצו. כל. כתב הר"ב כנסת הגדולה [כללים נפרדים כלל לז] בשם מהראנ"ח סימן (מ') [ל"ט] חלק א', דלשון כל אינו מרבה אלא דברים שהן מעין הענין.

רצו. כך. אנו אומרים כך וכך וכו'. כתב הרב העיטור באות שיין שותף, דלשון זה שאומר בירושלמי הוי בתמיהא. ובפסקי הרא"ש פרק מצות חליצה [פרק יב דיבמות סימן י] כתב כשאומר בירושלמי הדא אמרה פירושו זה יכול להיות קבה.

רצה. כבוד. מדקדקים הפוסקים בלשון רז"ל [קידושין לב ע"א] שאמרו הרב שמחל על כבודו וכן האב כבודן מחול, דהיינו דוקא כבודו ולא בזיונו, דעל בזיונו אין מחילה קבו כמ"ש הריב"ש סימן ל"ג, והרב כנסת הגדולה הביאו ביו"ד סימן (ר"ס) [ר"מ] [הגהת טור אות מ] בשם ספר צפחת המים פרשת משפטים. ותמהני שלא הביא שהן דברי הר"ן סוף פרק קמא דראש השנה [ד' ע"ב מדפי הרי"ף], ופוסקים וכתבים [תרומת הדין ח"ב] סימן קכ"ז, והריב"ש [שם].

רצו. כלי שרת. כתבו התוס' זבחים דף כ"ד [ע"א] ד"ה הואיל וכו', דבגדי כהונה קרי תלמודא כלי שרת, כדאמרינן שיהא בכהן כשר וכלי שרת, ורש"י חולק בזה [שם ד"ה לא יהא].

רצו. כפרן. כתב מרן הב"י [חור"מ] סימן (ע"ח) [ע"ט], בשם מצאתי כתוב [שו"ת מהר"ם ד"פ

ציונים והערות

קבה. מה שכתב רבינו הכא בסיפא דמילתיה, כבר הביא האי כללא לעיל מערכת אות ה' (סימן קצח), ע"ש. קבו. עיין לעיל בדברי רבינו מערכת אות א' (סימן קח) שהביא האי כללא דעל בזיונו אינו יכול למחול. קבו. עיין עוד לרבינו לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות כ סימן תקלה) ששנה את דבריו כדכא.

לבד. תשובת רלב"ח סימן ל"ו. ועיין בכנסת הגדולה ז"ל אה"ע סימן צ"ג [הגהת] טור אות ל"ו, בדין מוחלת כתובה סתם שכתב שאין במחילה זה אלא עיקר ותוספת, לא הנדוניא, ע"ש.

שד. כלפי לייא. כתב רש"י בריש פסחים [ה ע"ב ד"ה כלפי], שני תיבות הם כלפי היכן הדבר נוטה, הא איפכא מסתברא. לייא לשון היכן הוא, כדאמרין בפרק הרואה [ברכות נח ע"א] חצבי לנהרא כגאני לייא, וכן פירש רש"י בריש פרק משוח מלחמה [סוטה מד ע"א ד"ה כלפי].

שה. כלל ופרט. קב"ח אין בכלל אלא מה שבפרט, אמרינן בלישנא דשטרא, כמ"ש מרן הבי"ח חו"מ סימן ס"ו מיוחדים מ"ט, ז"ל, ונמוקי יוסף ז"ל כתב בריש פרק הספינה [בבא בתרא לט ע"א מדפי הרי"ף], האומר נתתי או שיעבדתי נכסי מקרקעי ומטלטלי, אע"ג דשטרות בכלל נכסי, הכא אין שטרות בכלל, שאין בכלל אלא מה שבפרט, וצ"ל מקרקעי ושאר נכסים וכל שעבודא. הריטב"א [כ"ב עו ע"ב ד"ה ושכ"מ], וכל רבותיו ז"ל, ע"כקב"ט. ועיין לרבינו הכנסת הגדולה בחו"מ סימן רמ"ח [הגהת טור אות סא] כתב זה מסברא דנפשיה.

שו. כיבוש יחיד. אי שמיא כיבוש או לא שמיא כיבוש, פלוגתא הוא בפרק קמא דגיטין דף ח' ע"ב.

שו. כתובת בנין דכרין. קל מתוך דברי ריא"ז שהביא בשלטי גיבורים פרק נערה [כתובות יט ע"א מדפי הרי"ף אות ו], עלה דמתני' דלא כתב לה בנין דכרין וכו', מוכח דכתובת בנין דכרין לא מקרו נכסי האם, ובכור נוטל פי שנים ממנה. אך מתשובת הרשב"ץ [תשב"ץ חלק ג סימן שכא] שהביא הר"ב נתיבות משפט נתיב כ"ג חלק ז', מוכח דס"ל דכתובת בנין דכרין מקרי נכסי האם.

יפלא למה הוצרך ראייה מדברי ההגהות ז"ל, שהרי בכל מקום דקאמר כגון על כרחך איהו והדומה קאמר, וכדאמרין פרק קמא דקמא [ח ע"ב] ובפרק הכותב [כתובות פג ע"א] כל האומר אי אפשרי בתקנת חכמים כגון זו וכו', דודאי שהכונה בו לדמות כל הדברים שתקנו חכמים להנאתו של בעל דמצי למימר אי אפשרי בתקנת חכמים.

ישוב ראייתי בתשובת הר"ב פרח מטה אהרן ז"ל [חלק א] סימן ד', שכתב שטעם מהרשד"ם בזה משום דהוה ס"ד דשאני התם שבא מילת כגון על גזרת הדמיון, דקאמר כל האומר וכו', כגון זו וכו', משו"ה אמרינן דאתא לדמות הדברים הדומים אע"פ שאינן דומים לגמרי, אבל כשבא בתחילת גזרת הדין כענין מ"ש הטור כגון הקדש של עניים ושל בית הכנסת וכו', מהיכא תיתי למימר דלמדין כל הדומה קצת. ועל זה הוצרך מהרשד"ם להביא ראייה מדברי ההגהות דאפילו דמילת כגון בא בתחילת גזרת הדין כההיא דההגהות דקאמר זה על מ"ש בגמ' [בבא קמא קטז ע"ב] גבי שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד גייס וטרפה, דקאמר רמי בר חמא הכא בשותפין עסקינן וכגון זה שותף חולק שלא לדעת חבירו. דמילת כגון בא בתחילת הדין, ואפ"ה אמרו בהגהות דכל דקאמר התלמוד כגון זה אנו למדין ממנו דבר הדומה לו אפילו אינו דומה לו, לא שנא בא בתחילת הדין ולא שנא בא בסוף הדין, ע"כ. ומההיא דפרק הניזקין דכתיבנא לעיל, כגון זו טוענים ליורש, יש ראייה דאף כשבא מילת כגון בתחילת הדין לאו דוקא זה ולא אחר, ואנו למדין כל כיוצא בזה, ועיין בתשובת הרשד"ם עוד סימן רס"ב וסוף סימן שט"ו ותכ"ב, ובח"א סימן ק' [דף ק"ו ע"ד].

שג. כתובה. לפעמים נאמר כתובה סתם על עיקר כתובה, ולפעמים נאמר על כל הכתוב בכתובה מנה ומאתים ותוספת, ולפעמים נאמר על הנדוניא

ציונים והערות

- קב"ח. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות כ סימן קו) ששנה את דבריו כדכא. קב"ט. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ל סימן שכב) מה שהביא ראייה מדברי הבי"ח. קל. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות כ סימן תרלט) ששנה את דבריו כדכא.

אות הלמיד

בירושלמי חד אמר לוקה, ופירשו הם ז"ל, דרוצה לומר מכת מרדות מדבריהם. ועיין במרן הב"י בחו"מ סימן קי"ו, ובכנסת הגדולה (שם) [חו"מ סימן א הגהת ב"ק ס"ק י"ב]. וכנסת הגדולה חלק יו"ד סימן קפ"א הגהת ב"י אות ג'. ועיין במ"ש רבינו המאסר [כנסת הגדולה] בחלק חו"מ ריש סימן רכ"ח [הגהת טור אות א], ולא זכר ש"ר שכבר קדמו מרן הבית יוסף בסימן א' שם בחו"מ. ועיין מ"ש בקונטרס ארעא דרבנן אות קכ"ב למהדורא בתרא, ושצ"ט למהדורא קמא.

שי. ליטרא. הוא לוג, בעירובין פרק בכל מערבין [כט ע"א].

שיא. לאיי. בלשון חכמים כתב רש"י בשבת דף ס"ד [ע"א ד"ה לאין], לאי באמת. ועיין בערוך [ערך לאין] שפירש שהן שתי תיבות לא יי כלומר לא בני שכן בלשון יון קורין לבן יי, ע"ש.

שיב. לשון חכמים. כתב הרשב"א בפרק קמא דגיטין [ט ע"א] עלה דזו אחת מן הדרכים ששוו גיטי נשים לשחרורי עבדים, איכא דקשיא ליה היכי תלי תניא בדלא תניא, דעיקרא בגיטי נשים ושחרורי עבדים משום דאתקש לגיטי נשים, ולי נראה דצ"ל דברים ששוין זה לזה אין משגיחין מי קודם בלשון. ובפרק בנות כותים [גדה לו ע"ב] כימי נדת דותה תטמא, הקיש ימי נידתה לימי לידתה, ומהראוי הוי ליה למימר הקיש ימי לידתה לימי נדתה, ע"כ.

שיג. לבלוב. שאמרו חכמים בפרק (הרואה) [כיצד מברכין] [ברכות מג ע"ב], אמר רבי יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום. בכלל לבלוב הוי הפרחים, דהיינו השושנים וגם הנצינים שהם כמו לולבי גפנים. ולשון דנפיק ביומי דניסן משמע דעל פרחי השקדים שממהרים הרבה קודם ניסן אין

שח. לא נהנין ולא מועלין. דאמרו חכמים בכל מקום, פירוש לא נהנין מדרבנן, חוץ מתרומת הדשן שאמרו לא נהנין ולא מועלין, שפירשו לא נהנין מדאורייתא, דתרומת הדשן אחר שנתרמה אסורה בהנאה מדאורייתא אלא דלית בה מעילה. תוס' יומא דף נ"ט [ע"ב] ד"ה והרי וכו'. ועיין ברמב"ם הלכות תמידין ומוספין פרק ב' סוף הלכה ט"ו.

שט. לוקה. בכתובות דף מ"ה [ע"ב] רבי יהודה אומר מוציא שם רע לוקה [ונותן] מאה סלע, בעל נותן, לא בעל אינו נותן, והתניא רבי יהודה אומר בעל לוקה, לא בעל אינו לוקה, אמר רב נחמן בר יצחק לוקה דקאמר רבי יהודה אפילו לא בעל לוקה מכת מרדות מדרבנן, רב פפא אמר מאי בעל לוקה דקאמר רבי יהודה, ממון דמאה סלע, ומי קרי לממון מלקות, אין, והתנן וכו'. ובפרק אלו הן הלוקין [מכות] דף י"ז ע"ב, אמר רבא זר שאכל מן העולה לפני זריקה חוץ לחומה לרבי שמעון לוקה חמשה, ומוקי לה תלמודא מאי לוקה חמש, חמשה איסורין, ופירש רש"י [ד"ה משום], ה' איסורין קאמר ולא ללקות עליהם. וכ"כ התוס' בפרק מרובה [נבא קמא] דף פ"א ע"א ד"ה אין מחייבין אותו וכו', דהא דאמרינן המקיים בכלאים לוקה, דלאו מלקות ממש דלאו שאין בו מעשה הוא, אלא איסורא בעלמא הוא, ע"כ. מהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן צו]. ועיין בתוס' פרק קמא דחגיגה דף ז' ע"ב ד"ה עולות וכו'. ובב"י סימן רצ"ז ביו"ד כתב דאע"ג דבש"ס אמרינן מאי לוקה מכת מרדות, מכל מקום אין דרך הרמב"ם להוציא מכת מרדות בלשון מלקות, ע"כ. וביבמות פרק רבן גמליאל דף נ"ב [ע"א] מאי לוקה מכת מרדות, ובפרק שלוח הקן [חולין] דף קמ"א ע"ב, ובריש פרק תולין דף קלא. ופרק כירה שבת דף מ' ע"ב, ובנוזר דף ח"ן ע"ב, והתוס' בבכורות דף ד"ן ע"א ד"ה ב' מינין, ובתוס' סוף פרק רבי אליעזר דנדריים על מאי דאמרו

צינים והערות

קלא. הציטוט שהביא רבינו 'ובריש פרק תולין', הוא לשונו של המגיד משנה בפרק א' דשבת הלכה ג', ואולם לפנינו בגמ' שבת בפרק תולין ליתא ללשון זה שלוקין מכת מרדות מדרבנן, ויעויין ברמב"ם מהדורת פרנקל על דברי המגיד משנה (שם) שכתבו להעיר שהמעייין בדברי המגיד משנה בפרק כ"א משבת הלכה י"ז (ד"ה וכן) יראה שגרס כן בגמ' שבת (קלח רע"א), עיי"ש בדבריהם.

המאירי ז"ל, שהחילוק בזה דכשהיה ממש בדבריו לא היה יורד משם כל אותו זמן שהדין לפנייהם שלא גמרוהו, וכשלא היה ממש בדבריו אפילו לא היה שם אלא שעה אחת מן אותו היום יורד לערב, ודברי המאירי מוכרחים כמ"ש, דאם לא כן נתוסף מנין הסנהדרין. אלא דלשון הרא"ה מגומגם, והכי קאמר ולא היה יורד משם לעולם קאמר כל זמן שלא נגמר הדין, ואורחא דמילתא נקט כל אותו היום.

שיז. לא תיזלו בתר איפכא. כתב רש"י פרק נערה שנתפתה [כתובות מח ע"ב ד"ה לא], פירוש לא תשיבו בבית המדרש ממשנה אחת הנהפכת לב' צדדי דמצי המתרץ לתרץ משמעה אחר סברתו, ע"כ.

שיח. לא ישא. דאמרינן בפרק הבא על יבמתו [יבמות] דף (כ"ג) [נ"ט] [ע"ב] לא ישא אנוסת עצמו וכו', מצאתי בתוס' פרק ג' דכתובות דף ל' [ע"א] ד"ה איכא בינייהו וכו', דהאי לא ישא הוי מן התורה, ואפ"ה אם נשא נשוי, והכי נמי אמרינן בוגרת ומוכת עץ לא ישא ואם נשא נשוי, אע"ג דהוי מן התורה כדמוכח התם, ע"כ.

שיט. לפני. בלשון חכמים שאמרו דאינו מתחייב השומר עד שיאמר הנח לפני לאו דוקא לפני ממש, אלא הכונה לומר בידיעתו. הר"ש הלוי חו"מ סימן כ"ג.

שך. לשון חכמים. בדרשת הפסוק [במדבר יח, כח] 'כן תרימו גם אתם' אתם ולא אפטרופוס, אתם ולא שותפים, אתם ולא אריסין, אתם ולא התורם את שאינו שלו [גיטין נב ע"א], כתבו התוס' ריש פרק קמא דכתובות [ב ע"ב] ד"ה הרי זה וכו', דדרשינן ולא התורם את שאינו שלא, הוא פירוש דשאר דרשות, וכן במה ששינו [גיטין עב ע"א] הרי זה גיטך אם מתי מחולי זה, הרי זה גיטך לאחר מיתה. מאי דקתני לאחר מיתה הוא פירוש דאם מתי. ועיין בדרשות מהרימ"ט [צפנת פענח] פרשת בא דף ס"ו ע"ד.

שכא. לא. בחגיגה דף כ"ו ע"א, המתחיל בעיסתו על גב הרגל לא יניחה לרגל אחר, מאי לא יניחה, אין צריך להניחה.

לברך. גם אין לברך אלא על רבוי אילנות. גם דייק מהתם דמשגדלו הפירות אין לברך. הלכות קטנות ח"ב סימן כ"ח. ועיין במ"ש הרא"ם פרשת קרח [במדבר יז, כג] בפסוק 'ויוצא פרח ויציץ ציץ'.

שיר. לפיכך. יש בלשון חכמים דקאי לדברים הנמשכים אחריו בסוף פרק קמא דקידושין [ל ע"א], לפיכך נקראו הראשונים סופרים, ואותו הלפיכך קאי בהכרח לדברים הנמשכים אחריו. וכיוצא בזה בפרק ד' דסנהדרין [לו ע"א] לפיכך נברא האדם יחידי וכו'. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תרלח].

שמו. לאתויי. מצאתי להרא"ש פרק קמא דקידושין [דף א' ע"ב] [סימן ב] עלה דאמרינן בנוזר ידים שאין מוכיחות לא הויין ידים, דכתיב כי יפליא לאתויי ידים שאין מוכיחות, ופירש דהאי לאתויי פירושו למעוטי ידים שאין מוכיחות, דכי יפליא משמע דבר מפורש. וכיוצא בזה מצינו בפרק מרובה [בבא קמא] דף ס"ד [ע"ב] לאתויי שפירושו כמו למעוטי, דקאמר התם חמור דכתב רחמנא למה לי, אי לאתויי דלאו בעלי חיים, משור נפקא, אלא לאו לאתויי דבר שאינו מסויים, והוי פירושו כמו למעט דבר שאינו מסויים, עכ"ל.

שמו. לעולם. בפרק היו בודקין [סנהדרין מ ע"א] אמרו אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו, אם יש ממש בדבריו שומעין לו ואינו יורד משם לעולם, כתב רבינו בכנסת הגדולה פרק י' מהלכות סנהדרין קלב [ד"ה שיטה יג], בשם המאירי ז"ל דלשון לעולם לאו דוקא, אלא כל זמן שאותו ענין לפנייהם שלא גמרוהו, דהא אי אפשר לומר לעולם ממש דא"כ נתוסף מנין הסנהדרין, ע"כ. וכן מצאתי להרא"ה ז"ל בספר החינוך פרשת משפטים סימן (פ"ג) [ע"ז], כתב ז"ל, ואם יש ממש בדבריו אינו יורד משם כל אותו היום, ע"כ. והרב כמוהר"י רוזאניס ז"ל [דרך מצוותיך חלק רביעי ד"ה סימן עז], כתב עליו ז"ל, זה אינו, אלא לא היה יורד משם לעולם, ומאי דתנן במתני' לא היה יורד משם כל היום, כבר תרגמא אביי אין ממש בדבריו, ע"כ. ודעת הרא"ה לענ"ד בזה כדעת

ציונים והערות

קלב. לתועלת המעיין הנה בכנסת הגדולה (דף קלו ע"ג) נפל שם טעות דפוס ובמקום פרק י' כתוב פרק ששי.

לישראל ואמר לו על מנת שמעשר ראשון שלי לעולם, הרי הם שלו, ואם מת הרי בנו כשאר כהנים וכו', עד שיאמר לי ולבני וכו'. שמע מינה דבלשון לעולם אין באי כחו בכלל כל שלא הזכירם בפירוש. וכן יש ללמוד מתשובת הרא"ש [חזה התנופה סימן לח] שהביא מרן [ח"מ] סימן ר"ז מחודש י"ד, שאם כתוב בשטר שישתמש שמעון ואשתו בחצר לעולם, אם מת שמעון לא זכו בניו, דלשון שמעון ואשתו הוי מיעוט בניהם אחריהם, ע"כ. ש"מ דכיון דקאמר שמעון ואשתו אע"ג דקאמר לעולם אינן זוכים בניו. ועיין במהרש"ך ח"ב בקונטרס סימן כ"וקל"ה.

שכו. לעז. כל לשון שאינו לשון הקודש נקרא לעז. בית דוד חלק אר"ח הלכות (מעילה) [מגילה] סימן תפ"ח וז"ל, מילת לועז הוא שם כולל לכל הלשונות שאינם לשון הקודש. וכ"כ הריב"ש סימן שצ"א.

שכב. לשון התנאים הוא בלשון הקודש ולא בלשון ארמי. כמ"ש רש"י ז"ל בתענית דף י"א ע"ב ד"ה מר עוקבא וכו'.

שכנ. למאי הלכתא. כתב הרב המגיד ז"ל בהלכות מכירה (דף רכ"ט) [פרק כד הלכה טז], דבכל מקום פירושו לאיזה ענין נאמר זה, ולפעמים יתפרש למאי הלכתא מאי קמ"ל. הרב מורי זקני גופי הלכות כללי הלמד סימן שון בשם הרב בצלאל ז"לקלג.

שכד. לקיחה. פלוגתא בסוכה דף ל"ז ע"א, לרבה לקיחה ע"י דבר אחר לא שמה לקיחה, ולרבא לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, וע"ש בתוס' ד"ה דבעינא.

שכה. לעולם קלד כתב הרמב"ם פרק ו' מהלכות מעשר [הלכה יט] ז"ל, כהן שמכר שדה

אות המ"ב

שכה. מותר. לפעמים פירושו חייב, כמ"ש בפרק קמא דסוטה דף ח' ע"ב אמתני' כל הרוצה לראות בה יראה, פריך הא גופא קשיא, אמרת כל הרוצה לראות בה רואה, אלמא לא שנא גברי ולא שנא נשי, והדר תני כל הנשים מותרות לראותה, נשי אין גברי לא, ומשני הכי קאמר כל הרוצה לראות בה רואה, לא שנא גברי לא שנא נשי, ונשים חייבות לראותה.

שכמ. מותר. מצאתי בחולין דף צ"ה ע"א, פריך עליה דרב דאמר בשר שנתעלם מן העין אסור, ממתני' [פרק ז' דשקלים משנה ג'] דקתני נמצא בגבולין אברים נבלות, חתיכות מותרות, ומשני הא איתמר עלה רב אמר מותרות משום נבלה ואסורות באכילה, ש"מ דלישנא דמותר לאו מותר לגמרי קאמר, אלא מותר מאיסור דאיירי ביה, אבל יש בו איסור אחר, ומכאן ראייה לדברי הרא"ש ז"ל ריש

שכו. מ"ב. כתב הר"ב ערוגת הבושם ז"לקלו שכשם שבלשון תורה מצינו במקרא מ"ם השלילה, כמו 'וימאסך ממלך' [שמואל א טו, כג] שעניינו שלא תהיה מלך, וכמוהו רבים, כן על דרך זו בלשון חכמים, כמ"ש ז"ל בפירוש 'ברכה עד בלי די' [מלאכי ג, י] עד שיבלו שפתותיהם מלומר די [שבת לב ע"ב], וזה כי בכתוב קשה שהוי ליה למימר עד די, ובדבריהם ג"כ קשה האומר די לא יבלה השפה כי אם הלשון, שהדל"ת היא מאותיות הלשון, אמנם ענין הכתוב הוא 'והרקותי לכם ברכה עד בלי די', כלומר בכל משך זמן שתאמרו בלי די אריק לכם ברכה כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו [קהלת רבה פרשה א ד"ה ונתתין], והוא אומרם עד שיבלו שפתותיהם מלומר די, מ"ם מלומר מם השלילה, כלומר שלא לומר די אלא בלי די, ובהו יבלו השפתים כי הבי"ת היא מאותיות השפתים, ע"כ.

צינונים והערות

קלג. כללי התלמוד לרבינו בצלאל אשכנזי נדפסו לראשונה ע"פ כתב-יד בשנת תרע"ד בספר לדוד צבי - ספר היובל לרב דוד צבי הופמאן, אולם כתב יד זה אינו שלם, במרוצה השנים נמצא כתב יד נוסף שהתפרסם בספר 'שנתון הספר העברי' (כרך ח תשמ"א עמ' 248-308) למרות שגם כת"י זה אינו שלם אך על פיו נשלמו כללים נוספים. כלל זה שציין רבינו מופיע שם אות קפ"ו. קלד. עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ל סימן רנט) ששנה את דבריו כדהכא. קלה. לתועלת המעיין מה שציין רבינו למהרש"ך בקונטרס, היינו קונטרס התשובות הנדפסות לפנינו בסוף חלק ג'. קלו. ספר ערוגת הבושם לכמוה"ר שמואל ארקוואלטי זי"ע על עניני דקדוק לשון הקודש (פרק ב שימושי המ"ם אות יד).

סוכות', וכן 'הודע את ירושלים' [יחזקאל טו, ב] ואף יש לפרש כמשמעו כמו ידיעה וכן 'מודע לאישה' [רות ב, א] ידוע לאישה, אף בזה ידיעת העדים היא המודעא, בין שידעו מעצמן בין שאחר הודיעם, ומפני שכל העדויות ראייה וידיעה הם וזה ידיעה בלא ראייה שאינן יודעים אם גמר בלבו אם לא לפיכך נקרא מודעא, עכ"ל.

שלב. מחשבה. כל מחשבה בקדשים לענין פגול היינו שהוציא בשפתיו וקרי ליה מחשבה, לפי שאין בה מעשה. תוס' פרק קמא דזבחים דף ד' [ע"ב] ד"ה מחשבה. בפרק תמיד נשחט [פסחים] דף ס"ג [ע"א] ד"ה רבי מאיר וכו', ע"ש. וכ"כ התוס' בפרק המפקיד [בבא מציעא מג ע"ב ד"ה החושב], גבי החושב לשלוח יד בפקדון דהך מחשבה הוי דבור, ע"ש. ומרן ז"ל בספר בדיק הבית בחו"מ סימן קפ"א, כתב בשם אבי העזרי ז"ל, שכתב דנתכוון להציל לעצמו לעצמו הציל, וקשיא ליה דבגמ' משמע דוקא אמר לעצמי אני מציל, אבל המתכוין בלב לא מהני שדברים שבלב אינם דברים [קידושין מט ע"ב], וכתב דנתכוון לאו דוקא אבל ר"ל שאמר לעצמי אני מציל.

שלג. מבווי. בלשון חכמים מלשון 'מבוא העיר' [שופטים א, כד]. כ"כ התוס' יו"ט ריש פרק קמא דעירובין [משנה א].

שלד. מחיצה. שאמרו בכל מקום להפסיק היינו גבוה י' טפחים על רוחב ד' אמות. פרק י"ג דנגעים [משנה יב] מצורע נכנס לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוה י' טפחים על רוחב ד' אמות. ולא בעינן שיעור רחבה כשיעור גובהה.

שלד. מיד. קלח. כתב בתשובת שבות יעקב ח"א סימן ל"ג, על ההיא דאמרינן בפרק החולץ [יבמות] דף מ"ז [ע"ב], קיבל עליו מיד וכו', דלשון מיד לאו דוקא אלא כל שעושה המצוה באותו היום ג"כ מקרי מיד, וכן כתוב במתני' דפרק ט' דטהרות

פרק קמא דשבת [סימן א], עלה דקאמר הש"ס שם ג ע"א [דתרי בבי קמאי דקתני בעל הבית פטור והעני פטור דפטור ומותר, וקשה דהא קעבר אלפני עור לא תתן מכשול' [ויקרא יט, יד], ותירץ דאע"ג דאיכא איסורא דלפני עור לא איירי הכא אלא באיסורי שבת וקרי ליה מותר כיון דליכא איסורא משום שבת, ע"כ, ע"ש. וכתב הר"ב כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפרדים כלל יב] דדעת רש"י ז"ל פרק קמא דכתובות דף ג' ע"ב [ד"ה הכא], גבי התם נהגו, דלא גרסינן מותר, דלשון מותר היינו דיעבד דוקא ולא לכתחילה, והתוס' ז"ל [שם ד"ה ותן], חלוקים עליו שם דמותר אפילו לכתחילה משמע. ובנדרים דף י"ו [ע"א] מצאתי במתני', בשבועות מותר, שאין נשבעין לעבור על המצוה, וכתב הר"ן שם ע"ב דמותר, ומיהו חייב מלקות, ע"ש. ועיין בשל"ה דף שצ"ו ע"ב ד"ה מצינוקלז'.

של. מלחמה. שאין האשה נאמנת לומר מת בעלי במלחמה, כתב בתשובת צמח צדק סימן ע"ח, דסתם מלחמה הנזכר בש"ס היינו מלחמה שעורכים על השדה מחנה מול מחנה, או שהם לוחמים על עיר וזורקים אבני בליסטראות וחיצים, ואינם מתכוונים על מי שיפול, ומשו"ה אמרו דאין האשה נאמנת, דיראה היא למנטר ולמחזי וחיישי בדדמי, אבל מלחמה דנפלו עליהם ליסטים נאמנת לומר נהרג, דבמקום דמצי למנטר נפשה ומחזי נאמנת, והביא ראייה מדברי התוס' ז"ל [יבמות קיד ע"ב ד"ה זימנין], ע"ש דף ק"ט ע"ג.

שלא. מודעא. כתב הרמב"ן ז"ל בשיטת בתרא דף מ' [ע"א] בסוגית לא כתבינן מודעא אלא אמאן דלא צאית דינא וכו', כתב שם סוף פירוש הסוגיא [שם ע"ב] וז"ל, ואם יש מי שמשיב עליך מלשון מודעא כי בלא מסירת מודעא היאך לשון מודעא חל עליו, אף אתה אמור לו אין לשון מודעא שמודיע לעדים, אלא פירוש מודעא אונס ויסורין, כמו שכתוב [שופטים ח, טז] 'יודע בהם את אנשי

ציונים והערות

קלז. המקור שציין רבינו לשל"ה הוא ע"פ דפ"ר אמשטרדם ת"ח-ת"ט, ולפנינו בחלק תורה שבע"פ כלל ב' רבי אות כ', מהדורת מכון שערי זיו שנת תשנ"ג.

קלח. עור בלשון מיד, עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תפז).

שמו. מניין. כשאומר התלמוד מספר מועט, כתב הריב"ש ז"ל סימן ל', דהוי דוקא כדאמרין בפרק היה קורא [ברכות] דף ט"ו [ע"ב] גבי מים לתפלה, והני מילי לפניו אבל לאחוריו אפילו מיל אינו חוזר, ומסיק מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. וכן בבבא בתרא פרק מי שמת דף קמ"ו [ע"א], דתנן גבי סבלונות אכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אין נגבים, ואמרין בגמ' לא אמרן אלא דינר אבל פחות מדינר לא, ופריך פשיטא דינר תנן וכו', אלמא כל כי האי לישנא דוקא הוא. אבל בתשובת מהר"ם אלשקאר סימן צ', הביא משם מהר"ש דוראן ז"ל, שהביא ראיה בהפך ממ"ש בפרק הבא על יבמתו [יבמות] דף ס"ד [ע"ב], דאמרין מל האחד ומת השני ומת השלישי לא תמול וכו', וה"ה רביעי וחמישי, דהכי אורחא דתלמודא דקאמר מנין מועט ומוסיף, ולא דוקא, ועוד ראיות אחרות. ועיין בתשובת מהרי"ם חלק (א) [ב'] [י"ד] סימן ל"א, שדחה ראיותיו ועלה בהסכמה עם דעת הריב"ש, והביא דברי הרמב"ן ז"ל שכתב הר"ן ז"ל בשמו בפרק אלמנה ניוזנת (דף תקכ"ז ע"ב) [כתובות נח ע"א ד"ה רישא], כההיא דאם עשו אגרת בקורת אפילו מכרו שוה מנה בחמשים דהיינו דוקא בחמשים אבל יותר על זה מכרן בטל, ע"ש בארוכה.

שמוא. מזיגה. בלשון תורה דכתיב [שיר השירים ז, ג] 'אל יחסר המזג' היינו מזיגה בין עצמו, אבל בלשון חכמים מזיגה רוצה לומר שמוזג היין במים, וזה נקרא בלשון תורה מסכה, כן כתבו התוס' בעבודה זרה דף נ"ח ע"ב ד"ה כדכתיב.

שמוב. מוחלפת השיטה. מצאתי בחולין בשלהי פרק העור והרוטב [קכח ע"א] פירש רש"י [שם ד"ה מוחלפת], פירוש מחודש כאן, החליף ר"מ שיטתו, אבל בעלמא לא ס"ל הכי, ע"ש. ובפרק המוצא תפילין [עירובין צט ע"א] פירש רש"י [שם ד"ה מוחלפת], החליף רבי יהודה שיטתו ויצא (ממנהגו)

[משנה ד] קלט, וכן מבואר בחו"מ סימן ק"קמ. ובתשובת הרב צמח צדק סימן ק"ך כתב ז"ל, הנשבע לשלם מיד זמנו כל היום, ע"ש.

שלו. מזוזה. בשבת דף (מ"ט) [ע"ט] [ע"ב] דוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, ומפרש בגמ' מאי מזוזה מזוזה שבתפילין, דקרי להו לתפילין מזוזה, כדתיניא לטהור שיגע במזוזה.

שלוז. מיל. כתב הרמב"ם פרק ג' דפסחים משנה ב', דשיעור מיל הוא ב' חומשי שעה, אבל מדברי התוס' פסחים [יא ע"ב] ד"ה אחד אומר וכו', שכתבו דמעלות השחר עד הנץ החמה מהלך ה' מילין ועולה שעה ומחצה וכו', נראה לפי חשבונם שיעור מיל היא רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, הפך דעת הרמב"ם ז"ל, ועיין שם בתוס' יו"ט.

שלח. מנהג. כתב הריב"ש סימן (תמ"ג) [תס"ג], דאין שייך לשון מנהג בדבר שאינו תדיר, ע"כקמא.

שלם. מניין. כתב רש"י ז"ל ביומא דף נ"ה [ע"א], אהא דתיניא אחת ואחת, אחת ושתיים דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אחת אחת שלש וכו', ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה, כתב לר"מ כשהמנין יש בו כלל ופרט, בתחילה אומרים הכלל ואח"כ הפרט, כגון עשרים ושנים עשרים ושלש, ולר"י שאומר אחת בלא וא' מונה הפרט תחילה, שנים ועשרים וכו', ואיכא למידק דכיון דבאתריה דר"י מונה הפרט תחילה קשה דבסוכה דף נ"א ע"ב רבי יהודה אומר שבעים ואחד קתדראות היו שם. אף הוא היה מונה הכלל תחילה, וכן רבים בתלמוד. ומורי הרב מורי זקני בספר גופי הלכות [כללי המ' סימן סג] תמה על מנהגנו דבסדר עבודת יום הכיפורים נהגינן לומר אחת ואחת בוא' כר"מ, ובספירת העומר נהוג עלמא כר"י שנים ועשרים שלשה ועשרים.

צינוים והערות

קלט. מה שכתב רבינו 'וכן כתוב במתני' דטהרות', כוונתו דהתם תנן, הגומר את זיתיו ושייר קופה אחת יתננה לעני הכהן דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר יוליך את המפתח מיד, רבי שמעון אומר מעת לעת, ופירשו הר"ש והר"ב דמה שאמר רבי יהודה מיד היינו כל היום.

קמו. מה שכתב רבינו 'וכן מבואר בחו"מ סימן ק"צ', היינו דשם בסעיף ט"ז נפסק גבי פרעון חוב, דאי עייל ונפיק ביומיה תרי זימני ולא יהיב ליה, ומקמי דשלים יומיה אייתי ליה זוזי, קנה, ולא מצוי הדר ביה, דכל דפרע ביומיה כפרע מיד דמי. קמא. יעויין עוד בריב"ש בסימן תע"ה, דהתם נמי משמע מדבריו דדבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג. וכדבריו אלו פסק ברמ"א בחו"מ (סימן שלא סעיף א).

[הימנה]. מהר"י קארו ז"ל [כללי הגמ' הנוספים סימן תקה].

שמג. מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו. כתב בתשובות דברי ריבנות סוף סימן ק"פ, ז"ל, ואני שמעתי שרוצים להסתלק מהחומר ממאי דאמרינן פרק אלו מגלחין [מועד קטן טז ע"ב], מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו, ונדון דידן מנודה מעיר אחרת, ולענ"ד שמי שאומר כן לא הביין לשון הגמ', דאי הכי הוי ליה למימר מנודה מעיר אחרת אינו מנודה לעירו, מנודה מעירו או בעירו מנודה לעיר אחרת, אבל השתא דלא קאמר אלא מנודה לעירו וכו', עכ"ל. הפירוש הוא כן מנודה לעירו רוצה לומר לבני עירו יהיה הנידוי, מאיזה מקום שיהיה, כי הלמד מורה למי שאליו מנודה לעיר אחרת, אבל מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לאנשי עירו, ע"כ. ופירוש מנודה לשון מקרא הוא.

שמד. מאי קאמר. כתב רש"י בריש פרק קמא דבבא קמא [ב ע"ב ד"ה לא], לא הרי השור כהרי המבעה, מאי קאמר פירוש למה ליה למתני כלל, ע"ש.

שמח. מקל ומתיר. עיין בגופי הלכות סימן שנ"ח, דלדעת הראב"ד קמ"ב כשאומר מקל ולא אמר מתיר ש"מ דהלכה ואין מורין כן ויש חולקין בכלל זה, ע"ש.

שמו. מפירה. כתבו התוס' בריש פרק הספינה [בבא בתרא עו ע"א] ד"ה אי כרבי, דמסירה דאמרו חכמים בשטרות כתיבה ומסירה, דמסירה לאו דוקא שלא הוזכרה מסירה אלא בבעלי חיים, אלא רוצה לומר הגבהה או משיכה. ועיין בטור חו"מ סימן ס"ו ובכ"י שם.

שמוז. מנחה. כתבו התוס' ז"ל בריש פרק בתרא דפסחים דף ק"ז [ע"א ד"ה סמוך], ז"ל, תימה אמאי קרי ליה מנחה, דאי משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים הלא גם בשחר קריבה. וי"ל בשחרית יש שם אחר שחרית, ועוד י"ל דשעת רצון בשעת הקרבת המנחה שאלהיה נענה בעלות המנחה, ע"כ. והרב תוס' יו"ט [פרק ד דברכות משנה א] מצא

בפירוש התורה להרמב"ן ז"ל פרשת בא, בפרשת בין הערבים [שמות יב, ו] שהביא שם כמה קראי שכתוב בהם מנחת בוקר ומנחת ערב, וכתב שמנחה לשון מנחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמינן [בראשית ג, ח] למנח יומא, והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חז"ל [ברכות כו ע"ב], ע"כ. ועיין בספר בית דוד חלק או"ח [הלכות יום כיפור סימן תלג ד"ה אגב, דף קיג ע"ב].

שמח. מנכש. ההבדל בלשון חכמים בין מנכש לכוסח, מנכש הוא שעוקר עם השרשים וכוסח שמניח השרשים, עיין ריש פרק ב' דכלאים [משנה ה] ובפירוש הר"ש ז"ל.

שמט. מנין. משמע בכל מקום עד שיהא גדול הימנו בחכמה ובמנין. יש פירושים, הרמב"ם פרק ב' דממרים [הלכה ב] פירש דהיינו מנין חכמי הדור. ובהגהות אשרי פרק קמא דעבודה זרה [סימן ג] פירשו מנין תלמידים הרבה, אי נמי שרוב תלמידיו אומרים כוותיה. והראב"ד בריש פרק קמא דעדויות [משנה ה] פירש מנין דהיינו שנים. וכתב הש"ך ביו"ד סימן רמ"ב [בהנהגת הוראות באיסור והיתר] דדוקא בבית דין תלוי בשנים לבטל דברי בית דין חבירו אבל לא בשני חכמים, ע"כ.

שן. מעלה. בפרק כיצד הרגל [בבא קמא כא ע"א] עלה דשוכר בית ראובן ונמצא של שמעון מעלה שוכר לשמעון, כתב הרב הנמוקי יוסף ז"ל [שם ט ע"א מדפי הרי"ף] כתב הרא"ש בשם ר"י, הא דנקט תלמודא בהאי לישנא מעלה שוכר לשמעון ולא נקט משלם, דוקא הוא, לאשמועינן דאפילו שוכר מראובן בדמים קלים מעלה שוכר לשמעון, כמו ששוכרים שאר בתים ולא מצי אמר דסבור הייתי שהבית היה של ראובן, ואילו ידעתי שהייתי צריך לתת בה שוכר הרבה לא נכנסתי בו. וכ"כ הריטב"א.

שנא. מעשרות. כתב הרב תוס' יו"ט ריש פרק ד' דדמאי [משנה א], שהוא כולל לכל מתנות כהונה ואף לתרומה גדולה.

שנב. משיכה. בלשון חכמים משמשת לפעמים במקום הגבהה, כמ"ש התוס' בבבא בתרא

ציונים והערות

קמב. בעניותי לא מצאתי לראב"ד, ועיין ברשב"א שבת (נג ע"ב), ובמאיר ובר"ן שבת שם.

היה שם, וזה פשוט. מהר"י קולון שורש קע"א (דף קצ"ד).

שנו. מקדש. בלשון חכמים לדעת רש"י נראש השנה כט ע"ב ד"ה אבל, הוא דוקא בית המקדש, אבל הרמב"ם ריש פרק יו"ט של ראש השנה שחל בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה, כתב ז"ל, כבר ביארתי פעמים כי מקדש תקרא ירושלים כולהקמ"ג.

שנו. משהו. בלשון חכמים ז"ל לאו דוקא משהו אלא פחות משישים קרי ליה משהו, ועיין בפרי חדש הלכות פסח סימן תמ"ז סעיף א'.

שנה. מרמה. בלשון חכמים הוא בתחבולת שאינן של היתר, ובשל היתר נקרא ערמה, וכן תירגם אונקלוס במרמה דבני יעקב [בראשית לד, יג], וכן 'להורגו בעורמה' [שמות כא, יד], לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. הרמב"ם ז"ל במסכת חולין פרק י"א משנה שניהקמ"ד.

שנו. מתא. לדעת התוס' הוא שם כולל על עיירות גדולות ועל כפרים קטנים, ולדעת רש"י מתא לא אמר אלא עיר גדולה בעירובין דף כ"א [ע"א]קמ"ה. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי המ"ם סימן תקפב]. ובסדר הגט (למוהר"ם) [למוהר"ן] מינין סעיף ק"ז, כתב בשם מתא, מפקא מכרך ומפקא מכפר, ולא זכר דלהתוס' אף נכלל בשם מתא וכנראה מתחילת דברי התוס' ד"ה אחוי.

שם. מותרין. מצינו דקרי התנא כל זמן שאין המעות קשורים קשר משונה אלא קשורים כשאר קשרים, כדאמרינן פרק ו' דמעילה [משנה ה] המפקיד מעות אצל שולחני אם צוררים לא ישתמש בהם, לפיכך אם הוציא מעל, אם מותרין ישתמש בהם, לפיכך אם הוציא מעל, אם מותרין ישתמש בהם, ופירש רש"י קמ"ו אם צוררים קשר משונה וכו',

דף (ו') [פ"ו] [ע"א] ד"ה אבל וכו', ובפרק מי שמת [בבא בתרא קנא ע"א] פריך הש"ס מלוגמא דשטרי, והא לא משך לאו דוקא נקט משך, אלא כלומר והא לא הגביה, ועיין בתוס' יו"ט פרק ג' דמאי משנה ב'.

שנו. מתן שכר. לשון זה ענינו על תוספת שכר הקצוב, ששכר כזה אינו ראוי להקראות שכר בהחלט, שהרי אינו שכר הראוי, אבל זה שמו יקרא לו מתן שכר, לפי שיש עמו מתנה מרובה, ואינו מתנה ג"כ בהחלט שהרי שכרו איתו, והיינו דתנן שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. תוס' יו"ט במסכת אבות [פרק ב משנה א].

שנד. מן. בלשון המשנה ילפינן מיניה דינא. בכורות דף ז' ע"א, א"ל רב ששת תניתוה שהיוצא מן הטמא טמא, מטמא לא קתני, אלא מן הטמא, ע"ש.

שנה. מקום. בלשון תורה ובלשון חכמים משמע נמי הרבה עיירות ביחד, אי בעית אימא קרא דכתיב [בראשית יח, כח] 'האף תספה ולא תשא למקום (בעבור) [למען] (ה)חמישים הצדיקים', ופשיטא שהיה אברהם אבינו מבקש שישא לכל הה' כרכים שהיו שם בזכות החמישים צדיקים, דהיינו ' לכל כרך וכרך, כמ"ש רש"י ז"ל [שם] והרמב"ן [שם], ואע"ג שהקב"ה לא הזכיר לו כי אם שנים, זעקת סדום ועמורה, אפילו הכי סמך אברהם אבינו לומר ולא תשא למקום, ולא חש פן יהיה משמעו למקום הנזכר דהיינו סדום ועמורה דוקא, מפני שלשון ממקום משמע שפיר יותר מעיר אחת ואפילו משתים. ואי בעית אימא משנה, שנינו במסכת עבודה זרה [טו ע"א] אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו וכו', וארישא קאי דקתני אין משכירין להם בתים, ואין צריך לומר שדות, ובסוריא משכירין לה בתים אבל לא שדות. והרי לך שכל ארץ סוריא קורא מקום, ואע"ג שכמה וכמה עיירות

צינונים והערות

קמו. עיין ברמב"ם בפירוש למשנה פרק ד' דראש השנה משנה א'. קמו. בעניויתי לא מצאתי לדברי הרמב"ם במקור שציין רבינו, ודברי הרמב"ם נמצאים בפירושו למשנה פרק ה' דתמורה משנה א'. עיי"ש. עוד בדברי רבינו לעיל בחלק לשון תורה (מערכת אות מ סימן תרמד) מש"כ גבי לשון מרמה. קמה. עיין שם בתוס' (ד"ה אחוי ליה), ועיין עוד בדבריהם מה שהבינו מדברי רש"י שם (ד"ה מתותא) שפירוש מתא זה עיר גדולה. קמו. בעניויתי לא מצאתי לרש"י כן, ועיין ברבינו עובדיה מברטנורא שהדברים באו מפורשים בדבריו.

מותרין כל זמן שאין קשורים קשר משונה קרי ליה מותרין, ע"ש.

עזאי מהלך כעומד דמי, והרמב"ם [פרק יג משבת הלכה ט] פסק דמהלך לאו כעומד דמי.

שסג. מותר. כתב רש"י בשבועות דף כ"ח ע"ב ד"ה ותני עלה וכו', כלל דבר אין [מותר] בלשון (מותר) פטור, אבל מצאתי להרשב"א בחידושו לנדרים [כד ע"ב] על מתני' דנדרים הבאי, שפירש בלשון מותר דרוצה לומר פטור, יע"ש (בדף קמ"ו מהשיטה ע"ד) שכתב ומוותרות דקתני פירושו פטורות, כלומר פטור עליהם, דמותר ופטור וחייב ואסור חדא מילתא היא, וכדתיניא [נדרים נט ע"ב] גבי בצלים שירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו רבן שמעון בן גמליאל אומר הגדל בחיוב חייב והגדל בפטור פטור, שפירושו הגדל באיסור אסור, הגדל בהיתר מותר, עכ"ל, ע"ש.

שסד. מודה במקצת. לא מקרי אלא במודה במקצת ממש, אבל כופר בכל אלא שמתחייב בקצת מתוך טענתו לא דיינינן ליה כמודה במקצת. תשובת הרשב"א [חלק ב סימן ר"ן הביאה מרן [ח"מ] סימן ע"ט מחודש ה'קמח].

שסה. מלוה על פה. קמ"ט מה שכתוב בפנקסו של אדם בכתב ידו שהוא חייב לפלוני מקרי מלוה על פה ואינו גובה מן היורשים. הרשב"א בתשובה [חלק ג] סימן (ק"ז) [ק"ל], ועיין במהרימ"ט (ח"ג) [חלק ח"מ] סימן קכ"ד האריך בזה.

שסו. מניעה. אם משמעות לשון זה מניעה מכל וכל או מניעה כל דהו, עיין בתורת אמת סימן ע"ז וע"ח, במה שפלפל בלשון הרמב"ם בזה [פרק יא ממכירה הלכה ח]. מהריט"ץ ז"ל ק"י.

שסז. מוחזק. שוכר ומשכיר, המשכיר מקרי מוחזק, כמ"ש בטור ח"מ סימן שט"ו. ועיין כמה תשובות נראות כחולקות בזה, בתשובת פרח מטה אהרן [חלק א] סימן א'. ורבינו הר"ב כנסת הגדולה ח"מ [מהדורא בתרא] סימן ק"מ [הגהת טור אות ה] הביא בשם תשובה כ"י למהר"ש יפה ז"ל, שכתב

שסא. מטלטלי. בפרק מי שמת [בבא בתרא] דף ק"ג [ע"א] פשיטא אמר מטלטלי לפלוני כל מיני תשמישיה קני לבר מחטי ושערי, וכתב רשב"ם [ד"ה לבר], וה"ה לבר מבהמותיו כנ"ל. וכתב מהראנ"ח ז"ל, ואין נראה כן מדאמרינן בפרק המוכר את הבית [בבא בתרא סח ע"א] גבי הא דקתני היה בה בהמות ועבדים שאני מטלטלי דניידי ממטלטלי דלא ניירי. כנסת הגדולה [ח"מ] סימן ר"ב [הגהת ב"י אות ט]. והתם [קנ ע"א] אבעיא עבדא כמקרקעי או כמטלטלי דמי, ולא אפשר, וכתב רשב"ם [שם ד"ה איבעיא], נהי ודאי דעבדא כמקרקעי דמי לענין שבועה לקנין בכסף ובשטר ובחזקה דכל מילי דאורייתא דין מקרקעי יש להם מ'והתנחלתם' [ויקרא כה, מו], אבל לענין לשון בני אדם מבעיא ליה, מי קרו להו מטלטלי וישנן בכלל מתנתו מטלטלי, שהרי מטלטלי ניהו, או לא. וכתב הטור [ח"מ] סימן רמ"ח דהרי"ף [שם ע"ב מדפי הרי"ף], והרא"ש [שם פרק ט סימן כח] ז"ל, כתבו דקנה נמי עבדי, מההיא דפרק יש נוחלין [ב"ב קכ ע"א] דאמר רב נחמן אין גובין מן העבדים, ואפסיקא הלכתא כוותיה, אלמא עבדי כמטלטלי, ועיין בזה בספר תמים דעים סימן רכ"ה. והרב תורת אמת סימן ק"י כתב, דאע"ג שאמרו מטלטלי לפלוני דקני כל כלי תשמישיה בגדי אשתו ובניו אינן בכלל. והר"ב כנסת הגדולה [ח"מ] סימן רכח הגהת טור אות מה כתב בשם מהר"א גאליקו ז"ל, דמעו בעין אינן בכלל מטלטלין. והמבי"ט ח"א סימן ק"ה כתב דאין ספרים בכלל מטלטלין, אם אמר כל מטלטלי לפלוני, ע"ש. ומרן כתב [ח"מ] סוף סימן (ע"ו) [ס"ו] בשם הרשב"א ז"ל [חלק ב סימן ב], דבר פשוט הוא דשטרי חוב אינן בכלל מטלטלי דשטרות לא קרו אינשי מטלטליקמז.

שסב. מהלך. בפרק קמא דשבת [ה ע"ב] פלוגתא, לתנא קמא מהלך לאו כעומד דמי, ולבן

ציונים והערות

קמז. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ב סימן קלו) שהביא סיפא דמילתיה דהכא, ועי"ש עוד מה שכתב בכלל זה לגבי לשון בני אדם.
קמח. עיין עוד מה שכתב רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרמז), וצרף לכאן.
קמט. עיין לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרמט) ששנה את דבריו כדכא.
קנ. תשובתו של המהריט"ץ הינה בשו"ת תורת אמת תשובה ע"ז, ושם בתשובה ע"ח היא תשובת של בעל תורת אמת, עי"ש

ס"ו, שאם אמר הבנות ירשוני במקום שהיה לו בן שנשתמד לאונסו הבנות לא מקרו ראיות ליורשו.

שע. מתנה על מנת להחזיר שמייה מתנה. קניי בפרק קמא דקידושין [ו ע"ב], וכתב הריב"ש סימן שמ"א, דאם אמרו דמתנה על מנת להחזיר בכולהו קניי לבר מאשה, היינו באותן דברים שחייבה תורה ליתן, אבל בתנאים שבין אדם לחבירו הולכים אחר לשון ודעת בני אדם, דכל שהתנה סתם לתת לו יש לו לתת סתם בלי תנאי ושירור. ועיין בזה ב[שיירי] כנסת הגדולה יו"ד סימן רל"ח [הגהת ב"י אות י"ז] מ"ש בזה באורך.

שעא. מתנה על מה שכתוב בתורה. מקרי אף שאינו לבטל בהחלט אלא בצד אחד, פרק הזרוע [חולין] דף קל"ד [ע"א], כהן שמכר בהמה לישראל על מנת שהמתנות שלי נותן לכל כהן שירצה, וכתבו שם התוס' ז"ל ד"ה חוץ, דהיינו טעמיה משום דהוי כמו מתנה על מה שכתוב בתורה שהרשתו תורה ליתנה לכל כהן שירצה. וצריך אני להתיישב בתשובת הרא"ש כלל י"א סימן ו', דיבם שנשבע חלה השבועה ע"ש, ואמאי לא נימא דהואיל ומן התורה מצי לחלוץ או ליבם והוא נשבע לחלוץ דוקא דליהוי כנשבע לבטל את המצוה, וק"ל. ועיין פרי חדש מים חיים סימן ו'.

שעב. מעשה ידיה לבעלה. שאמרו [כתובות נח ע"ב] בכלל מעשה ידיה נכלל מלאכה ופרקמטיא והלואת רבית וכיוצא. הרדב"ז [חלק ד] סימן (ק"ך) [ק"צ].

שעג. מיתה. בפרק כל הגט [גיטין] דף ל' ע"ב, אמרינן מיתה שכיח עשירות לא שכיח. ובפרק המגרש [שם] דף פ"ה ע"א, מיתה שכיח גירות לא שכיחא. ובפרק הכותב [כתובות] דף (ע"ב) [פ"ג] ע"ב, מיתה שכיחא, מכירה לא שכיחא. ובפרק הישן [סוכה] דף כ"ד ע"א, מיתה שכיחא בקיעת הנוד לא שכיחא. ואילו בריש מסכת יומא [יג ע"א] אמרינן

דבפלוגתא דרבוותא לא אמרינן קרקע בחזקת בעלים הראשונים קיימת, אלא המחזיק בו מקרי מוחזק וידו על העליונה, ומיהו כשהמחלוקת הוא בשכירות בהא אמרינן קרקע בחזקת הבעלים הראשונים עומדת. ובנדפס מחדש [שו"ת בעי חיי חו"מ חלק א סימן קנה ד"ה ויש לחקור], נסתפק על המשכנתא אם מדמי לה למכר או לשכירות, ע"ש בארוכה. ובסימן ק"ן כתב בתשובת לחם רב, דלא אמרינן קרקע בחזקת בעליה עומדת אלא לגבי מרא קמא, אבל לגבי ליקח שוכר שהוא בתוך הבית מקרי מוחזק, והמרדכי ז"ל סוף פרק לא יחפור [בבא בתרא רמז תקכב] כתב גבי אם האילן קדם קוצץ ונותן דמים, דבכל ספק דאיכא בין רבים ליחיד הרבים מקרו מוחזקים. ועיין בזה במשא מלך דף צ"ג ע"ב בקניא.

ומלצה שיש לו משכון בעל המשכון מקרי מוחזק, כיון דמשכון לחזרה קאי הרי הוא כמוחזר. הרשב"א במיוחסות סימן פ"ד, ז"ל, כל שאינו טוען בגוף הדבר אלא שיש לו שעבוד עליו כיון דלחזרה עומד הרי הוא כמוחזר. ועיין בזה בתשובת פרח מטה אהרן [חלק א] סימן ק"ג.

ונותן נכסיו מעכשיו לאחר מיתה, היורש מקרי מוחזק ולא מקבל המתנה. טור [חו"מ] סימן קי"ב, ועיין שם בכנסת הגדולה [הגהת טור אות טז]. ופרח מטה אהרן [חלק א] סימן קי"ו.

שסח. משפחת האם אינה קרויה משפחה. קניי וכתבו התוס' פרק יש נוחלין [בבא בתרא] דף קי"ד [ע"ב] ד"ה אף, [דקנין] [דאין] קרובי האם יורשין [לפ'] [אפילו] היכא דליכא קרובי האב והנכסים הן הפקר, וכן כתבו בפרק קמא דכתובות דף י"א [ע"א] ד"ה מטבילין.

שסט. משומד. שנשתמד בעל כרחו אינו בכלל משומד, ולא אמרו אלא כששמדותו היה ברצון. מהראנ"ח ז"ל ח"א סימן מ"ו, וע"ש סימן

ציונים והערות

קנא. להשלמת האי כללא, עיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרמו). וראה שם בשלהי דבריו שהביא האי כללא דשוכר ומשכיר.

קנב. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרנו) ששנה את דבריו כדהכא.

קנג. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרנז) ששנה את דבריו כדהכא.

[אבהע"ז] סימן מ"ב. מהרימ"ט ח"א סימן קי"ח. ועיין במ"ש הרב רבינו בצלאל באסיפת זקנים [שיטה מקובצת] למסכת כתובות (דף י"א ע"ג) [ב ע"ב] לקושית התוס' דליחוש לצנועות. ועיין להרב מחנה אפרים ריש הלכות שבועות [סימן א]. ועיין במ"ש הרב תורת חסד סימן רע"ט, שהם דברים נכונים למבין וישרים למוצאי דעת. ועיין בתשובת הרשב"א [חלק א] סימן (תשע"ה) [תשע"א] שכתב דמיתה שכיח ולא שכיח. וכן נראה מההיא דריש פרק קמא דכתובות [שם]. ולענין גיטין אינו כן דאין אונס בגיטין. ועיין בתשובת הרב [חכם] צבי סימן מ"א קנ"ד.

טומאה שכיחא מיתה לא שכיחא, ובנדריים פרק ואלו פותחין דף [סד ע"ב] אמרינן עניות שכיחא, מיתה לא שכיחא, ועיין במ"ש הרשב"א בחידושו לגיטין על ההיא דפרק המגרש [גיטין שם], ועיין במ"ש מרן ביו"ד סימן רכ"ח (דף ס"ט ע"ב) דשימותו שונאיו בחייו לא שכיח, והרמב"ם בפירוש המשנה ריש פרק קמא דיומא [משנה א] כתב דמיתה פתע פתאום לא שכיח, ובספר דברי ריבות סימן שמ"ח, כתב דמיתה בזמנה שכיח שלא בזמנה לא שכיח, ועיין במ"ש מרן בתשובה [שו"ת בי"ן] לאבה"ע סימן ד' להלכות יבום. ועיין להמב"ט ח"ב סימן ר"ה. מהראנ"ח ח"ב [מים עמוקים ח"ב] סימן ס"ג. דרכי נועם חלק (או"ח)

אות הנו"ן

לבעלה כתובת צאן ברזל שאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו, ולשון תלמוד הוא, ע"כ. ולי נראה דלשון מקרא הוא ביחזקאל סימן י"ו [פסוק לג] 'יתנו (נדוני') [נדה] ואת נתת את נדוניך', וכן ראיתי להרב מוסף הערוך שפירש כן בערך נדן, ומדברי התשב"ץ אתה למד שאין לדקדק בין ודין לודא נדוניה שהרי הוא כתב ודא.

שערי נזיקין. הא דאמרינן בפרק המניח [בבא קמא ל ע"א] האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין, היינו כל דינים האמורים בתלמוד בבלי דהיינו נזיקין, וגזל והשבת אבידה ורבית ואונאה. הכנסת הגדולה בשם הנמוקי יוסף ז"ל [בבא קמא יד ע"א מדפי הרי"ף].

שערי נוגע. מצינו לחכמים ז"ל דקאמרי במשנה גבי טומאה, ומפרש בגמ' דמאי נוגע מאהיל, ופריך ומאי שנא דבחד דוכתא קתני מאהיל ובאידיך קרי למאהיל נוגע, ומשני ב' שנויי, אביי אמר כשמאהיל למטה מטפח, שאין טפח בין ידו לטומאה קרי נוגע, וכשהוא למעלה מטפח קרי ליה לנוגע מאהיל. ורבא אמר אפילו למעלה מטפח קרי ליה נגיעה, והיכא קרי מאהיל בהמשכה, כלומר שדבר אחר ממשיך הטומאה עליו. חולין דף קכ"ה ע"ב. הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי הנו"ן סימן תקצו].

שעה נדוניה. הוא לשון זכר, וטעות הוא מה שכותבים בכתובה ודא נדוניה דהנעלת ליה, וצריך לכתוב דין נדוניה. הר"מ מינץ סימן ק"ט. וכתב הר"ב כנסת הגדולה אה"ע סימן (ס"ז) [ס"ו] [הגהת טור אות מז] דאין זה כלום, דבלשון התלמוד אין להקפיד הזכר לנקבה, כדאשכחן דמילת בית שהוא לשון זכר במקרא [בראשית מ, יד] 'והוצאתני מן הבית הזה', 'הבית הזה אשר אתה בונה' [מלכים א ו, יב] וכאלה רבים, ובלשון תלמוד לפעמים תואר בית זו, וכן שדה לפעמים אומרים שדה זו, ולפעמים אומרים שדה זה. וכן כתב בספר בנימין זאב (דף ק"ז) [סימן נ] דמדאמרו בפרק נערה [כתובות נד ע"א], ובפרק איזהו נשך [בבא מציעא עד ע"ב] זל נדוניה, ולא זלת משמע דנדוניה לשון זכר הוא.

שעה נהרג. כתב מרן הכסף משנה פרק א' מהלכות רוצח הלכה י"ג, דמ"ש בפרק בן סורר ומורה [סנהדרין עד ע"א] הרודף שהיה רודף אחר חברו להרגו ויכול להצילו באחד מאיבריו ולא הציל אלא בנפשו של רודף נהרג עליו. דלשון נהרג עליו רוצח לומר שהוא חייב מיתה בידי שמים, דאי אפשר

שערי נדוניה. כתב התשב"ץ בח"ג סימן ש"א בפירוש הכתובה (בדף ס' ע"א) וז"ל, ודא נדוניה, לשון נדוניה נאמר על מה שמכנסת האשה

ציונים והערות

קנ"ד. עוד בהאי כללא דמילתא דשכיחא ודלא, עיין בדברי רבינו לקמן מערכת אות ש' (סימן תצג), ושם (סימן תקי), ובחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרנד).

שפג. נר. הוא לשון זכר, ולפעמים קורא הברייתא [שבת כא ע"א] לשון נקבה, נר חנוכה שכבתה ואין לחוש. תוס' חגיגה דף כ"ה [ע"א ד"ה בגלילא].

שפד. נקי. בכתובות דף (ז) [פ"ז] [ע"א] נקי נדר נקי שבועה, ומפרש בגמ' הכי קאמר ליה נקי נפשך בשבועתא.

שפה. נדריים. מקרי איסורא דאית ביה ממונא, משום דלא משכחת בהו בלא חפצא, דהא אינן חלין על דבר שאין בו ממש, ומשו"ה סבר רבי מאיר בנדריים נמי מכלל הן אתה שומע לאו. הר"ן ז"ל פרק ב' בנדריים דף י"ו ע"א [ד"ה מתני], ועיין בתוס' סוף פרק שבועת העדות [לו ע"ב ד"ה ה"ג בקונטרס].

שפו. נכסי. ק"ו בפרק מי שמת [בבא בתרא] דף ק"ן ע"ב, אמר נכסי לפלוני, עבדי אקרי נכסי, ארעא אקרי נכסי, גלימה אקרי נכסי, זוזי אקרי נכסי, שטרי אקרי נכסי, בהמה אקרי נכסי, תפלין אקרי נכסי. והתם מבעיא לן ספר תורה מאי, כיון דאסור לזבוני לאו נכסי, או דילמא כיון דמזדבן ללמוד תורה ולישא אשה נכסי הוא, תיקו. וכתב הטור [חומ' מ] סימן רמ"ח, דשאר ספרים בכלל נכסי נינהו, ולא מבעיא לן אלא בס"ת דוקא. והרשב"א ח"ב סימן ק"ב כתב, דמלוה לא הוי בכלל נכסי, ע"ש. ומהראנ"ח ח"א סימן ע"ז כתב, דפקדון כוזים שבעין דמו והווי בכלל נכסים. ורבינו הרב כנסת הגדולה ז"ל שם [חומ"מ סימן רמח הגהת טור אות נב] כתב, דהא דבכלל נכסים נכלל כל אלה היינו דוקא כשלא פירש, אבל פירש אין בכלל אלא מה שבפרט. ונפקא מיניה למי שאמר נכסי לפלוני ואחר כך אמר וכלי זהב ליורשי דלא הוי חזרה, דלא אמרינן דבכלל נכסים הכל, אלא כשלא פירש יותר, אבל אם פירש הרי פירש בפירוש שכונתו במאמר נכסי לא היתה ג"כ כלי כסף וכלי זהב. ודעת מהר"ש חיון [בני שמואל] בתשובה [סימן לד], דאם אמר כל ממוני לפלוני הוי כאומר כל נכסי לפלוני, וכמו שבכלל נכסים היה הכל, כן בכלל ממון נכלל הכל, שהרי

לומר נהרג שבית דין ממיתין אותו, מאחר שלא נתכוון אלא להציל לא שייך ביה התראה, ולשון נהרג רוצה לומר בידי שמים.

שעמ. נשתקע הרבר ולא נאמר. דאמרינן בכמה דוכתינן [עבודה זרה ז ע"ב] פירש רש"י [שם ד"ה נשתקע], לא יצא מפה אדם בעולם, וכתב הרב מורי זקני ביבין שמועה [סימן תיז] לא יצא בפת"ח, וא"ת היכי שייך לשון נשתקע דלא שייך לשון שקיעה אלא בדבר שהיה ואחר כך לא היה, לפי האמת יש לומר דשייך שקיעה אל פאת המחשבה, דאע"ג דאפשר דשום תנא עיין בדבר ורצה לאומרה ברבים, מ"מ מחשבת דבר זה נשתקע ולא נאמר.

שפ. נשיאות פנים. כתב הרמב"ן בספר המצוות במצוות לא תעשה סימן שנ"ג, ז"ל, משא פנים בתורה הוא הגדר והסייג הנעשים מדבריהם, באומרם [ברכות כ ע"ב] ולא אשא פנים לישראל שכתבתי בתורה 'ואכלת ושבעת' [דברים ח, י] והם דקדקו עד כזית וכו', כלומר שהם נושאים פנים לתורה ואני אשא להם פנים, והוא אומרם [שבת יג ע"ב] באותו תלמיד, ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה, שהרי אמרה תורה [ויקרא יח, יט] 'ואל אשה בנדת טומאה וכו', דמאמר שלא נשא פנים לתורה קאי לתלמיד שעבר על גזרת חכמים, ומשום הכי לא קאמר שעבר על דברי תורה, אבל אמר משא פנים לתורה כי הוא הגדר והסייג הנעשה מדבריהם, ע"כ.

שפא. נכון. כתב מהר"י קולון שורש ט"ל, דאין לדקדק מלשון נכון שכותבים הפוסקים, נכון להיזהר דדוקא לכתחילה קאמרי אבל לא בדיעבד, אבל כשכותבים טוב ליהזר הוי דוקא לכתחילה אבל לא בדיעבד, ועיין מרן הב"י אבה"ע סימן קכ"א מ"ש שם.

שפב. נחתום. בלשון חכמים בכל מקום פירושו אופה פת, ומצינו חדש בפרק שלהי אין צדין [ביצה כט ע"א], פירש רש"י [שם ד"ה נחתום], נחתום מבשל קדרות.

ציונים והערות

קנה. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תצא) שהביא נמי האי כללא. קנו. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרסד) שהביא שם ריש דמילתיה דהכא. וע"ע שם מערכת אות ע' (סימן ריז) שהביא סיפא דמילתיה דהכא.

נינהו, וכי היכי דבלשון נתינה נתינת דמי החפץ שמייה נתינה, ה"נ בלשון חזרה. ומההיא דשלהי פרק יש נוחלין [בבא בתרא קלו ע"ב] איכא למידק דלשון חזרה לא שמייה חזרה אלא בחזרת הדבר בעצמו, דאמרינן התם אמר רבא אמר רב נחמן שור זה נתון לך על מנת שתחזירהו לי הקדישו והחזירו הרי זה מוקדש ומוחזר וכו', עד אלא אמר רב אשי חזינן אי א"ל על מה שתחזירהו לי מידי דחזי ליה קאמר ליה וכו'. וכתבו כל פוסקי הלכות דאינו מוקדש כלל. ואי איתא דחזרת דמים שמייה חזרה אמאי אינו מקדש, והרי מתנה על מנת להחזיר הקנאה גמורה היא וממון שלו היא, ומצי לקיים תנאו כשיתן לו דמי, דעל מנת שתחזירהו לי קאמר לו וחזרת דמים שמייה חזרה ודמים הוא דחייב ליה, ובחזרת דמים לו אגלאי מילתא למפרע דמעיקרא ברשותיה הוה ושפיר הקדיש, אלא ודאי צ"ל דקים ליה לתלמודא דלשון חזרה הוא חזרת הדבר כמות שהיא וחזרת דמים לא שמייה חזרה, ומשום הכי לא קדיש. אבל איכא למידק איפכא מההא דפרק מי שאחזו [גיטין עה ע"א], ת"ר הרי זה גיטך והנייר שלי אינה מגורשת, על מנת שתחזיר לי את הנייר הרי זו מגורשת, מ"ש רישא ומ"ש סיפא, אמר רב [חסדא] הא מני רבן שמעון בן גמליאל היא דאמר תתן לו את דמיה, הכא נמי דאפשר דמפייסא ליה בדמים וכו', אלמא אף בתנאי דחזרה כגון על מנת שתחזיר לי את הנייר חזרת דמים חשיב חזרה, והדבר צריך תלמוד, ודוקקס.

שצא. ניוול. קסא הוי פלוגתא בנדרים דף פ' ע"א לת"ק ניוול דחד יומא שמייה ניוול ומיפר משום נדרי עינוי נפש, ורבי יוסי סבר ניוול דחד יומא לא שמייה ניוול, וע"ש בהר"ן ז"ל [גליון הגמ'].

שצב. נמלך. קסב המלכה מספק שמייה המלכה, כלומר אע"ג שלא גמר בדעתו ודאי שלא לאכול עוד אלא ספק אם יאכל עוד אפילו הכי מקרי

ראינו שהדברים שכלל הרב אבן עזרא ז"ל במילת חילם בפרשת מטות [במדבר לא, ט] שתרגומו נכסהון, כן כלל בספר המכלולקניז במילת רכוש שהוא מתורגם ממון, כדפירש בערוך [ערך ממון] ע"ש (דף ע"ז ע"ד). וכ"כ בתשובת נאמן שמואל סוף סימן קי"ג.

שפז. נכסים בני חורין. כתב הרשב"א ח"ב [סימן צ"ז, דגופא מהיום ופירי לאחר מיתה מקרי נכסים בני חורין קי"ב].

שפח. נתינה בעל כרחו. קנט הוי פלוגתא בפרק מי שאחזו [גיטין עד ע"ב] אי שמייה נתינה או לא, וכתב הרשב"א [חלק א] סימן תתקצ"ט, דאפילו למ"ד נתינה בעל כרחא לא שמייה נתינה, אינו אלא בנתינה לעצמו, באומר על מנת שתתני לי ר' זוו, אבל במתנה ליתן לאחר, כגון שאומר זכה בשדה זו על מנת שתתן לראובן ר' זוו אפילו נתנו לאחר בעל כרחא שמייה נתינה, וכ"כ בתשובה ח"ב סימן ת'.

שפט. ניסוך יין. ברגל הגוי לא שמייה ניסוך. הרב כסף משנה פרק (י') [י"א] מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"א, העלה דכן דעת הרמב"ם ז"ל דלא שמייה ניסוך לאסור בהנאה.

שצ. נתינה. המתנה עם חברו לתת לו חפץ פלוני יכול ליתן לו דמי החפץ, כדאמרינן בפרק מי שאחזו [גיטין עד ע"א] גבי אצטילא דנותן דמיה, ואפילו רבנן לא פליגי התם אלא משום דגבי גט לצעורא קא מכרין, והא לא צערא, אבל בעלמא מודו רבנן דאמרינן נתינת דמים שמייה נתינה, דמה לי הן מה לי דמיהן, כמ"ש רבינו ירוחם ז"ל נתיב י"א חלק א', והוא מוסכם מכל האחרונים. והר"ב עדות ביעקב סימן ס"ח (ב'), נסתפק בלשון חזרה, כגון שאמר על מנת שתחזיר לי, אם לשון חזרה הוא הדבר הניתן לו בעצמו, וחזרת דמים לא שמייה חזרה, או דילמא לשון נתינה ולשון חזרה כי אהדרי

ציונים והערות

קנז. ספר המלכול הוא ספרו של רבינו דוד קמחי - רד"ק, ספר גדול בחכמת הדקדוק והלשון בשני חלקים, וחלקו השני הוא ספר השרשים. ושם ערך 'רכש' כתב כן הרד"ק.

קנח. עיין עוד מש"כ בזה רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרסה).

קנט. עיין עוד לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרסט) ששנה את דבריו כדהכא, ולפנינו בתוספת.

קס. עוד בענין זה, עיין לרבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ח סימן ע).

קסא. עיין בדבריו רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרע) ששנה כדבריו דהכא.

קסב. עיין בדבריו רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות נ סימן תרעא) ששנה כדבריו דהכא.

נשואתי לא שמענו שתהא מקודשת, ולכאורה הוא הפך דברי הר"ש חקאן ז"ל, ועיין בבדק הבית למרן ז"ל, ובהר"ש יונה [שי למורא] סימן נ"ט. ועיין לעיל בלשון חכמים באות האל"ף אירוסין מ"ש שם [סימן סג]. ועיין הרדב"ז ז"ל ח"א הנדפס מחדש (סוף דף מ"ו) [סימן רנח] שכתב, דבלשון חכמים שאמרו אם נשאת לא תצא הוא הדין נתקדשה הוי כנשאת. ועיין בכנסת הגדולה חו"מ סוף סימן ע"ח סוף הגהת הטור [אות ל]. ועיין בתוס' [גיטין] פרק המגרש דף פ"ב ע"ב ד"ה אפילו לא נתגרשה וכו', דמשמע להו התם דעל מנת דלא תנשאי לפלוני קידושין נמי משמע.

נמלך. רבינו יונה פרק אלו דברים [ברכות] דף (מ"ה) [מ"ב] [ע"א מדפי הר"ף ד"ה והשמש], ועיין בהלכות קטנות [חלק] א' סימן פ"ו.

שיצג. נישואין. כתב רבינו הר"ב כנסת הגדולה בכללים נפרדים סימן ע"ה, ז"ל, מילת נישואין כולל גם קידושין הר"ש חקאן הלוי ז"ל בתשובה כ"י, ע"כקס"ג. ועיין מ"ש מרן ז"ל באה"ע סימן ז"ך בשם תשובת הרשב"א ז"ל [החדשות סימן ט], לא מקריא נשואה עד שתבעל או עד שתכנס לחופה, ולפיכך אם אמר לאשה הרי את נשואתי אינו כאומר הרי את אשתי דמקודשת, דבאומר הרי את

אות הסמך

שיצו. סנהדרין. כתבו המפרשים בשם ספר התשב"ץ ז"לקס"ד שהוא לשון יון שקורין לכסאות סנהדרי, והוא על דרך 'שמה ישבו כסאות למשפט' [תהלים קכב, ה].

שיצו. סניגור. פירש הר"ב פרק ד' דאבות [משנה יא] שהיא מילה נוטריקון שונא תגר, וכן בהפכו קטיגור נוטריקון קורא תגר, ע"כ.

שיצה. סליק. הוא מלשון שתיקה 'ואמר הס' [עמוס ו, י] תרגומו ויימר סליק. תשב"ץקס"ה.

שיצטו. ספק. לא נמנעו חכמים מלקרוא ספק אפילו דבר שאינו שקול אלא אפשר רחוק. מהר"י קולון שורש (ע"ב) [קע"א].

ת. סעודת מצוה. קס"ו מה מקרי, כתב בתרומת הדשן סימן רס"ט, סעודה שעושים בליל שבת של שבוע שנולד בה זכר מקרי סעודת מצוה. רש"ל ים של שלמה] בבא קמא פרק ז' [סימן לז]. וסעודת סיום הספר סעודת מצוה מקרי. וכ"כ הר"ם מינץ סימן

שיצד. סבלונות. הרא"ם ז"ל [ח"א] בתשובה י"ז, רצה להוכיח שאין נכנס בכלל סבלונות מיני מאכל ופירות, ע"ש, והדבר קשה שהרי הרמב"ם פירש בפרק האיש מקדש [פרק ב דקידושין משנה ו] סבלונות הם המגדנות והדורונות, ע"כ. ומילת מגדנות משמע כל מיני מאכל ופירות המשובחים, כמו [בראשית כד, נג] 'ומגדנות נתן [לאביה] [לאחיה]', 'עם פרי מגדים' [שיר השירים ג, ג], 'ויאכל פרי מגדיו' [שם ד טו], ובספר מכלל יופי [בראשית שם דף ח ע"ד] פירש בפסוק ומגדנות נתן, המילה הזאת לפי מקומה כוללת הדבר המשובח והמעולה בין בכלים בין בפירות בין בבגדים, ע"כ. פרח מטה אהרן [חלק א] סימן ס"ג.

שיצה. סוגיין דעלמא כאידך. דאמרינן בכמה דוכתי, פירש רש"י פרק אחד דיני ממונות [סנהדרין לג ע"א ד"ה סוגיין], סוגיין דעלמא כאידך שרוב הדיינים נראה להם לפסוק כדברי האמורא ההוא, והטור [חו"מ] סימן כ"ה פירש דאע"ג דלא נפסק כאחד מהם מ"מ סוגיין דעלמא כאידך דסתמא דתלמודא פריך ממילתיה דההוא תנא או אמורא.

צינונים והערות

קסג. עיין מה שכתבנו לעיל אות כ"ג, וצרף לכאן. קסד. בעניוית לא מצאתי כן לתשב"ץ, אך כן כתב בספר התשבי ערך 'סנהדרין'. ואפשר שרבינו ראה כן בתשבי ונתחלף בין תשבי לתשב"ץ, דהא הרוואה יראה שרבינו הזכירו לבעל התשבי פעמים רבות בספרו. קסה. אינו בתשב"ץ, וראה דברינו לעיל בהערה הקודמת וצרף לכאן. עיין בספר התשבי ערך 'סלק'. שכתב כן להדיא. קסו. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ס סימן תרעג) ששנה את דבריו כדכא.

פרק ז ממתנות עניים הלכה יבן תמה עליו שלא השוה מדותיו, כי בתשובה כ' כתב דדבר שיש לו שם לווי נכנס תחת סוג דבר שאין לו שם לווי, מדאמרינן בחולין [שם] אין מכסין אלא בעפר, ובית הלל אומרים מצינו אפר שנקרא עפר שנאמר [במדבר יט, יז] 'ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת', ולית להו לחלק דעפר שריפה אקרי, עפר סתמא לא אקרי, ע"ש. ועיין בספר מוצל מאש ח"א סימן ח'. ועיין בתוס' עירובין דף ב' [ע"ב] ד"ה בין לרבנן, ודוק.

ת.ב. פוהר. ההבדל שיש בין סוחר לתגר, עיין באות ת"ו ערך תגר.

ק"ט. וסעודת חינוך הבית שרוצה לחנך ביתו בתורה ובמצות סעודת מצוה מקרי שם. וסעודת בר מצוה שעושים סעודת הרשות היא. ואם מחנכין הנער לדרוש על הסעודה סעודת מצוה הוי.

ת.א. סתמא לא אקרי שם לווי אקרי שמקסז, אמרינן בכמה מקומות, וכתב מהר"י קולון שורש ז', ז"ל, ומ"מ אפשר דצדקה בסתם לא אקרי ואפילו בלשון חכמים כדמחלק תלמודא [חולין פח ע"ב] עפר שריפה אקרי, עפר סתמא לא אקרי, ואף אנו נאמר צדקה דפדיון שבויים אקרי צדקה סתם לא אקרי, ע"כ. ורבינו הרב כמוהר"י רוזאניס ז"ל [משנה למלך

אות העי'ן

חכמים להחמיר. ובנדה דף נ"ח [ע"ב] אמר רב חסדא עד ועד בכלל לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן בר מכתמים דאמרינן עד ועד בכלל להקל. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי העי'ן סימן תרלו תקלז]. ובחולין דף מ"ו ע"א כתבו התוס' [ד"ה עד], דהני מילי במשנה או ברייתא לאו במימרא דאמוראי, ע"ש.

ת.ז. עיר. בלשון חכמים כולל הכל, כרך כפר עיר. כנסת הגדולה או"ח סימן קנ"ג [הגהת טור], בשם מהר"ם אלשקאר סימן [צ"ה] [נ"ה] ופ"ו.

ת.ח. עם הארץ. פירש הרב ברטנורא פרק ה' דאבות [משנה י], לשון עם הארץ האמור בכל מקום פירוש שרוצה בתקונה של הארץ אבל אין בו חכמה להבדיל בתקונין הראויין קס"ח.

ת.ט. עמוד השחר. כתב הרב תוס' יו"ט ז"ל [פרק א דברכות משנה א] יש רגילין לפותרו כוכב השחר. ורד"ק כתב בפסוק 'על אילת השחר' [תהלים כב, א] שיש מפרשים אילת שם לכוכב השחר, אך בלשון חכמים שאומרים עמוד השחר אין נכון לפרש שעמוד יהיה שם לכוכב ההוא, אע"פ דכוכב נוגה קריאתו כוכב השחר מ"מ לשון עמוד לא יצדק. וז"ל הרמב"ם [בפירוש המשניות שם] עמוד השחר הוא האור

ת.ג. עבדים סתם. בלשון חכמים הם עבדים גמורים, וכששונה התנא עבדים שאינן משוחררים דייקא לישנא יתירה דהכונה לומר חציו עבד וחציו בן חורין. גמ' פרק קמא דחגיגה דף ד' ע"א. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי העי'ן סימן תרכט].

ת.ד. עבד. לפעמים בלשון חכמים במשנה לישנא מעליא הוא, והוא כנוי לאבר המשמש, בתמורה דף (ק"ל) [ל'] [ע"א] עלה דמתני' דהילך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי, ומוקי לה דאצל ישראל קאמר, ועבדי לישנא מעליא הוא.

ת.ה. עולם. כתבו התוס' בפרק ב' דשבועות [טז ע"ב ד"ה קדושתו], עלה דאמרינן אילו נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על מקדש יהא חייב, שקדושתו קדושת עולם, דאע"ג דקדושת של מקדש אינה קדושת עולם, שהרי חרב הבית בראשונה ובאחרונה קרי ליה קדושת עולם לפי שהאריך בקדושה יותר, אי נמי לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם, ע"כ.

ת.ו. עדי. בלשון חכמים בעי בכל דוכתא עד ועד בכלל, או עד ולא עד בכלל, והיינו דוקא דבכל צד איכא חומרא. תוס' ברכות דף כ"ו [ע"ב ד"ה אביעאי], ובחולין דף נ"ה [ע"א] ד"ה כל שיעורי

ציונים והערות

קסז. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ס סימן תרעו) ששנה את דבריו כדהכא. ועיין עוד לעיל בחלק לשון תורה בקונטרס מדות חכמים בדרשה (ד"ה בעירובין). קסח. עיין לעיל בדברי רבינו בחלק לשון תורה (מערכת אות ע סימן תשסז) מה שכתב עוד גבי משמעות עם הארץ.

מקרא זה לעצמן, וכן קנה שם טוב קנה לעצמו [פרק ב דאבות משנה ז]. תוס' יו"ט ז"ל [אבות שם]. ובפרק כל היד [גדה יד ע"ב] דאמרינן וכשטיהר רבי יוסי לעצמו טיהר, [וכתב] רש"י לעצמו טיהר לטעמיה אזיל דאמר הכי בדוכתא אחרינא.

תמו. ערבון. פירש רש"י ב' פירושים א' נד"ה הנותן, כפשוטו לשון משכון, כמו אם תתן ערבון, הב' נד"ה ערבון, שקונה סך מה סחורה מחברו ונותן הקונה למוכר קצת מעות. בבא מציעא דף מ"ח ע"ב.

תמו. ערוב. אין שתוף בכלל ערובי. גמ' עירובין דף פ"ה ע"ב.

תיז. ערעור. אמר רבי יוחנן דברי הכל אין ערעור פחות מב'. פרק ב' דכתובות דף (נ"ג) [כ"ו] [ע"א], וגיטין דף ט' [ע"א]. וכתב מהרימ"ט בחו"מ סימן ק"ב, ז"ל, לשון ערעור לא שייך באונס, דאונס לא אקרי ערעור כדמוכח בפרק המגרש [שם] דף פ"ו [ע"א], אתקין רב יהודה בשטר זבני דעבדי עבדא דגן פטיר ועטיר מן חרורי ומן עלולי ומן ערורי מלכא וכו', וכתבו התוס' נד"ה מן עלולי, נראה לר"י דגרסינן איפכא מן ערעורי ומן עלולי מלכא, דלשון עלילה שייך במלך וערעורי גבי שאר כל אדם, ע"כ. אלמא ערעור הבא מחמת טענה משמע, ע"כ. ועיין בחלק יו"ד סימן כ"א (דף כ"ז ע"ג), שכתב ז"ל, לשון ערעור אפילו שלא כדין משמע, שלא יערער שלא כדין בערכאותיהם, או שלא יעמוד בפני ישראל לומר אנוס הייתי מוטעה הייתי, שזה נקרא ערעור שבא לבטל הדבר מחמת ערעורו, אבל כל שאין בו דין מכירה אין צריך ערעור וכו', ע"ש.

תיח. עמוז. [עמוז]. כתב המרדכי ריש פרק קמא דקידושין [רמז תעז] עלה דאמרינן נו ע"א, היה מדבר עמה תחילה על עסקי קידושין וכו', דלאו דוקא עמה, אלא כל שדבר לפניו סגי, ע"כ. ועיין בזה בלחם רב סימן כ"ג.

תיט. עמוז. בפרק נגמר הדין [סנהדרין] דף מ"ה [ע"א] [ע"ב], אחד אבן שנסקל בה ואחד

הנוצץ בפאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות, וטעם זה קרבת שטח אור השמש מן הקיטורים העבים העולים מן הארץ תמיד אשר די עלותה מן הארץ נ"א מיל, ע"כ.

תי. עיכול. לענין ברכה ואיסור גבינה, מתבאר מדברי הבית יוסף יו"ד סימן פ"ט, שהוא ששה שעות אפילו אכל בשר חיה ועוף, דהיה נראה דבישולם קל, ע"ש ובהלכות קטנות [חלק א] סימן קמ"ה.

תיא. עפ. בראש השנה דף ל' [ע"א] שנינו ועם בית דין, ומפרש בגמ' מאי ועם בית דין, בפני בית דין, לאפוקי שלא בפני בית דין, א"נ ועם בית דין בזמן בית דין תוקעין אפילו שלא בפני בית דין.

תיב. עכוב. דאמרינן בגמ' גבי נזיקין, כתב מהרשד"ם חו"מ סימן ק"ב, דאין משמעותו שיהא חייב לשלם אלא דמוציאין אותו ומוחין בידו.

תיג. עולם הבא. מהר"י אבראבנאל ז"ל פרק ד' דאבות [משנה יז], כתב ב' פירושים, עולם הבא יש לפרש עולם הנשמות אחר מיתת האדם, ויש לפרש עולם התחיה. ובריש פרק חלק [משנה א] פירש הרב ברטנורא, עולם התחיה, תוס' יו"ט פרק ד' דאבות [משנה יז]. ובספר של"ה בחלק בית דוד דף כ"ב ע"ב קסט כתב שזהו מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דלהרמב"ם [פרק ח מתשובה הלכה ב] עולם הבא הוא עולם הבאה לו לאדם לאחר מיתה, ולהרמב"ן [שער הגמול] עולם הבא הוא לאחר התחיה. והרב ז"ל הביא שם ראיה לסברת הרמב"ן ז"ל, ממאמרן ז"ל [שמות רבה פרשה נב פיסקא ג], שאמרו אין מתן שכרה של תורה אלא לעולם הבא, שנאמר [משלי לא, כה] 'ותשחק ליום אחרון', ואין עולם הבא לאדם אחר המות מיד ראוי ליקרא יום אחרון שאז בא אחריו עולם הבא שאחר התחיה, יע"ש בדף כ"ג ע"א. ועיין במ"ש במענה לשון תורה באות אלף במילת אחרון [סימן נה].

תיד. עצמו. בלשון חכמים מצינו פירוש הנאתו, כמו ששנינו [מנחות כא ע"ב] שהכהנים דורשין

ציונים והערות

קסט. המקור שציין רבינו לשל"ה הוא ע"פ דפ"ר אמשטרדם ת"ח-ת"ט, ולפנינו בחלק בית דוד אות ל"א, מהדורות מכון שערי זיו שנת תשנ"ג.

הב"י בשם התוס' בפרק (השואל) [הבית והעלייה] [בבא מציעא ק"ו ע"א ד"ה איפחית], גבי ההיא דהשכיר לו ב' עליות, ע"ש סעיף כ"ב.

תכו. עצמו. אדם קרוב אצל עצמו שאמרו אין בכלל עצמו ממונו. סנהדרין דף י' [ע"א] אדם קרוב אצל עצמו אמרינן, אצל ממונו לא אמרינן, ושם אמרו אדם קרוב אצל עצמו וה"ה אצל אשתו אפילו במקום מגו, ועיין בתשובת הרשב"א [חלק ו סימן ריז] שהביא מרן ז"ל בחו"מ סימן רנ"ז מחודש ב', שנשאל על ראובן שנתן מחצית ביתו לבנו, ושייר במתנתו בלשון הזה, ושיירתי לעצמי דירה ומזונות, ואח"כ נשא אשה ראובן הנזכר ורוצה לדור עם אשתו, והבן טוען שלא שייר אלא לעצמו בלבד, והשיב דבכלל עצמו אשתו, והא דקאמר לעצמו לבד ר"ל שלא ידורו עמו אפילו בניו הקטנים ולא הנטפלים עמו, ע"כ.

תכו. עדים. עד אחד מקרי עדים בלשון חכמים. תרומת הדשן סימן רל"ח, בשם הרא"ש ריש פרק קמא דבבא מציעא (דף ק"ל ע"ב) [סימן ד]. ועיין במהראנ"ח ח"א סימן פ"ט, דתהי עלה מההיא דפרק ר"א דמילה [שבת קל ע"א], ששנינו אם לא הביא מערב שבת מביאו בשבת, ובסכנה מכסהו ע"פ עדים, ובגמ' איבעיא לן עדים דקאמר איהי וחד, או דילמא איהו ותרי, ופשיט תא שמע ובסכנה מכסהו ע"פ עדים, אי אמרת בשלמא איהו ותרי שפיר, אלא אי אמרת איהו וחד, מאי עדים, ומשני שראויים להעיד במקום אחר. והשתא אי עדים הוי משמע אפילו עד אחד מאי קפשיט ומאי דחי ליה שראויים להעיד במקום אחר, הא שפיר איכא למימר איהו וחד ואע"פ כן לההוא חד קרי עדים, ויש ליישב ע"ש.

תכה. עקירה בקרבנות בטעות, פלוגתא במנחות דף מ"ט [ע"א] לאביי עקירה בטעות שמה עקירה, ולרבא עקירה בטעות לא שמה עקירה, ע"ש ובפסחים דף ע"ב [ע"א].

סודר שנחנק בו וכו', כולן נקברין עמו, והתניא אין נקברין עמו, אמר רב פפא מאי עמו עמו בתפיסתו, ופירש רש"י [שם ד"ה בתפיסתו], בתוך ד' אמות, אבל לא נקברין עמו ממש.

תך. עבדים. אע"ג דבכל דוכתא עבדים כקרקעות, מ"מ בלשון בני אדם עבדים בכלל מטלטלים הם כיון דניידי. תוס' בבא קמא דף י"ב ע"א ד"ה אנא מתנני' ידענא. ועיין בסמ"ע חו"מ סימן (רע"ח) [רמ"ח] [ס"ק לז], ובכנסת הגדולה חו"מ סימן שס"ג [הגהת ב"י אות א דף שמש ע"ב].

תכא. עובר. אפילו למ"ד עובר לאו ירך עמו, בלשון בני אדם עובר ירך אמו קרו ליה, וחשובים הם גוף אחד. תוס' בבא מציעא דף ע"ט [ע"ב] ד"ה השתא מניקה.

תכב. עופות. כתב מרן הכסף משנה ז"ל פרק א' מהלכות חגיגה הלכה א' ד"ה הראיה האמורה בתורה וכו', כתב שם בסוף דבריו ומשמע ליה דעופות בכלל זבחים, ע"כ. ודבריו תמוהים שהרי בזבחים פרק טבול יום דף צ"ט [ע"ב], אמרינן מניין לרבות חטאת ואשם ת"ל זבח, מניין לרבות עופות ת"ל וכו', משמע דעופות לא הוו בכלל זבח, וכן עוד שם דף מ"ד [ע"א] מניין לרבות חטאת ת"ל זבח מניין לרבות עופות וכו' וצ"ע, הר"ב בני יעקב ז"לקע.

תכג. עיר. לענין נדרים אמרו בפרק הנודר מן הירק [נדרים] דף נ"ו ע"ב, דעיבורה של עיר שהוא שבעים אמה ושיריים מקרי עיר, אבל אין תחום העיר בכלל עיר מדכתיב [במדבר לה, ה] 'ומדותם מחוץ לעיר', ע"ש.

תכד. עינוי נפש. לענין נדרי האשה מניעת טומאת מת נמי מקרי עינוי, דכתיב [קהלת ז, ב] 'זהחי יתן אל לבו' דספד יספדוניה. פרק י"א דנדרים דף פ"ג ריש ע"ב, וצ"ע בתוס' יו"ט פרק ד' דנזיר משנה ה'.

תכה. עליה נמי מקרי בית. קעא טור חו"מ סימן רי"ד, ועיין [שם] בסימן שי"ב מ"ש מרן

ציונים והערות

קע. לא מצאתי לעת עתה, וה' יאיר עיני.
קעא. עיין בדבריו רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ע סימן תרפו) ששנה כדבריו כדכא.

אות הפ"ה

תלג. פטור. בבבא קמא דף ל"ב [ע"ב], אמר רבא מאי פטור, פטור מגלות, דתני ברישא דלא סגי ליה בגלות משום דהוי שוגג קרוב למזיד. ורבינו בכנסת הגדולה פרק א' מהלכות כלי המקדש [ד"ה דף קעו], כתב בשם הרלב"ג בפירוש התורה שכתב, דשמן המשחה אפילו עשאו לגבוה אסור. ותמה עליו הרב ז"ל דבהדיא אמרינן פרק קמא דכריתות [ה' ע"א] דאם עשאו להתלמד או ליתנו לאחרים פטור, וכתב ואולי הרלב"ג יפרש דפטור מכרת דתני ברישא אבל מלקות מיהא חייב, והוא דוחק דלא מצינו לשון פטור שיהא חייב מלקות, עכ"ל. והא דבבא קמא הויא תיובתיה דקאמר דתני לשון פטור מחומר השנוי ברישא דהוי בכרת. וכיוצא בזה בחולין דף צ"ה [ע"א], גבי בשר שנתעלם מן העין. ועיין בהרא"ש ריש פרק קמא דשבת [סימן א] על מתני' דבעל הבית והעני פטור, ודוק.

תלד. פטורי דשבת. פטור אבל אסור בר מתלת, ואמרו בשבת דף ג' [ע"א] דלא חשיב פטורי דעביד מעשה אבל דלא עביד מעשה איכא טובא בשבת דפטור ומותר, והתוס' ז"ל שם [ד"ה בר] כתבו עוד, דלא חשיב אלא פטורים דשבת השנויים במשנה, אבל בברייתא איכא טובא דפטור ומותר בר מהני ג', וכתב המרדכי בפרק קמא דתעניות [רמז תרכז] על מ"ש בגמ' [ברכות יד ע"א] או דילמא הנאה קביל עליה וכו', עד ביומא דכפורי פטור, נ"ל דפטור ומותר קאמר, מדאמרינן כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, ש"מ הא בעלמא אפילו דיוה"כ דחמיר פטור ומותר, ע"ש. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הפ"א סימן תרנא]. וכ"כ המרדכי ריש פרק כל שעה פסחים [רמז תקמה] גבי כל איסורין שבתורה שאכלן שלא כדרך הנאתן דמותר לשרוף שרץ טמא ולאוכלו, ואע"ג דקאמר רבי יוחנן שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו דפטור, הא דנקט פטור לאו דוקא אלא פטור ומותר, דלאו מפטורי שבת הוא דפטור אבל אסור, ע"כ. ועיין לרבינו המאסף [כנסת הגדולה] בחלק יו"ד ריש סימן ס"ד [הגהת טור אות ב].

תכט. פיגול. כתבו התוס' בפרק תמיד נשחט [פסחים] דף ס"ג [ע"א] ד"ה רבי מאיר וכו', דהא דקרי בכל דוכתא פיגול פסול מחשבה, לאו דוקא דלא פסיל עד שיוציא בשפתיו, ועיין פירוש רש"י בקידושין דף מ"א [ע"ב ד"ה ותיתין], עלה דפריך מה לקדשים שכן ישנן במחשבה, דנראה דלא ס"ל הכי.

תל. פגום. לשון פגום בכל מקום פירושו פגום לכהונה, וכתב רש"ל בתשובה סימן ו', על מה שכתב הרמב"ם ז"ל פרק ט"ו מהלכות איסורי ביאה [הלכה א], ז"ל, הולד הבא מנדה אע"פ דמזמר לא הוי, פגום מיהא הוי. על כרחך דלאו פגום לכהונה קאמר, לומר שאם היתה בת שתהא פסולה לכהונה להנשא לכהן, אלא הולד פגום רוצה לומר מקולקל ועז פנים, וכתב שחכמי דורו הודו לדבריו, ושגם החכם שהיה חולק עליו הודה לדבריו.

תלא. פטור. כתב המאירי ז"ל בשיטתו לסנהדרין קעב על מ"ש סנהדרין [יו ע"א] שפתחו כולן לחובה פוטרין אותו, כתב רבינו מאיר ז"ל ממהרים להורגו מיד על דרך שאמרו אם אמר איני נשבע פוטרין אותו [שבועות לט ע"א], דהיינו ממהרים אותו לפרוע שלא יחזור בו, ע"כ. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הפ"א סימן תרמג].

תלב. פטור. דעת הרמב"ן בהשגות ספר המצוות שורש ח', דכל היכא דאמרו פטור או רחמנא פטריה, אי עבר עליו וחייבו אינו באזהרה, כמו שאמרו בספרי [דברים פיסקא רמג] בפסוק ולנערה לא תעשה דבר, ובכל מקום אמרינן אנוס רחמנא פטריה, שנאמר [דברים כב, כו] 'ולנערה לא' וכו', ולא הזכירו בו אזהרה לומר דרחמנא אזהר עליה, ובספר מגילת אסתר [שם] כתב דדעת הרמב"ם ז"ל שאין חילוק בין אלו הלשונות, דמאחר דרחמנא פטריה פשיטא שהעובר ויבוא לחייב אותו יעבור על דברי תורה, ובפרק אלו הנשרפין [סנהדרין פב ע"ב] אמרינן מי איכא מידי דרחמנא פטריה ואנן נקום ונקטליה.

ציונים והערות

קעב. בעניותו לא מצאתי כן למאירי, וכן הוא בתוס' הרא"ש שם.

ע"א], מה ליושב שכן פסול לעדות, שיש מן הראשונים ז"ל דסברי דאף בדיעבד אין עדותן עדות, דלשון פסול אף בדיעבד משמע. והרמב"ן ז"ל [שבועות ל ע"ב] חולק בדבר ובדיעבד עדותן עדות מדאמרינן ת"ח יושב וכו', ודאמרינן בזבחים [שם] פסול סתם לכתחילה קאמר, ע"כ. וכיוצא בזה כתב המרדכי בפרק לולב הגזול [סוכה רמז תשמ], וגבי נקטם (ראש ההדס) [ראשון] פסול דפסול לכתחילה קאמר, עיין שם. וצ"ע מסוגיא דפרק כיצד צולין [פסחים] סוף דף ע"ז ע"ב, דקאמר הש"ס חדא דפסולא דיעבד משמע.

תמב. פסול. כתבו התוס' פרק מי שמת [בבא בתרא] דף קנ"ז [ע"ב] ד"ה (שטרות) המוקדמים פסולין, דלישנא דפסולין משמע פסולין לגמרי שלא לגבות גם מבני חרי.

תמג. פוסלין ומכשירין פוסלין ומתירין, מסקנת הגמ' בחולין דף ח"י [ע"א] דאין חילוק בלשונות הללו, לאפוקי מאי דהוה בעי רב אשי למידק מדתני פוסלין ומכשירין ולא תני אוסרין ומכשירין, ש"מ אין מכשירין אלא לטהר מידי נבלה, ע"ש. הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי הפ"א סימן תרנב].

תמד. פסוקים. כתב הרמב"ן ז"ל לקע"ה פרק יש נוחלין [בבא בתרא קכג ע"ב] עלה דכתיב ובני מנשה חפר וישעי, אין מקרא זה בשום מקום אלא מקוצר נקט, דהתם בדברי הימים מני לישעי מבני מנשה, ודרך הגמ' לקצר בלשונות הפסוקים, ופעמים שמוסיף בהם ביאור כאותה ששינוי במסכת תעניות [כט ע"ב] 'לתת לכם אחרית ותקוה' בגולה [ירמיה כט, יא] שהוסיף בגולה על המקרא, לפי שכך עניינו למעלה מאותו פסוק, אבל אין בעיקר הפסוק אלא לתת להם אחרית ותקוה. יבין שמועה ז"ל [שער ב פרק ב סימן מט].

תמה. פועל בטל. נאמרו בו ד' פירושים: הפירוש הראשון לרש"י [בבא מציעא סח ע"ב ד"ה אמר

תלה. פיוט ופזמון. מצאתי כתוב בשם הרב [תשלום] אבודרהם ז"ל [ריש ההקדמה] דלשון פיוט הוא לשון נגון, מתרגום 'והיה כנגן המנגן' [מלכים-ב ג, טו] והיה כמפייט פייטא. ופזמון ענינו הגבהת קול בשיר ובזמר, מלשון 'ותען להם מרים' [שמות טו, כא] והוא כתרגום 'ויען איוב' הראשון [איוב ג, ב] ופזים איוב, ע"כ.

תלו. פלטר. לדעת רש"י ז"ל [ד"ה לפלטר], הוא האופה הפת, ולדעת התוס' פלטר הוא נחתום קטן, בעבודה זרה פרק רבי ישמעאל דף נ"ה [ע"ב] ד"ה אבל מוליכין פת לפלטר וכו'.

תלוז. פסול. תרגום ירושלמי [ויקרא ז, יח] 'פגול הוא' פסול יהי, והוא קרוב לענין כריתה כמו פסול לך. מצאתי כתובקע"ד.

תלת. פסול. בריש פרק קמא דסוכה [ב ע"א] בדאורייתא תני פסולה, בדרבנן תני תקנתא, וכתב הרא"ם בריש הלכות סוכה דבלשון האמוראים תנו במילי דרבנן פסול כמו בדאורייתא.

תלט. פסילנא לך. דאיתמר בגמ' בכמה דוכתיין [כתובות קה ע"ב, סנהדרין ח ע"א] כתב מרן הב"י חו"מ סימן ז' סעיף י"א בשם מהר"י קולון ז"ל [שורש כא] שכתב המרדכי ז"ל, ראובן אינו יכול לפסול את שמעון לפי שהוא אושפיזכניה של לוי, כי מאי דאמרינן בכתובות אושפיזכני את פסילנא לך מן דינא, פירש ר"י שהיה מחמיר על עצמו אבל אינו פסול, וכן כל פסילנא לך שבש"ס כן הוא, ע"כ.

תמו. פסול. כתב הרמב"ם פרק ב' מהלכות גירושין [הלכה ז], מה בין פסול לבטל, כל מקום שנאמר בחיבור זה בגט שהוא בטל הוא בטל מן התורה, ובכל מקום שנאמר פסול הוא פסול מדברי סופרים, ע"כקע"ד.

תמא. פסול. כתב הרשב"א ז"ל בחלק ב' סימן ס"ד, עלה דאמרינן בפרק ב' דזבחים [טז

ציונים והערות

קעג. מה שכתב רבינו 'ומצאתי כתוב' נראה שהוא בספר התשבי (ערך פסל) ואישתמיטתיה לפי שעה, כי רבינו מזכיר בספרו מספר פעמים את ספר התשבי. וראה לעיל מערכת אות ה' (סימן קפט), ולקמן מערכת אות צ' (סימן תנט), דהתם נמי כתב 'מצאתי כתוב' והובאו הדברים בספר התשבי.

קעד. עיין בדברי רבינו לעיל מערכת אות ב' (סימן קכט) שכתב כלל זה גבי לשון ביטול. קעה. בעניותי לא מצאתי כן ברמב"ן, ודברים אלו נמצאים בריטב"א בבא בתרא שם.

ומ"ש מוסר שטרותיו לבית דין בלא פרוזבול קאמר. והר"ן ז"ל בתשובותיו בסופם [סימן עז] כתב, שאין פירוש פרוזבול שמעיד שמסר שטרותיו לבית דין אלא שטר הפרוזבול הוא שעושה המעשה. עיין שם.

תמזח. פרס. ההפרש שיש בין לשון פרס ללשון שכר, כי השכר הוא השכר שראוי שינתן בדין, ולשון פרס הוא שאדם נותן למי שעבד אותו והוא אינו חייב בדין ליתן כלום. תוס' יו"ט פרק קמא דאבות [משנה ג]. ובספר מילי דאבות פרק קמא דאבות [שם] פירש כי פרס כינוי לשכר העולם הזה, כי פרס לשון פרוסה, כי שכר העולם הזה הוא חלק קטן משכר העולם הבא כי הוא נפסד, ושכר עולם הבא נצחי, והוא אומרים [קידושין לט ע"ב] שכר מצות בהאי עלמא ליכא, כלומר לא יצדק עליו שם שכר אלא פרס, כי כל התורה מליאה לה שכר העולם הזה.

תמזח. פסולי עדות. מקרי דיני לענין מאי דקי"ל הלכה כשמואל בדיני. הרא"ש ז"ל בסנהדרין (דף קכ"ד ע"ב) [פרק ג סימן יג], ונראה דהלכה כרב נחמן דלא נחלק עליו רב ששת על דבריו אלא כמתמיה. ועוד דפיסול עדות דמי טפי לדיני מאיסורא, ע"כ.

תנ. פיוס בדברים נמי מקרי פיוס. קע"ז הריב"ש סימן ר"ן בשם הרמב"ן ז"ל [גיטין ל ע"א], מאן דמקבל עליה לחבירו לפייס את פלוני, ואי לא מחייבנא לך מהשתא מנה, או שדי נתונה לך מעכשיו, ואזל ופייסיה ולא איפייס, אי פייסיה בכל מה שבידו לעשות ולא איפייס פטור, דפיוס דברים משמע והא פייסיה. ועיין ברבינו הר"ב כנסת הגדולה ז"ל סימן ר"ז [הגהת ב"י אות ו] שכתב דאפילו בשבועה דין הריב"ש אמור, ע"ש.

תנא. פרהסיא. קע"ח כל שעשרה יודעים הדבר פרהסיא מקרי, אע"פ שאינן שם בשעת מעשה. הרדב"ז [חלק ד] סימן צ"ב, מדפרכינן בגמ' [סנהדרין עד ע"ב] והא אסתר פרהסיא הואי וכו', והלא

אביי, שפירש אם היה מעיקרא מלאכתו של זה נגר או נפח, אומדים כמה אדם רוצה ליטול וליבטל ממלאכה כבידה כזו ולעשות מלאכה קלה, כך נותן לו שכרו. והפירוש השני לבעלי התוס' ז"ל בפרק המקבל [שם סח ע"א ד"ה ונותן], שהקשו על רש"י ופירושו הם ז"ל פירוש אחר, ובפירוש דבריהם נאמרו ב' פירושים, האחד להטור ז"ל ביו"ד סימן קע"ז שכתב, רואים אדם בטל שאין לו שום מלאכה כמה רוצה ליטול להתעסק בזה העסק, ואפילו היה לו מלאכה שנותנים עליה שכר טוב ומתבטל ממנה אין אומרים כמה היה רוצה זה ליטול ולהתבטל ממלאכתו ולהתעסק בזה, שודאי זה נוטל הרבה, אלא אדם בטל כדפירשית. והב' למרן הב"י ז"ל שם, שפירש בדברי התוס' אומדין כמה אדם רוצה ליטול, ר"ל פועל אחר שהיה בעל מלאכה אחרת כמה רוצה ליטול וליבטל ממלאכתו לגמרי ויהא יושב ובטל ובין נותנים לו עתה מלאכה קלה בין נותנים לו מלאכה כבדה שיעורו שוה אותו שיעור נותנים לזה, ע"ש. והפירוש הד' לרבינו חננאל ז"לקשו שפירש שמשערים לו מלאכתו הראשונה דבטיל ממנה כמה היה מרויח בשעת הבטלה, כגון שהיה חייט ודרכו לתפור בגד בסלע בפרוס הרגל שהמלאכה מרובה, ובשאר ימות השנה תופרו בג' דינרים או בשקל, שאינו מוצא להשתכר בה וכך הוא נוטל עכשיו בשכרו, ע"כ. הוא דומה לפירוש רש"י ז"ל, אלא שהוסיף לומר דלא משערים אותה מלאכה שהניח בזמן שהמלאכה מרובה, אלא בזמן שהמלאכה מועטת. ועיין בזה בתשובת הרב בעל פרח מטה אהרן [חלק א] סימן קט"ו.

תמו. פועל. כתבו התוס' ריש פרק האומנים [בבא מציעא עה ע"ב ד"ה השוכר], דהחילוק בלשון חכמים בין פועלים לאומנים, דפועל הוי שכיר ליומיה, ואומן הוי כולל ליומיה ולקבלנות, ע"ש.

תמו. פרוזבול. כתב רש"י בפרק קמא דמכות דף ג' ע"ב, מוסר שטרותיו לבית דין הוא פרוזבול שהתקין הלל, ע"כ. נראה דס"ל דפירוש פרוזבול הוא שמעיד שמסר שטרותיו לבית דין,

ציונים והערות

קעו. הובא בתוס' הרא"ש בבא מציעא שם, ובנמוקי יוסף שם (לט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה דת"ר).
קעז. עיין בדברי רבינו לקמן בלשון בני אדם (מערכת אות פ סימן תרצד) ששנה את דבריו כדהכא.
קעח. עיין לקמן בדברי רבינו בחלק לשון בני אדם (מערכת אות פ סימן תרצז) דשנה את דבריו כדהכא.

הרא"ם ז"ל חלק א' סוף סימן י"ג, דצדד לומר דביתו פרהסיא מקרי, ע"ש.

לא הוה עשרה בשעת מעשה, אלא משום דידיעי לה למילתא קרי ליה פרהסיא, וזה ברור. ועיין בתשובת

אות הצדי

לעיר קאמר, כמו צא ושכור לנו פועלים וכו' [בבא מציעא מט ע"א].

תנו. צריך. כתב הרב מורי זקני [גופי הלכות כללי הקוף סימן תפד] בשם הרב בצלאל ז"לקפא כל צריך הוא מדרבנן, דאי מדאורייתא חייב מבעי ליה. נמוקי יוסף ז"ל פרק הערל (דף תכ"א) [יבמות כד ע"א מדפי הרי"ף], וצ"ע מההיא דפרק ג' דברכות [כא ע"ב] זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע, ומשמע שראתה נדה צריכים טבילה.

תנו. צריך. ביומא דף ס"א ע"ב, ורב חסדא אמר לך מאי צריך, צריך ואין לו תקנה, ובעי ותני תנא הכי, ומשני אין, דתניא נזיר ממורט, בית שמאי אומרים צריך העברת שער, ואמר רבי אבינא כשאמרו בית שמאי צריך היינו כדי שיהא לו תקנה, וזהו ממורט שאין לו שער אין לו תקנה. ובברכות דף ט"ו ע"ב, מאי צריך ואין לו תקנה. ואני מצאתי עוד בגיטין פרק השולח דף מ' [ע"א], המפקיר עבדו אותו עבד אין לו תקנה, ופריך והא אמרינן אחד זה ואחד זה יצא לחירות וצריך גט שחרור, ומשני צריך ואין לו תקנה.

תנה. צריך. כתב רבינו הר"ב כנסת הגדולה ז"ל [או"ח סימן קנח ד"ה ע"ב שיטה ה], דבטור (אבה"ע) [או"ח] סימן רי"ט, [ואבה"ע] (ו) סימן (קמ"ו) [קמ"א] כתב מרן הב"י ז"ל, דלשון צריך לכתחילה משמע, הא דייעבד שפיר דמי, עיין שם בכנסת הגדולה באורך. ועיין בתשובת משאת משה חלק האחרון שנדפס מחדש [חלק יו"ד סימן ט] דף י"ד ע"ג ודף י"ו ע"א. ובתשובת פרח מטה אהרן [חלק א] סימן ק' דף ק' ע"ב. ובתשובת בית יעקב סוף סימן

תנו. צופים. בכל מקום מפרש רש"י ז"לקעט שם מקום שמשם רואים בית המקדש, ובספר כפתור ופרח פרק ו', כתב ז"ל, מסתברא שהוא ממקום שיכול אדם לראות את ירושלים, מאשר ירושלים הרים סביב לה אינה נראית מרחוק מאיזה צד שתבוא אליה יותר מחצי שעה והמקום אשר תראהו משם נקרא צופים. וכ"כ התוס' יו"ט פרק ג' דפסחים משנה (ו) [ח'], וע"ש שתיירן בזה קושיא אחת לתוס'.

תנו. צליבה. ששנו חכמים דאין מעידין עליה אלא עד שתצא נפשו. כתב בתשובות הב"ח ז"ל סימן ע', דצליבה בדבריהם אינו אלא בצליבה שהיו קושרים ב' ידיו זו על גבי זו, והיו צולבין ידיו על העץ, כדמוכח מלשון הגמ' [בבא בתרא מז ע"ב] תלויה וזבין וכו', ואם התליה היתה בצואר בחבל כדרך שעושים עכשיו מיד הוא מת, ותליה ומיתה באים כאחד, והוכיח שם עוד בראיות מוכרחות לזה באופן דצליבה בזמן הזה פשיטא דמעידין עליו משום דבזמן מועט יוצא נפשו, וכן כל האומר פלוני נצלב הוא כדין האומר פלוני נהרג.

תנר. צוערי הלויים. פירש רש"י בערכין סוף פרק ב' [יג ע"ב ד"ה ולא], דנקראים כן על שם שמצערים הלויים שאינן יכולים לבסס קולן כמוהם, ע"כ.

תנה. צא. דעת רש"י ז"ל בשבת דף ל"ד [ע"א] קפ דלשון צא וערב עלינו משמע צא חוץ לעיר, ומשום הכי אוקי הסוגיא דהתם בעירובי תחומין, והתוס' שם ד"ה שניהם קנו וכו', כתבו דמיירי בעירובי חצרות ולשון צא אשכחן נמי דלאו חוץ

ציונים והערות

קעט. עיין רש"י ברכות (מט ע"ב ד"ה אם עבר), ושם (סא ע"ב ד"ה מן הצופים), ובפסחים (מט ע"א ד"ה אם עבר), ושם (פא ע"ב ד"ה צופים).

קפ. הובא בתוס' שם (ד"ה שניהם קנו).

קפא. כללי התלמוד לרבינו בצלאל אשכנזי נדפסו לראשונה ע"פ כתב-יד בשנת תרע"ד בספר לרוד צבי - ספר היוכל לרב דוד צבי הופמאן, וראה שם כלל 193.

ת.ס. צניענינהו. אמרינן פרק קמא דקידושין [כה ע"א] אמר ליה רב לרב המנונא זיל צניענינהו, פירש רש"י [ד"ה זיל], לשון נידוי, ומהרימ"ט ז"ל בשיטתו (דף כ"ב) [קידושין ספ] כתב ז"ל, ויש לפרש לשון צניעות כלומר למדם דרך ארץ שלא לזלזל בכבוד אחרים.

קל"ח. ובהשמטות ספר חוות יאיר (דף רס"ב ע"ב) [סימן קסו] כמה רבוותא בזה.

ת.נט. צורבא מרבנן. פירש רש"י ז"ל [תענית ד ע"א ד"ה צורבא], לשון חריפות. ומצאתי כתוב קפב שהוא נגזר מלשון 'אש צרבת' [משלי טז, כז].

אות הקו"ף

ת.סג. קידושין. לישנא דרבנן דאסר לה אכו"ע כהקדש, והרי את מקודשת לי כלומר להיות לי מקודשת לעולם בשבילי, כמו [נדרים מח ע"א] הרי הן מקודשות לשמים להיות לשמים. תוס' ריש פרק האשה נקנית [קידושין ב ע"ב ד"ה דאסר].

ת.סד. קראי. בגמ' מסכת עבודה זרה פרק אין מעמידין דף מ' ע"א [א"ל מנא לך הא א"ל מתלתא קראי, ופירש רש"י ז"ל [ד"ה מתלתא], ג' חכמים גדולים ראויים לסמוך עליהם כעל המקרא, ע"כ.

ת.סה. קוביא. כתב בהשמטות ספר חוות יאיר (דף רנו ע"ב) [סימן ע ז"ל, לשון קוביא כבר עמד בזה הרא"ם חלק א' סימן נ"זקפד בפירוש מילת קוביא, ולענ"ד שהשם נגזר מלשון 'העקוב למישור' [ישעיה מ, ד], ומפני שהשטח הפרוס שוה לכן כל דבר הבולט ויש לו ג' מרחקים אורך ורוחב וגובה ובולט למעלה דומה להר, כמ"ש בתעניות [ג ע"ב] מעלי תלגא לטורא כחמשה מטרא לארעא, ופירש רש"י קפה ראשו וד' צדדיו, והיינו דמות קוביא מונחת, וגם בלשון יון נקרא חשבון של דבר שלו ג' מרחיקין קוביא, ובעלי הנדסה כינוהו מעוקב רק הקו"ף נוספת בלשונות והוא שם תואר, ה"נ חשבון קוביא ועניינו חשבון של דמות קוביא, ובלשון

ת.סא. קדימה. כתב הרשב"א ז"ל [חלק א] סימן י', עלה דאמרינן [ברכות ו ע"ב] בשעה שבא הקב"ה לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס, תימה דהא אמרינן [שם ע"א] עשרה קדמה שכינתא ואתיא. תשובה, פירוש קדמה לא שתקדם לביאתם, אלא שבא עמהם מיד כשהם באים, ואינו ממתין עד שיבואו העשרה וישבו, וכענין שאמרו בשלושה, תלתא עד דיתבי [שם ו ע"א]. ויש קדימה בכיוצא בזה כדאמרינן [חולין כה ע"א] איזה הוא כלי שטומאתו קודמת לפתחו, שפירושו שנכנס דרך פתחו מיד שמצאו פתוח, ולישנא דקרא הוא [תהלים כא, ד] 'כי תקדמנו ברכות טוב' 'מהר יקדמונו רחמיך' [שם עט ח] שפירושו יקדמונו להיות עמנו תמיד לא יתפרדו ממנו, ע"כ. כנסת הגדולה ז"ל [כללים נפרדים כלל מה] קפג.

ת.סב. קודם. בריש פרק מי שהיה נשוי [כתובות ז ע"א] עלה דמתני' הראשונה קודמת לשניה, דייק הש"ס מדקתני קודמת ולא קתני השניה אין לה, מכלל דאי קדים שניה ותפסה לא מפקינן מינה, ודחי לה התם מאי קודמת לגמרי קתני, כדתנן בן קודם לבת, דעל כרחך קודם לגמרי הוא, וכתבו התוס' שם [ע"ב ד"ה הא איכא וכו', דהיכא דאיכא למטעי איכא למידק בלשון חכמים, ע"ש.

ציונים והערות

קפב. מה שכתב רבינו 'ומצאתי כתוב' נראה שהוא בספר התשבי (ערך צרב), ואישתמיטתיה לפי שעה, כי רבינו מזכיר בספרו מספר פעמים את ספר התשבי. וראה לעיל סימן קפ"ט ותל"ז דהתם נמי כתב 'מצאתי כתוב' והובאו הדברים בספר התשבי. קפג. מה שציין רבינו לכנסת הגדולה, היינו ששם הזכיר הכנה"ג את האי כללא, שכתב ז"ל, 'מצינו לשון קדימה, שרוצה לומר שבא עמהן, הרשב"א ז"ל בתשובה סימן י', עכ"ל. ורבינו הרחיב את הדברים ע"פ דבריו של הרשב"א שם. קפד. ליתא שם ברא"ם. והדברים באו מפורשים ברא"ם בשו"ת מים עמוקים חלק א' (סימן יד). קפה. דברי רש"י הללו אינם לפנינו. הנה כלל זה שהביא רבינו הוא לשוננו של החוות יאיר בתשובותיו שם בסימן ע', ובדפוס ראשון מהדורת פרנקפורט שנת תנ"ט, נדפס בהשמטות לספר כפי שציין רבינו בתחילת דבריו. והמעייין שם יראה שכתוב, ופירש 'רשי', אך לא כתוב רש"י עם סימן של ר"ת כפי שמקובל לציין לרש"י, ואולי הכא הכוונה למפרש אחר שפירש כן. והמהדיר של שו"ת חוות יאיר לא שת אל לכו דדברים אלו אינם ברש"י. וה' יאיר ענינו בתורתו.

וכך מקרי קנין דברים, ויש מי שאומר דלא מקרי קנין דברים אלא באומר אחלוק עמך כך וכך, אבל אתן כך וכך לאו קנין דברים קפ"ז. הרשב"א [חלק א] סימן אלף ל"ג.

תע. קצוב. לא מקרי דבר קצוב אלא בדבר דהוי קצוב למעלה וקצוב למטה, אבל קצוב למעלה ולא הוי קצוב למטה לא מקרי קצוב. תוס' כתובות דף ו' ע"ב סוף ד"ה ומאי עליה, ז"ל, אלא ודאי אע"פ שקצובים למעלה עד בגר כיון שאינן קצובים למטה דאפשר שתנשא קודם לא מקרו מזונות קצובים, ע"כ.

תעא. קרובים. יש בכלל קרובים כל הקרובים שהם פסולים לו לעדות, ולא אמרינן בהא מיעוט רבים שנים, וכן הוא בתשובות הריטב"א כ"י בפרק מי שמת [בבא בתרא קמג ע"ב] בדין האומר נכסי לקרובי או לקרובתי.

תעב. קציץ. לדעת רש"י ז"ל [חולין טו ע"ב ד"ה כגון], לשון קוצץ מן המחובר, ולדעת ר"ת בתלוש נמי שייך לשון קציצה, כמו כאן קצץ בן עזאי תורמוסי תרומה וכו' [שבת לד ע"א]. תוס' חולין דף (י"ד) [ט"ו] ע"ב ד"ה כגון שקצץ, ע"ש למאי נפקא מינה.

הקודש נתוסף העין העקוב, ואפשר שמזה כל הולך בדרך לא ישר נקרא עוקב, כמו שנאמר [בראשית כז, לז] 'ויעקבני זה פעמים', ואפשר שמזה גם כן בא עליו בעקיפין, כי בית' ופ"א מתחלפין כמו הבקר לענין הפקר, ריש פרק ו' דפאה [משנה א].

תסו. קרע. בפרק גט פשוט [בבא בתרא קסח ע"ב] נקרע פסול נתקרע כשר, ואמרינן היכי דמי נקרע היכי דמי נתקרע, אמר רב יהודה נקרע קרע של בית דין, נתקרע קרע שאינו של בית דין, ע"כ.

תסז. קדשים. קפ"ו לא מקרי קדשים לענין אין למדין למד מן הלמד, אלא קרבן גופיה לא העבודה. הרב מורי זקני ז"ל בספר הליכות אלי [כללי הקוף סימן תרסט]. ובסימן רמ"ו כתב בשם התוס' [זבחים קה ע"ב ד"ה מה כאן], דקדשי בדק הבית לא מקרי קדשים לענין דבר הלמד בקדשים אינו חוזר ומלמד בגזירה שוה.

תסח. קים לי. דעת מוהר"י בן לב ז"ל חלק ב' סימן ס"ז, דטענת קים לי טענת ספק מקרי. ואין כן דעת מהרד"ך בית ב' חדר י"ב, ומהר"י קולון שורש קס"א, דס"ל דטענת קי"ל חשיב כטענת ברי, ועיין בבני שמואל סימן ל"ז דף פ"ח ודף צ'.

תסט. קנין דברים. יש מהגאונים ז"ל שאמרו דכל לשון עתיד, שאעשה כך וכך או שאתן כך

אות הרי"ש

בית שמאי [יבמות קט ע"ב] דינא דאית ליה דינא קמיה, וגמר הלכתא ומדמי מילתא למילתא, ואית ליה רבה ולא אתי משאיל ליה. ועיין בהלכות פסח בסיומן תע"ב [סעיף ה].

תעה. רוב. כתב הרא"ה בספר בדק הבית דף ז' ע"א, דמצינו בגמ' לשון באשגרת לישן, ור"ל כל כההיא דאמר רוב המצויין אצל שחיטה מומחים הם [חולין ג ע"ב], ופירושו כל המצויין. והרשב"א ז"ל [שם] כתב עליו דמצינו בש"ס כל

תעג. ראש חדש. בלשון חכמים הוא יום ב', דיום א' הוא מחודש שעבר, אבל בלשון בני אדם לענין שבועות ונדרים יום א' נמי ריש ירחא קרו ליה, כמ"ש מרן הב"י [חו"מ] סוף סימן רכ"ח בשם הרשב"א ז"ל [חלק ג סימן שז], שאם נשבע לפרוע בר"ח אייר שחייב לפרוע ביום ר"ח ראשון קפ"ח.

תעד. רב. דאמרינן בכל דוכתא לאו דוקא רבו ממש אלא כל שגדול ממנו בחכמה ובמנין. מרן הב"י חו"מ סימן י"א, עלה דאמרינן בגמ' בפרק

ציונים והערות

קפו. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ק סימן תשג) ששנה את דבריו כדהכא. קפו. מחלוקתם של הגאונים מובאת בספר העיטור (חלק ראשון מאמר שני). עיי"ש. קפח. עיין בדברי רבינו לקמן בקונטרס מדות חכמים (מערכת אות ר סימן רסב) מה שכתב אם יום א' דר"ח חשיב ראש חודש.

תעט. רצון. בשבת פרק חבית דף קמ"ד [ע"א], אמתניתין דזתים וענבים המשקים היוצאים מהם לרצון טמאים, שלא לרצון טהורים, אמרו בגמ' מאי לאו לרצון דניחא שלא לרצון בסתמא, ומשני לא לרצון בסתמא שלא לרצון דגלי אדעתיה דלא ניחא ליה.

תפ. ראייה על ידי זכוכית מקרי ראייה, כמ"ש [ברכות כה ע"ב] ערוה בעשישית אסור לקרות ק"ש כנגדה, משום 'לא יראה כך ערות דבר' [דברים כג, טו]. הלכות קטנות [חלק א] סימן צ"ט.

תפא. ריעא שטרא או אתרע שטרא. דאמרין בכמה מקומות קפ"ט, כתבו בהגהות מיימוניות פרק י"ד מהלכות מלוה [אות ס], דלדעת רבינו תם [שבועות מב ע"א ד"ה איתרע], הוי פירושו דאינו גובה בו אלא בשבועה, אבל אינו בטל מדלא קאמר בטל שטרא. ולדעת הרמב"ם ז"ל הוי פירושו בטל לגמרי, דתרגום [דברים יב, ג] 'ונתצתם' הוא ותתרעון, ור"י פירש שטרא ריעא דלא מקרע קרעינן ולא מגבא מגבינן.

תפב. רגילין. כתב הר"י הלוי ז"ל כלל ח' דף ע"א, וז"ל, הפרש גדול יש בין לשון רגילין ללשון נהגו או נוהגים, דנהגו ונוהגים רוצה לומר מנהג שהוקבע על פי בית דין, ולשון רגילין רוצה לומר שהוא לשון מורגל בפי הסופרים, על דרך אשגרת לישן שהם מורגלים לכתוב יפוי שטרות ולא משום שציוה הלוה או משום מנהג שנתקן בעיר, ע"כ.

תפג. רגיל. שאמרו חכמים בפרק המפקיד [נבא מציעא לו ע"א] גבי שומר שמסר לשומר, שאם היה רגיל להפקיד אצלו פטור. כתב הר"ב כנסת הגדולה בחו"מ סימן רצ"ה בבית יוסף אות ס"ז, דאפילו לדעת המרדכי [שם רמז רעא] שאינו מחלק בין רגיל תמיד לאינו רגיל תמיד, מכל מקום בפעם ופעמים לא מקרי רגיל, וכן נראה מתשובת הר"א ששון [תורת אמת] סימן [ק"ז] [ק"נ].

תפד. רשאי. כתבו התוס' ז"ל בפרק קמא דקידושין דף ל"ג [ע"א] ד"ה אין בעלי

דפירושו רוב, אבל רוב שהוא כל לא מצינו, וע"ש ראיותיהם.

תעו. רבים. הוי פלוגתא בפרק השולח [גיטין] דף (ג') [מ"ה] [ע"ב מו ע"א], אהא דאמר רבי יהודה כל נדר שידעו בו רבים יחזיר, וכמה רבים רב נחמן אמר ג', רבי יצחק אמר י', ונראה מדברי התוס' [שם ד"ה רב נחמן], והרא"ש [גיטין שם סימן מז], והר"ן [בחיידושו שם] דהלכה כרב נחמן דרבים ג'. ועיין בתשובת תורת אמת סימן קצ"א, שהכריח מתשובת הרשב"א [חלק ב סימן קלד], שהביא מרן בחו"מ סימן (קצ"ב) [קס"ב], דג' מקרו רבים לענין קדירה דבי שותפי, ע"ש. ולענין ספק טומאה ברשות הרבים ספקו טהור, כתב הרמב"ם פרק ט' מהלכות נזירות [הלכה טז], דג' בני אדם חשיב רשות הרבים. ושם נתבאר שכל שהג' הם בחצר אחת אף שאינן במעמד אחד מקרי שפיר רשות הרבים להרמב"ם ז"ל, ולהראב"ד דוקא כשהג' במעמד אחד חשיב רשות הרבים, אבל אם אינן במעמד אחד אף שהם בחצר אחת חשיב רשות היחיד. ובספר הבהיר ספר משנה למלך כתב בפרק (ו') [ט"ז] מהלכות אבות הטומאה [הלכה ב], בשם הרשב"א בחידושו בפרק קמא דנדה [ה ע"ב] דדוקא בג' אנשים חשיב רשות הרבים אבל נשים אפילו מאה כחד דמיין, ע"ש.

תעז. רגל. בפרק בנות כותים [נדה] דף (ל"ו) [ל"ג] [ע"א] 'ותהי נדתה עליו' [ויקרא טו, כד], יכול יעלה לרגלה, ופירש רש"י [שם ד"ה יעלה], יעלה לרגלה יעלה לסופה, כמו בא עליה בשישי שלא יטבול בליל המחרת. והרא"ם ז"ל פרשת טהרה [ויקרא שם], פירש לרגלה בשבילה, כמו 'ויברך ה' אותך לרגלי' [בראשית ל, ל] בשבילי אף כאן שיכנס היא בשבילה שיהא כמוה במספר הימים שנשארו לה מז' ימי נידתה.

תעת. רגל. כל הרגל עד הארכובה נקרא רגל, וראיה לזה דביבמה כתיב [דברים כה, ט] 'וחלצה נעלו מעל רגלו', ותנן [יבמות קא ע"א] מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה. הלכות קטנות ז"ל [חלק א סימן צד].

ציונים והערות

פס"ט. עיין שבועות (מב ע"ב), וכתובות (פה ע"א), ויבמות (קא ע"ב).

גופא מהיום ופירא לאחר מיתה, ומת הבעל בחיי הנותן, דהוי פלוגתא בין רבינו אפרים והרמב"ן ז"ל בפרק יש נוחלין [בבא בתרא שם], גבי הא דאמר רב פפא אין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק, שלדעת רבינו אפרים מקרי ראוי ולא גבי כתובתה ממתנה זו, ולדעת הרמב"ן ז"ל הוי מוחזק וגביא. וכתב הרב שם דכהרמב"ן ז"ל נקטינן. ועיינן עוד במהרי"ל ז"ל סימן ע"ד, שכתב דרבית העתיד לעשות ראוי מקרי. ושכר פעולה שלא באה לידו ראוי מקרי. מרדכי פרק יש נוחלין [בבא בתרא רמז תקעד], שם במהרי"ל. ודמי הדם שמחייבים את הרוצח אין בעל חוב גובה מהם דהוי ראוי. הרימ"ט ז"ל באבן העזר סימן (ז) [ד']. ועיינן עוד בזה באורך ברבינו הר"ב כנסת הגדולה סימן ק"ז [הגהת ב"י אות יב], ובאבן העזר סימן צ' בהגהת הטור [אות יב].

תפז. רשות. קצא מוכר או נותן מעות שהם ביד פקידו שהוא במקום אחר דבר שברשותו מקרי. מהר"ש הלוי חו"מ סימן ח' בשם מהרש"ח. וראיתי להרא"ש ז"ל כתב בנדריים דף ל"ד [ע"ב גליון הגמ'] דאע"ג דאין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו, מכל מקום אם ראה דבר של הפקר ואין אדם סמוך להפקר אלא הוא, ואמר כשאזכר בו תהיה הקדש הוי הקדש כיון שבידו לזכות, וכ"כ התוס' שם [גליון הגמ' ד"ה ואמר], דכל שבידו דבר שברשותו מקרי.

אות השיין

תפמ. שכחה והעלם. ההבדל בין שכחה להעלם, כתבו התוס' בפרק כלל גדול [שבת] דף ע' [ע"ב] ד"ה העלם, דשכח משמעותו דאפילו אדכרו ליה לא ידע כלל, כמו שכח עיקר שבת, בתינוק שנשבה לבין הגוים [שם סח ע"ב], אבל העלם שבת אע"ג דמשמעו דלא ידע לשבת במידי, מכל מקום כד אדכרו ליה אדכר, ע"ש.

תצ. שוכח. משמעותו דהו"ל ידיעה מעיקרא ושכח. ובפרק כלל גדול ריש הפרק [שבת סח ע"א] כל

אומניות רשאים וכו', דלשון רשאים כמו חייבים, כהא דתניא בערכין [כח ע"ב] כמה אדם רוצה ליתן בשור זה לעולה, אע"פ שאינו רשאי כלומר אף על פי שאינו חייב, ע"כ. וכן כתבו התוס' בפרק קמא דתעניות דף י"ג ע"ב ד"ה אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה, אומר ר"י דהאי רשאה לאו דוקא אלא הכי קאמר אין הבוגרת חייבת הא נערה חייבת, ע"כ.

תפה. רשות. בכמה דוכתין אמרינן דבר זה רשות, יש בו שני פירושים, או רשות בית דין, או רשות מצוה, כמתבאר בשלהי בבא מציעא דף ק"ח [ע"ב], דפריך עליה דאמרינן דאע"ג דאמר רבי יהודה דבשעת הוצאות זבלים אדם מוציא זבלו לרשות הרבים וכו', שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ. מכל מקום מודה רבי יהודה שאם הזיק חייב לשלם, והתנן מודה רבי יהודה בנר חנוכה שהוא פטור מפני שהוא עושה ברשות, מאי לאו רשות בית דין, לא רשות דמצוה.

תפו. ראוי. קצא נזקי אשתו מקרי ראוי, ואין הבעל יורש את אשתו, כדקי"ל [בבא בתרא קכה ע"ב] אין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק. פסקי הר"מ ריקאנטי ז"ל סימן (י) [תקי"ג]. ובדין זה כתב מהר"ם אלשיך ז"ל סימן ח"י, דמתנה שנתנו לבעל

תפח. שבועה. בפרק קמא דנדריים דף (ז) [ח'] [ע"א] האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר וכו', ופירש הר"ן ז"ל [שם גליון הגמ' ד"ה והלא], דהאי נדר גדול דקאמר פירושו שבועה הוא דאמר בהדיא בשבועה אשנה פרק זה, כדאשכחן בדוכתי טובא דקרי לשבועה נדר וכו', שהרי נדר כיון שהוא מתסר חפצא אנפשיה ליתיה לעולם באעשה אלא ודאי נדר גדול שבועה קאמר, וע"ש בהרא"ש ותוס' ז"ל [גליון הגמ'].

ציונים והערות

קצ. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ר סימן תשיב) ששנה את דבריו כדהכא.
קצא. עיין עוד בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ר סימן תשיר) ששנה את דבריו כדהכא.

וכו', ושם מתבאר שאין בכלל זה דבר שמסור לבית דין שהרי באחד באדר משמיעים על השקלים [מגילה יג ע"ב] ולא חשו להקדים יום אחד לפני ראש חודש כדי שיהיו שלושים יום שלמים הואיל והדבר מסור לבית דין.

תצו. שם. בלשון חכמים לא מן השם הוא זה, יש בו ב' פירושים, או השם הוא הטעם, או המקרא, כמ"ש רש"י בריש פרק קמא דמכות דף ד' [ע"א] במשנה, פירש רש"י השם המקרא. ובגמ' [סוטה ח ע"א] אמר רבי יהודה לא מן השם הוא זה, פירש רש"י [ד"ה לא], הטעם. הרב מורי זקני ז"ל [הליכות אלי כללי הלמד סימן תעג].

תצו. שומא. בלשון חכמים בכתובות דף צ"ח [ע"א], עלה דאלמנה ששמה לעצמה, דא"ל מאן שם לך, הקשו [תוס' ד"ה דאמרין], דהא אין מוכרת אלא בפני בית דין הדיוט, ותיצו דלשון מאן שם לך אינו לשון שומא, אלא ר"ל מאן שם לך מי החזיק בקרקע זה דבעינן בית דין מומחין והדיוטות אין מחזיקין.

תצו. שניות. לשון חכמים סתם בכל מקום שניות לעריות מדברי סופרים, ולפעמים מצינו דמפרש הגמ' מאי שניות חייבי כריתות, דעריות קרי ליה לחייבי מיתות, א"נ עריות מקרו חייבי מיתות וכריתות שניות חייבי לאויזן. כתובות דף ל"ו ע"ב. הרב מורי זקני [הליכות אלי כללי הש"ן סימן תשג].

תצו. שנה עליו הכתוב לעכב בקדשים. כתבו התוס' בקידושין דף כ"ה [ע"א] ד"ה כל הראוי לבילה, דהיינו דוקא היכא דשנה עליו הכתוב בלשון ציווי, אבל היכא דלא שנה בלשון ציווי, כגון בלולה בשמן דכתיב כמה פעמים אהני לאשמועינן דבעינן מיהא ראוי לבילה אבל לא לעכב, ע"כ.

תק. שעת העבודה. שאמרו ז"ל גבי הכהנים לדעת הרמב"ם [פרק א מביאת המקדש הלכה טו] לאו דוקא בשעת העבודה ממש אלא אפילו בזמן שלה

השוכח עיקר שבת לאו מכלל דהו"ל ידיעה מעיקרא, לא, מאי כל השוכח שהיתה שכוחה ממנו מעיקרא.

תצו. שוגג. כתב רש"י פרק קמא דפסחים דף (ט"ו) [ט"ז] [ע"ב ד"ה בין ביחיד], עלה דאמרינן בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון, ז"ל, מזיד ורצון אחד הוא, אבל גבי שוגג שייך מזיד, וגבי אונס שייך רצון, ושוגג ואונס תרי מילי ניהו. ועיין לעיל באות אלף במילת אונס [סימן עב].

תצו. שטר. מצאתי כתוב, שטר שם זה נגזר מלשון 'התשים משטרו בארץ' [איוב לה, לג] שהוא כתב שכתוב בו הממשלה שנותן אדם לזולתו עליו, ע"כ. וכן תרגום 'ויכתוב' בספר דירמיה [לב, י] וכתבית בשטרא. רא"ם קצב.

תצו. שכיח ולא שכיח. האמור בדברי רז"ל [יומא יג ע"א], כגון מיתה לא שכיח, כתב הרמב"ם ריש פרק קמא דיומא [משנה א], ז"ל, ואומר מיתה לא שכיח, ר"ל שהמיתה בפתע פתאום אינה נמצאת, ע"כ. ומרן הב"י בתשובה סימן ד' (דף קמ"ד) שהכונה שהמיתה לא שכיח בערך הטומאה דשכיחא טובא ביותר. ועיין בחוות יאיר סימן ח"ן, ועיין לעיל באות מ' ערך מיתה קצב.

תצו. שלישי. אמרו במסכת פרה [פרק א משנה א] אמר רבי יהושע לא שמעתי אלא שלשית, אמרו מה הלשון שלשית, א"ל כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר שלשית, שלשית לאחרות במנין, וכשאתה אומר שלשית, בת ג' שנים. כיוצא בו כרם רבעי, אם אתה אומר רבעי, לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי, מן ד' שנים. ועל דרך זה כתב הרד"ק ז"ל בפסוק [ויקרא ח, כג] 'ועל בהן ידו הימנית' כי בא קמוץ להבדיל בינו ובין המתייחס אל שבט בנימין איש ימיני.

תצו. שלושים יום. האמור בלשון חכמים בענין שלושים יום שלמים, ואין יום המעשה בכלל. תוס' בכורות דף נ"ז [ע"ב] ד"ה בפרוס הפסח

ציונים והערות

קצב. מה שציין כאן רבינו לרא"ם אינו רבי אליהו מזרחי, אלא כונתו לרבי אליהו המדקדק בספרו התשבי, וראה שם ערך 'שטר' שכתב כן להדיא. ועיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ש סימן תשג) שכתב להאי כלל ושם הראה מקורו ע"ש.

קצב. עוד בהאי כללא דמילתא דשכיחא ודלא, עיין בדברי רבינו לעיל מערכת אות מ' (סימן שעג), ולקמן מערכת אות ש' (סימן תקי), ובחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרנד).

שפיר קרינן ביה 'ולא תביא תועבה אל ביתך' [דברים ז, כו], וכ"כ הריב"ש סימן שנ"ה. וכתב הר"ב פרח מטה אהרן [חלק א] סוף סימן א', דבכלל מכירה שכירות אמרו, אבל לא אמרו דבכלל שכירות מכירה, דמכירה לא אקרי שכירות, ודן את הדין בשטר שכירות שהיה כתוב בו שלא יוכל המשכיר להוציא השוכר מן הבית בשום צד לא לשבת הוא בעצמו ולא להשכירו, ולא בשום אופן שבעולם, שאין לדון לשון שטר זה בכלל ופרט וכלל, ולדון כעין הפרט, שפרט ולא להשכירו ושיהא אסור בשעת דוחקו למוכרו, כיון דשכירות ליומיה ממכר הוא, שהתורה אמרה ממכר ומרבינן אף שכירות, וא"כ הכי נמי דקאמר ושללא להשכירו מכירה נמי במשמע, דלא אמרינן התם אלא דשכירות אקרי ממכר מדלא כתיב ממכר עולם אלא ממכר, משמע ממכר ליומיה, ונכלל בזה שכירות דשכירות ממכר ליומיה אקרי, אבל לא אמרו דבכלל שכירות מכירה דמכירה לא אקרי שכירות כדאמרן.

תקז. שהייה. במקום האסור מקרי קום עשה, כמ"ש הרמב"ם פרק ג' מהלכות אבל [הלכה ד], כהן שנכנס באהל המת וכו', אם ישב שם כדי השתחואה הרי זה לוקה, ע"כ, וכ"כ התוס' בנזיר דף י"ז [ע"א ד"ה אילימא], ז"ל, והשהייה לא הוי כלאו שאין בו מעשה דלאו שיש בו מעשה הוא כמה שאינו יוצא משם. ועיין בחוות יאיר סימן צ"ה. וכבר כתבנו בזה בקונטרס ארעא דרבנן מהדורא [בתרא] [קמא] סימן ח"י.

תקח. שכונה. כתבו התוס' פרק ב' דכתובות דף כ"ח [ע"א ד"ה ואם היה], גבי המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו, פירוש אין צריך להרחיק אלא כדי שכונה דהיינו ג' בתים, כדאמר בשלהי פרק קמא דעבודה זרה [כא ע"א] וכמה שכונה, תנא אין שכונה פחות מג' בני אדם, כלומר ג' בתים קצ"י.

תקט. שחורי ראש. אין נקראים שחורי ראש אלא אנשים. נדרים דף ל' ע"ב.

אע"פ שאינו עובד, ולדעת הרמב"ן בספר המצוות מצות לא תעשה סימן ע"ג, לשון שעת העבודה הוא בשעה שעושה אותה ממש ולא בזמן שלה, כאומרם [פרק א דכלים משנה ט] כהן גדול נכנס בבית קודש הקדשים ביום הכיפורים בשעת עבודה, וכן חמץ בשעת שחיטה, ע"ש באורך דאין ההקפדה בשעות רק בעבודה ממש.

תקא. שבט אחד איקרי קהל. פסחים דף פ' ע"א, מאי טעמא דר"ש קסבר שבט אחד איקרי קהל, ע"ש ובהוריות [ה ע"ב].

תקב. שח בין תפלה לתפלה מברך שתיים, בכלל שח כל שהסיח דעתו מהם. הלכות קטנות ח"א סימן נ"ז.

תקג. שואל שלא מודעת. פלוגתא דרבנן ורבי יהודה בבבא בתרא דף פ"ח ע"א, אי שואל מקרי או גזלן מקרי, והטור [חור"מ] סימן שס"ו פסק דגזלן הויקצד.

תקד. שינוי החוזר לברייתו לא שמיח שינוי. פרק לולב הגזול [סוכה] דף ל' ע"ב, ופסקו הטור [חור"מ] סימן ש"מ.

תקה. שחיטה קציה שאינה ראויה לר"ש לא שמיח שחיטה. בבבא קמא דף ע"ו [ע"א], ובחולין דף פ' [ע"א], ובכמה דוכתי.

תקו. שכירות ממכר מקרי קציה וכתבו התוס' פרק קמא דעבודה זרה דף ט"ו [ע"א ד"ה והשתא], דדוקא לגבי אונאה דכתיב ממכר מיותר שכירות ממכר מקרי, אבל בעלמא שכירות לא קניא, וכ"כ בפרק הזהב [בבא מציעא] דף נ"ו [ע"ב ד"ה והאי], והנמוקי יוסף ז"ל כתב בפרק הזהב [שם לב ע"א מדפי הרי"ף], דהא דאמרינן שכירות ממכר מקרי, היינו לענין שישתמשו בו כל ימי השכירות, אבל גוף הדבר אינו קנוי, ומשו"ה אמרינן דאסור להשכיר בית דירה לגוי דכיון דגוף הבית של ישראל הוא

ציונים והערות

- קצד. עיין בדברי רבינו לעיל מערכת אות ג' (סימן קנז) מה שהרחיב בזה.
קצה. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ש סימן תשכב) ששנה את דבריו כדהכא.
קצו. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ש סימן תשכט) ששנה את דבריו כדהכא.
קצז. עוד בענין זה מה חשיב כשכונה, עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ש סימן תסב).

מ"ש לעיל באות מ'ם [סימן שעג] קצח.

תקיא. שכיב מרע. דעת הרמב"ם ז"ל פרק ח' מהלכות זכיה [הלכה א וב] דהסומא או הפיסח או הגידם או החושש בראשו הרי הוא ככריא לכל דבריו, אבל החולה שתשש כחו וכשל מחמת חולי עד שאינו יכול להלך ברגליו בשוק והרי הוא נופל על המטה נקרא שכיב מרע. והרא"ש ז"ל כתב בפרק מי שמת [פרק ט דבבא בתרא סימן יח], בשם הירושלמי [פרק ג דפאה הלכה ז], איזהו שכיב מרע כל שלא קפץ עליו החולי דרך הארץ, הקרובים נכנסים אצלו מיד והרחוקים אחר ג' ימים, ואם קפץ עליו החולי אלו ואלו נכנסים מיד, ודן מזה דכל ג' ימים הראשונים יש לו דין מתנת שכיב מרע דאינה צריכה קנין, ואם עמד חוזר ומג' ימים ואילך יש לו דין מצוה מחמת מיתה, דאפילו יש בה שיעור נקנים באמירה, ואם עמד חוזר אבל אם קפץ עליו החולי אפילו כל צוואתו סתמא מצוה מחמת מיתה מקרי, וכ"כ הטור [חומ"מ סימן נ"ר ע"ש].

תקי. שכיח. איזה דבר מקרי שכיח ואיזה לא מקרי שכיח. עניות מילתא דשכיח הוא ואבעי ליה לאתנוויי. משום הרב בצלאל סימן (ל"ה) [ל"ב]. שביה אונס דלא שכיח מקרי. מרדכי פרק מי שאחזו [גיטין רמז תכד]. עשירות לעניים לא שכיחא טובא. פרק כל הגט [גיטין ל ע"ב]. גניבה שכיחא טפי מעניות. הרימ"ט חיו"ד סימן ז"ך. קוצר היד שכיחא ושכיחא ואפילו בעשירים אינן יכולין לתת לזמן הקצוב. הרימ"ט ח"א סימן א'. לצאת היחידים מקהל לקהל אחר שכיחא. הר"י אדרבי [שו"ת דברי ריבוב סימן] רצ"ח. אשה שעמדה מלדת כמה שנים הוי דבר דשכיח טובא שחוזרת ומתעברת, אבל עקרה שלא ילדה מעולם לא שכיח שתלד. הרש"ך ח"ב [סימן] מ"א. למות אחיו בלא בנים מילתא דשכיח הוא. תשובת מרן הבי"י סימן ד' מדיני יבום. ירדת המטבעות מילתא דשכיח טובא הוא. לחם רב סימן ס"ט. רבינו הר"ב [שיירין] כנסת הגדולה ביו"ד סימן רל"ב [הגהת בי"י אות כח-לו]. ומיתה אי שכיח עיין

אות התיז

יכול ליכנס לשם, אלמא כדי מהלך שיעור משער נקנור עד בית המטבחיים לא חשיבא תכיפה, ובמסכת מדות [פרק ה משנה א] משמע דלא הוי טפי מכ"ב אמה, ע"כ. ועיין במ"ש הבית יוסף ז"ל או"ח סימן קפ"א על מה שאמרו [ברכות מו ע"ב] מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילים מן הגדול, כתב בשם הרשב"א ז"ל [שם ד"ה בזמן], דבשיעור זה ליכא הפסק בין נטילה לברכה, ושמע מינה דהא דאמרינן תכף לנטילה ברכה לאו דוקא תכף ממש אלא בכדי שיעור זה, ע"כ.

תקיד. תרומה. כתב הרמב"ם ז"ל ריש פרק קמא דתרומות [משנה א], ז"ל, (אמר) [אמרם] ככל המשנה תרם התורם ויתרום, בעלי הלשונות האחרונים מקשיין על זה ואומרים כי השורש הרים ומרים וירים, וזו אינה קושיא אמיתית, כיון

תקיב. תדיר. במנחות דף ס' ע"ב, אמרו דמנחת חוטא ומנחת סוטה כיון דמצי למיתי זמנין טובא בשתא תדיר מקרי לגבי מנחת העומר הקבוע פעם אחת בשנה, אף דהוי מידי שנה בשנה, וכן אמרינן בפרק כל התדיר [זבחים] דף צ"א [ע"א], מילה לגבי פסח כתדיר דמי, ועיין בתוס' ביבמות דף ה' ע"ב [ד"ה ומכילה], ובתרומת הדשן [ח"א] סימן רס"ו.

תקיג. תכה. כתב בתשובת הרב [חכם] צבי [סימן] קבח ז"ל, נראה דבציר מכ"ב אמה חשיבא תכיפה. וחיליה מדברי התוס' סוטה דף ל"ט [ע"א] ד"ה כל כהן וכו', כתבו שם בסוף דבריהם, ושיעור תכיפה איכא למשמע מתכיפה שאמרו תכף לסמיכה שחיטה, דאמרינן בפרק כל הפסולין [זבחים לג ע"א] כל הסמיכות שהיו שם קורא אני בהם תכף לסמיכה שחיטה, חוץ מזו שהיה בשער נקנור שאין מצורע

צינונים והערות

קצח. הנה ראיתי לשדי חמד (כללים מערכת אות מ כלל קעד) שהביא בדבריו את דברי רבינו, וכתב על דבריו, 'ומסגנון הלשון מובן שהוא מביא וקורא בשם איזה ספר ואת שמו לא הוגד, אך מצאתי שם בחלק ג' אות תנ"ד שכתב שם את הדברים שבחלק ב' הנ"ל בתוספת קצח, ושם אומר דבר בשם אמרו, מר ניהו הרב כנסת הגדולה ביו"ד סימן רל"ב. עכ"ד. ואני בער ולא אדע, דהא הכא נמי כתב רבינו בסוף דבריו דמקור הדברים הוא מהכנסת הגדולה. וצ"ע. ועוד בהאי כללא דמילתא דשכיחא ודלא, עיין בדברי רבינו לעיל מערכת אות מ' (סימן שעג), ומערכת אות ש' (סימן תצג), ולקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות מ סימן תרנד).

תקיה. תוד. כתב מרן הבית יוסף ז"ל בא"ח סימן תע"ה, בשם תשובות הרשב"א ז"ל [החדשות סימן לה], נוטל מצה שלימה ומניח עליה הפרוסה ומברך המוציא, ועל אכילת מצה על הפרוסה, ואין צריך ג' מצות, ואע"פ שאמרו מניח פרוסה בתוך שלימה, כל שהקטן בתוך הגדול בתוך קרי ליה, ע"כ.

תקיט. תנאי. בלשון חכמים הוא לקוח מלשון המקרא בהושע ח' [פסוק ט] 'אפרים התנו אהבים', שהוא לשון תנאי, כך מצאתי כתוב רא"ס. כן הוא ברד"ק [הושע שם].

תקך. תוך כדי דבור. ר"א כל מה שהאדם מצוה בצוואה אחת תוך כדי דבור מקרי. הרד"ך בית ל' חדר (א') [ג']. והר"ב משפט צדק חלק ראשון סימן נ"ו, כתב ז"ל, ואפשר דלא בעינן תוך כדי דבור עצמו של העד, אלא תוך כדי דבור של העד חברו תוך כדי דבור מקרי, ע"כ. ומר אמרה בלשון אפשר מסברא דנפשיה, ודבריו הן הן דברי התוס' בכתובות דף ל"ג [ע"א ד"ה וניתרין], עלה דעדים זוממים אין צריכין התראה. ועיין מה שכתבו התוס' בפרק קמא דפסחים דף י"ב [ע"א] ד"ה באיזה יום, שכתבו הפך מזה. ועיין בתשובות הר"ב פרח מטה אהרן [חלק א] סוף סימן ק'. ובספר משפטי שמואל סימן ס"ג כתב, דבדין מרומה דבעי דרישה וחקירה עד שיתברר ויגמר הדבר בדרישה וחקירה תוך כדי דבור מקרי, ע"ש.

תקכא. תופס לבעל חוב במקום שחב לאחריים. לא מקרי חב לאחריים אלא במקום שהתפיסה ודאי חב לאחריים, אבל במקום שאפשר שהדין כמ"ד דחולקים לא מקרי חב לאחריים. מקור ברוך סימן ס', ועיין בתשובת פני משה [חלק א] סימן צ"ה"ב.

ציונים והערות

קצט. עיין בגמ' כתובות (קז ע"ב), ובקידושין (נה ע"ב), ובגמ' בבא קמא (ק"ב ע"ב), ובבא בתרא (לט ע"ב), ובכורות (מב ע"ב). ר. מה שצ"ע כאן רבינו לרא"ם אינו רבי אליהו מזרחי, אלא כונתו לרבי אליהו המדקדק בספרו התשבי, וראה שם ערך 'תנאי' שכתב כן להדיא.

רא. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ת סימן תשלג) ששנה את דבריו כדהכא. ועיין עוד בחלק תוספת דרבנן (מערכת אות ת סימן שיד) מה שהאריך הרחיק מר בריה דרבינו ה"ה המהרי"ט אלגאזי בסוגיא זו.
 רב. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ת סימן תשלד) ששנה את דבריו כדהכא. ועיין לעיל בדברי רבינו מערכת אות א' (סימן יג) מה שכתב עוד במשמעות 'אחריים' דמשמעותו אחריים דוקא, ולא לזה או יורש עצמו דלאו אחר הוא. ע"ש. ועיין עוד לרבינו לעיל מערכת אות ח' (סימן רל), מה שכתב במשמעות 'שחב' לאחריים דלשון חב משמעותו חב ומזיק ולא מונע ריוח. עיי"ש.

שעיקר כל הלשון מן הלשונות הוא חוזר למה שמדברים בו בעלי אותו הלשון ומה שנשמע מהם, ואלו בעלי משנה בלי ספק עבריים הוו במקומן בארץ הצבי ונשמע מהם לשון תרם וכו' נשתמשו. הנה זו ראייה שהוא מקובל בלשון, וזו המילה לשון מלשונות העבריים, ועל דרך זה תהיה תשובתם לכל מי שיאמר מן האחרונים שלשון המשנה אינו צח, או שהם נשתמשו במלות שאינן כראוי בלשון, וזה העיקר שזכרתי לך אמיתי אצל החכמים השלמים המדברים על הדברים הכוללים כל הלשונות כולן. והתוס' יו"ט [תרומה שם] כתב דלשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד.

תקטו. תהי כה רבי יוחנן. דאמרינן בכמה דוכתיקצט. פירש רש"י ז"ל בפרק מרובה [בבא קמא] דף ע"ו [ע"ב ד"ה תהי], תהי לשון מריח כלומר מחשב ומעיין לדעת טעמו של דבר, וכ"כ רשב"ם בפרק חזקת הבתים [ב"ב לט ע"ב ד"ה תהי]. מהר"י קארו [כללי הגמ' שער ב פרק א כלל א].

תקטז. תחת. בפרק קמא דתמיד [משנה א] ומקפלין את בגדיהם ומניחים אותם תחת ראשיהם, וכתב הרב ברטנורא [שם] דלאו תחת ראשיהם ממש קאמר אלא נגד ראשיהם, שבגדי כהונה היה בהם שעטנז ולא הותרו ליהנות מהם אלא בשעת עבודה בלבד, ע"כ.

תקיז. תורה. בלשון חכמים לאו דוקא, ולפעמים נאמר גם כן על דברי קבלה. הרא"ם ז"ל סוף פרשת מקץ [בראשית מד, ח] על מ"ש ז"ל [בראשית רבה פרשה צט פסקא ז] זה אחד מעשרה ק"ו האמורים בתורה. שהרי העשרה ק"ו אינן כולן מן התורה דמקצתן הוא בדברי קבלה, ע"כ.

סוחר הוא הרגיל לרכוב אניות ולדרוך בציות. רש"י ז"ל במסכת עירובין פרק ה' דף נה ע"א ד"ה סחרנין וד"ה תגריין].

תקבו. תלמיד חכם. ר"ד פירשו רז"ל [שבת קיד ע"א] מי הוא הראוי להקרא תלמיד חכם, והרבה שאלתי לדעת למה נקראו בלשון תלמיד חכם, השיבו לי שתלמיד הוא סמוך כאילו נאמר תלמיד של חכם, ואחרים אמרו לי שפירושו תלמיד הנעשה חכם, ולי נראה שקרה להם מה שקרה לחכמי היונים, שבראשונה קראו להם סופוס פירוש חכמים, ואחר כך הוסכם ביניהם שלא יהיו נקראים עוד סופוס דרך גאווה והתפארות אלא כל אחד יהיה נקרא פילוסופוס פירוש אוהב חכמה, כמו שכתבתי בשורש פלוסוף. וכן כל רב גדול וחכם מופלג לא רצה להקרא חכם, אלא תלמיד חכם דרך ענוה ושפלות רוח. רבי אליהו מדקדק [ספר התשבי ערך תלמיד חכם]. וכדבריו מצאתי להרב מאמר כל דאי בתשובותיו ספר זקן אהרן סימן ל"ב דף ל"ג ע"א בטעם השני, יעויין שם.

תקבב. תנן. לשון זה בגמ' מצינו ואינה משנה כלל במקום אחר אלא ברייתא. כן כתבו התוס' סוף פרק כסוי הדם [חולין פז ע"ב ד"ה תנן], וכתבו דהכי איתא נמי תנן בפרק החולין [יבמות לו ע"ב], ע"ש. מהר"י קארו [כללי הגמ' הנוספים סימן תצו].

תקבג. תנאי היה בלבי. כתב מרן הכסף משנה פרק שני דשבועות [הלכה יב] בשם התוספתא פרק (ז') [ו'] דטהרות [הלכה ט], נאמן על ידי עצמו כיצד, אמרו לו נדרת ואמר תנאי היה בלבי שומעין לו וכו'. וקשה דהא קיימא לן דברים שבלב אינן דברים [קידושין מט ע"ב], ותירץ הכי קאמר תנאי היה בלבי והוצאתיו בשפתי בלחש, ע"כ.

תקבד. תבואה. ר"ג סתם לא משמע אלא ה' המינים, אבל תבואת שדה משמע כל מיני הגדל מן השדה. נדרים דף נ"ה ע"א.

תקבה. תגר. פירוש תגר הוא שיושב בעירו ומסתחר ואינו הולך ממקום למקום.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

ציונים והערות

רג. עיין בדברי רבינו לקמן בחלק לשון בני אדם (מערכת אות ת סימן תשכד) ששנה את דבריו כדהכא. רד. עיין עוד לעיל בדברי רבינו מערכת אות ח' (סימן רס). מש"כ גבי לשון חכם ותלמיד חכם.